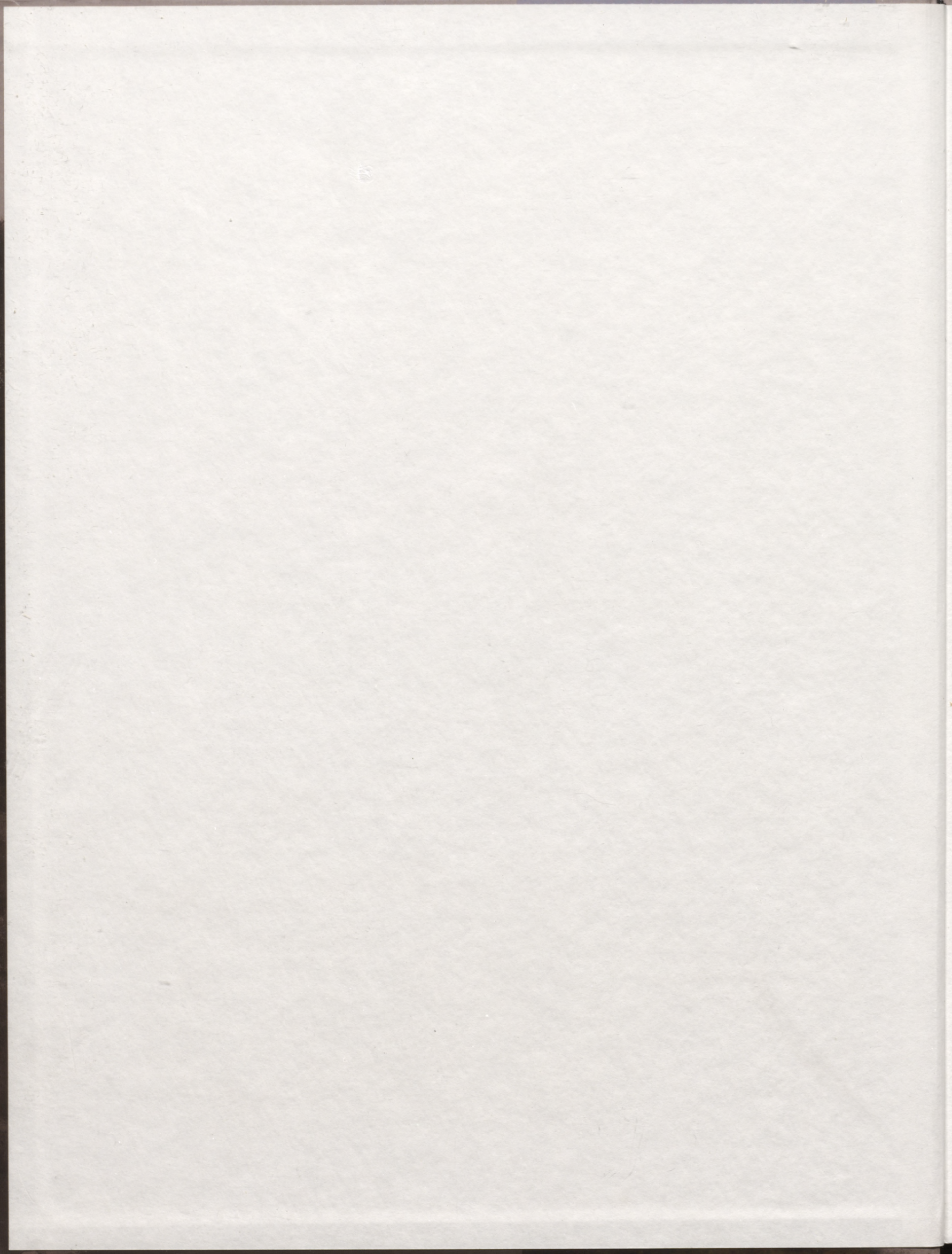
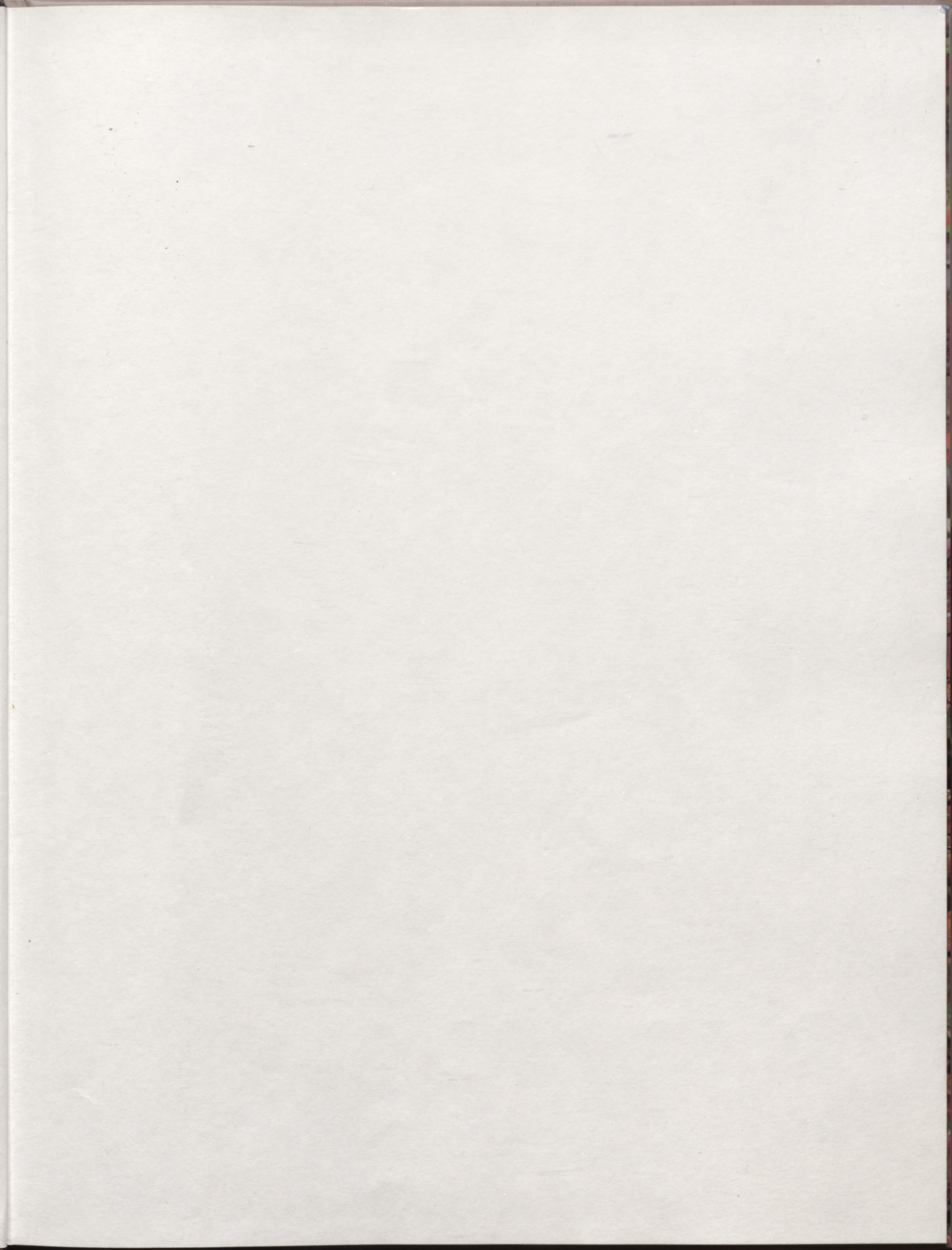

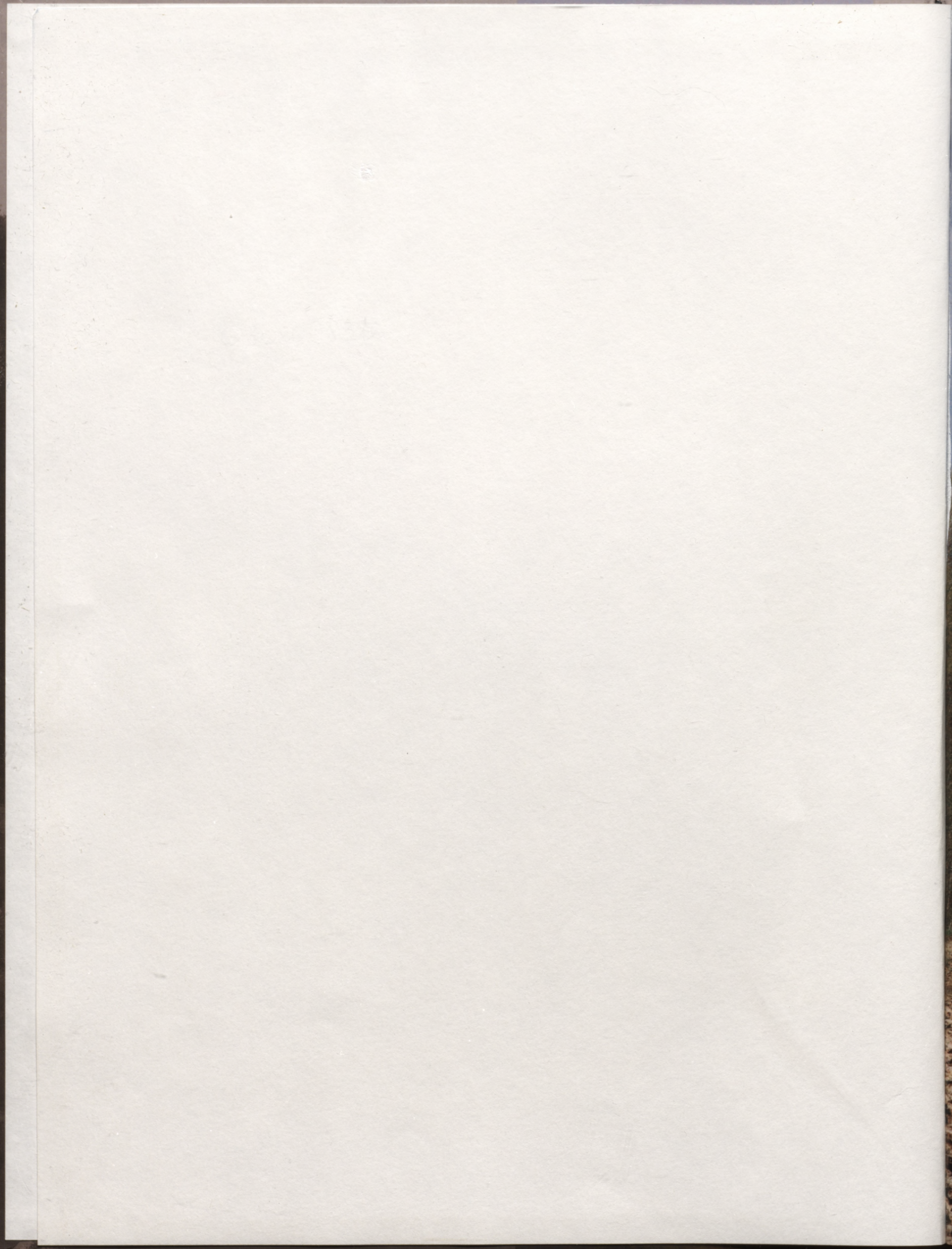

AIJA DEMBERGA

SĒLIJA

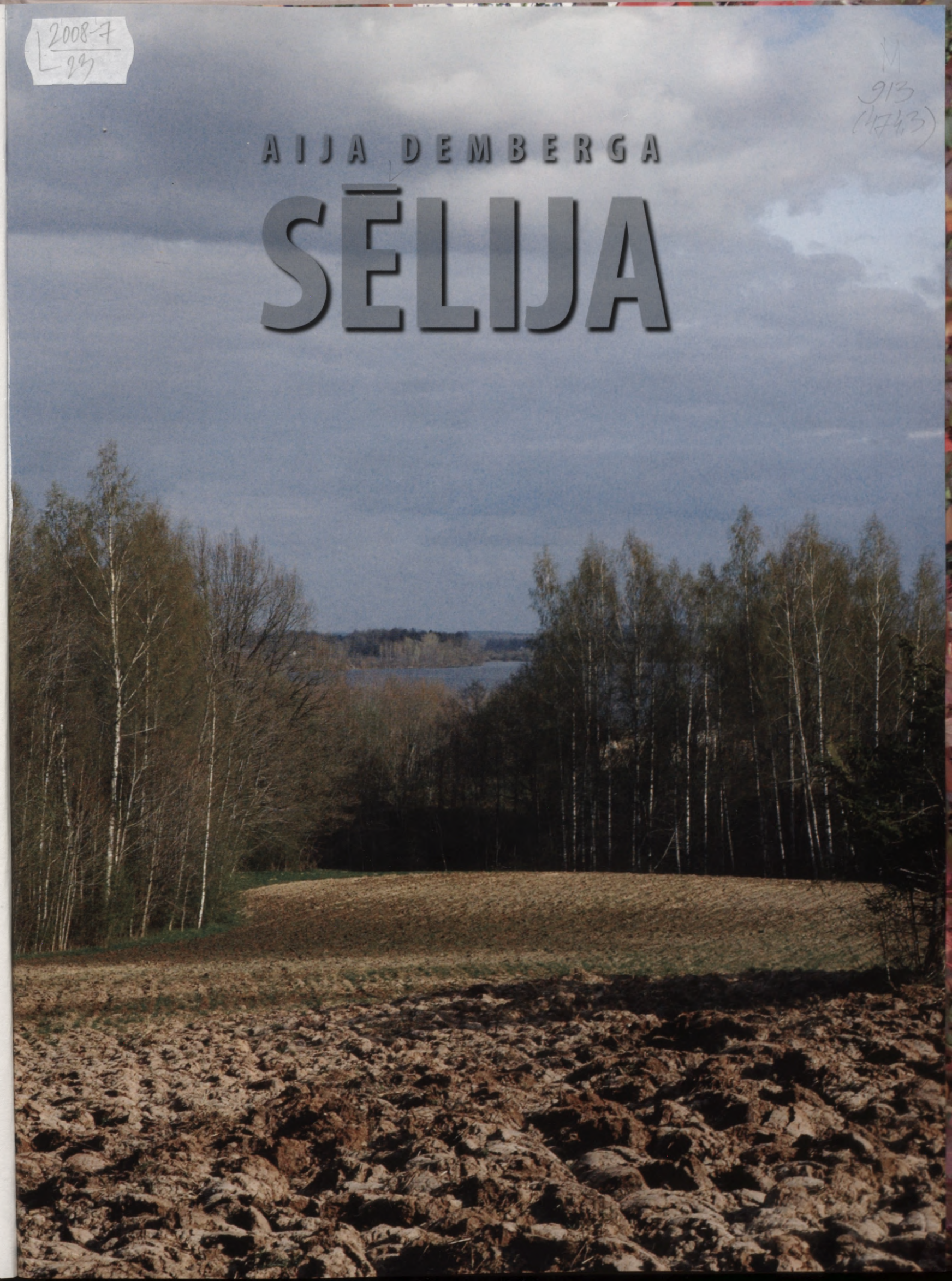

2008-7
29

M
913
(1743)

AIJA DEMBERGA

SĒLIJA

Autore pateicas par sadarbību novadpētniekam, pensionētam ģeogrāfijas skolotājam **Arvidam Ozoliņam** un vides gidei **Rasmai Draškai**

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0308098316

SĒLIJA

AIJA DEMBERGA

Māksliniece Ilze Ozola
Maketētājs Pēteris Gricenko

Latviešu tekstu literārā redaktore Ginta Poriete

Fotogrāfi: Pēteris Apinis, Aija Demberga

Grāmata izdoda SIA *Nacionālais apgāds* Rīgā, Hospitāļu ielā 55
Grāmata iespiesta SIA Jelgavas tipogrāfija, Jelgavā, Langervaldes ielā 1a

© Aija Demberga, 2008
© SIA *Nacionālais apgāds*, 2008

ISBN 978-9984-26-366-3

Jēkabpils autoostā gadījās dzirdēt šādu sarunu:

- Kur ir Viesīte?
- Sēlijā...
- Bet kur tā Sēlija? Kaut kur Latgalē?

Līdzīgas sarunas nemaz nav retums un reizēm pat lielos Latvijas preses izdevumos var lasīt, ka teritorija no Daugavas uz dienvidiem tiek piedēvēta Latgalei, citreiz Zemgalei, retāk Vidzemei. Daugava ir robežšķirtnē starp lielākajiem Latvijas novadiem. Tā atdala Zemgali no Vidzemes un Sēliju no Latgales. Vēsturiski šī teritorija veidojusies kā sēļu apdzīvots apgabals, vēlāk karagājienu un valstu robežu maiņu dēļ to sākušas apdzīvot citas tautas, bet paši sēļi, bēgot no postošiem kariem un epidēmijām, devušies pāri Daugavai. Viņu atstātās liecības arheologi, etnogrāfi un filologi joprojām atrod pat Vidzemes Centrālajā augstienē. Piebalga, Cesvaine un Ērgļi ir patiesi sēliski apvidi. Sēļu apdzīvotas bija arī lielas Lietuvas teritorijas — no Grenctāles līdz Anišķiem.

Senās apmetnes un pilskalni liecina, ka jau no mūsu ēras 1. gadsimta seno sēļu kultūra bija augstu attīstīta un viņiem bijusi liela nozīme latviešu un lietuviešu tautu veidošanās gaitā. 13. gs. Sēlija bija viens no Latvijas galvenajiem politiskajiem un militārajiem centriem. Sēlpils esot bijusi patvērumš gan Daugavas pārnācējiem, gan iebraucējiem. Sēlijas ziemeļu robeža toreiz bija noteikta gar Daugavu, precīzas dienvidu robežas gan nebija, jo tā turpinājās Lietuvā.

Kurzemes un Zemgales hercogistes laikā (1561—1795) viens no četriem hercogistes pilskungu sēdekļiem atradās Sēlpilī. Sēlijā, tāpat kā visā hercogistē, hercoga Jēkaba Ketlera valdīšanas laikā (1642—1681) uzplauka ekonomika, veidojās jaunas ražotnes, tika nodibināta Jēkabpils, bet Sēlija kā atsevišķa teritoriāla vienība vairs nepastāvēja.

Kopš 1795. gada līdz pat Latvijas valsts proklamēšanai 1918. gadā Sēlija kopā ar Zemgali ietilpa Krievijas impērijas Kurzemes guberņas sastāvā ar centru Jelgavā. Latvijas Republikas pirmsokupācijas periodā Zemgale bija valsts «maizes klēts» un arī Sēlija tika uzskatīta par daļu no tās. Pēc Otrā pasaules kara mainījās pagastu robežas, apriņķu vietā tika izveidoti rajoni un runāt par Latvijas etnoģeogrāfiskajiem novadiem vairs nebija «moderni». Padomju vara centās iznīcināt un

nonivilēt etniskās un kultūras atšķirības ne tikai republikas, bet visas lielās valsts mērogā, cenšoties izveidot vienotu «padomju tautu», kas runā vienā valodā un dzied vienas dziesmas. Sēlijas vārds pamazām tika aizmirsts un reti lietots pat tautas mutē.

Biežāk Daugavas augšteces kreiso krastu dzird dēvējam par Augšzemi. Nosaukums savulaik veidojies pēc Augškurzemes vai Augšzemgales parauga. Tas nav nepareizi, un šajā grāmatā, runājot par Daugavpils un Krāslavas rajona pagastiem, reizēm lietoju arī šo nosaukumu. Lai būtu Augšzeme, bet Sēlijas vārds tomēr skan lepnāk un pamatīgāk, jo nes lielāku vēsturisko slodzi.

Sēļi ir stipra un spītīga cilts. Tāpat kā mātei Sēlijai nav jūras plašumu, augstu kalnu un dziļu ezeru, bet tā ir skaista ar savām gleznainajām ainavām gadalaiku mijā. Sēļi nelepjas ar diženumu un neizceļas ar rakstura straujumu, bet ir rāmi un pamatīgi savā zemes, darba un dabas mīlestībā. Lai kādas varas nākušas un gājušas, sēļu gars ir dzīvs, un pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas pamazām, bet noturīgi atdzimst sēļu pašapziņa.

Kopš 1995. gada, kad tika nodibināta Sēlijas asociācija, notikuši jau četri sēļu kongresi, 1999. gada 22. maijā Sunākstes Baltajā baznīcā iesvētīts sarkanbaltzaļais Sēlijas karogs, izdoti nopietni Sēlijai un sēļiem veltīti zinātniski darbi un grāmatas par Sēliju dažādos literāros žanros. Arvien biežāk, runājot par mūsu tautas lepnumu — dižiem cilvēkiem: Raini, Jāni Jaunsudrabiņu, Jāni Akurateru, Aleksandru Grīnu, Paulu Stradiņu un viņa dzimtu, Pēteri Barisonu, Arvidu Žilinski, Āriju Elksni un citiem, tiek minēta viņu sēliskā izcelšanās.

Sēlija ir viesmīlīgu ļaužu novads un, pateicoties tūrisma nozares attīstībai, tā piedāvā arvien daudzpusīgākas un plašākas iespējas viesiem tepat no Latvijas un tālākām zemēm iepazīt gleznaino Sēlijas dabu, interesanto vēsturi un sēļu sadzīves kultūru, arhitektūras un mākslas pieminekļus. Sēlijā laipni gaidīts ikviens, kurš vēlas gūt spirdzinājumu miesai un garam zaļajās birtalās, mežos un pļavās, dzidrajos ezeros un Daugavas gleznainajos krastos, klusu mazpilsētu un ciemu ieliņās, senu dievnamu, piļu un muižiņu noslēpumainajās velvēs.

Lai šī grāmata ir kā pagalīte Sēlijas gaismas atdzimšanas ugunskurā, kā piliens Sēlijas ļaužu pašapziņas jūrā, kā maza zīle, no kuras aug liels un stiprs Sēlijas cilvēku domu un darbu ozols.

Aija Demberga

Daugava

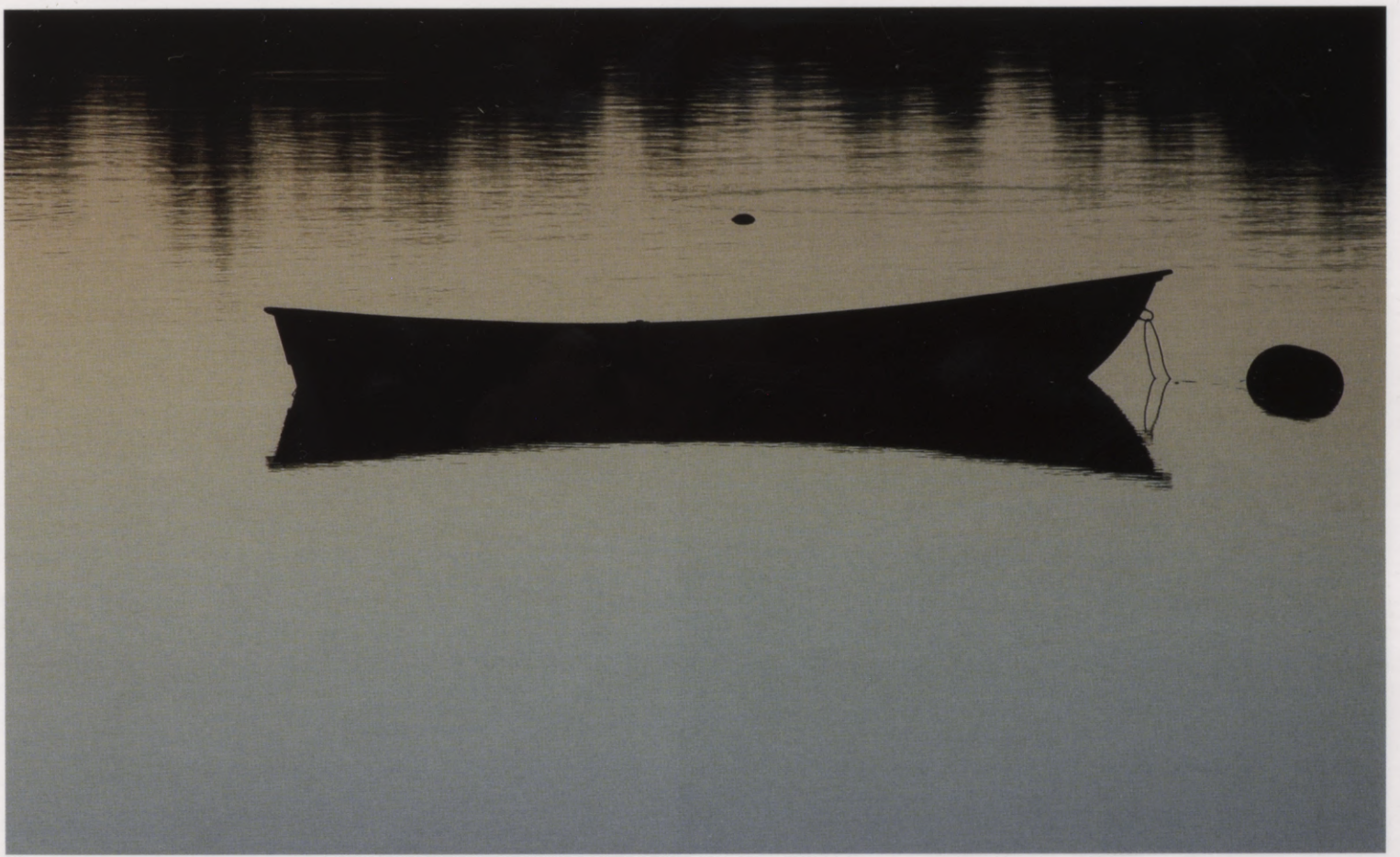
«Redzu Daugaviņu žiglu,
Kad tā steidz uz Latvju zemi
Cauri lielas tautas miegam . . .

Daugava ir mana māte.
Viņas mīlām rokām ļaujosi.
Ļāvies kļūstu viņai līdzīgs:
Tālam ceļam kājas aujos.

Daugava, tu rotaļājies
Kā ar vēja rautu lapu
Tā ar mani, kā ar citiem . . .»

Jānis Jaunsudrabiņš

Jaunjelgava

Pirmā lielākā apdzīvotā vieta Sēlijā, braucot uz augšu gar Daugavas kreiso krastu (1) no Rīgas puses, ir Jaunjelgava. Viena no Kurzemes hercogu dibinātajām pilsētām. 1590. gadā hercogs Fridrihs Ketlers Jaunjelgavai piešķīra miesta tiesības. Pēc Polijas—Zviedrijas kara, kura laikā to pilnīgi nopostīja, hercoga atraitne 1647. gadā miestu atjaunoja, piešķīra tam pilsētas tiesības un vīra piemiņai nosauca par Frīdrihštati. Laika gaitā Jaunjelgava ir saukta arī par Sēreni, Jelgaviņu, Lubu Jelgavu, Jaunpilsētu, Jauno Rīgu.

Vēsture Jaunjelgavai sena un notikumiem bagāta. Tā sniedzas 13. gs., kad vācu krustnešu nopostītās sēļu pils vietā Sērenē pie Daugavas ūdensceļa, kur tika pārkrautas preces, sāka veidoties apmetne. Šeit beidzās Daugavas krāčainie posmi, kas sākās pie Jēkabpils. Pēc Rīgas—Daugavpils dzelzceļa atklāšanas 1861. gadā Jaunjelgava zaudēja savu nozīmi kā Daugavas ūdensceļa pietāte.

Pilsētiņa bieži ir postīta gan karu laikā, gan mēra un holeras epidēmijās, gan Daugavas plūdus. Līdz Pirmajam pasaules karam, kura laikā Jaunjelgavā nopostīja vairāk nekā 1000 māju, pilsētiņa bija vienīgā vieta Baltijā, kur iedzīvotāju absolūtais vairākums bija ebreji. Pirmās Latvijas Republikas laikā pilsētiņa bija sakopta, tajā darbojās dzirnavas, zeltera un limonādes fabrika, tās iedzīvotāji galvenokārt

nodarbojās ar zemkopību un tirdzniecību. Pēc Otrā pasaules kara Jaunjelgavā tika izveidoti jauni sociālās infrastruktūras objekti — slimnīca, bērnudārzs, viesnīca, kinoteātris un rūpniecības uzņēmumi — maizes ceptuve, mēbeļu, metālapstrādes, apģērba šūšanas cehi, daudznozaru mājražotāju kombināta ražotne. No 1950. līdz 1956. gadam Jaunjelgava bija rajona centrs, vēlāk tā tika pievienota Jēkabpils (1957), tad Ogres (1962) rajonam. Kopš 1967. gada Jaunjelgava ir Aizkraukles rajonā. Ar pāri Daugavai esošajiem Skrīveriem (2) ir kuģīša satiksme, bet pilsētiņai cauri vijas Rīgas—Jēkabpils ceļš, kurš pilsētā pārtop par galveno ielu (3). Tajā un tuvākajās ieliņās saglabājusies vēsturiskā apbūve un senais loģiskais pilsētas plānojums. Jaunjelgavas pilsētas vēsturiskais centrs ir 17.—19. gs. valsts nozīmes pilsētībūvniecības piemineklis, ko rotā viena no Latvijas mazpilsētās lielākajām jūgendstila ēkām — 1912. gadā celtais pilsētas valdes nams, kurā joprojām ir pilsētas dome. Laukumu tā priekšā rotā majestātiska lauvas figūra.

Jaunjelgavā ir četru reliģisko konfesiju dievnamu. Jaunjelgavas Sv. Krusta Romas katoļu baznīca (4), celta 1902. gadā, ir vietējas nozīmes arhitektūras piemineklis, bet 1896. gadā uzceltā Jaunjelgavas Kristus Apskaidrošanas pareizticīgo baznīca (5), kas būvēta no granīta un sarkaniem ķieģeļiem, ir savdabīgs mazpilsētas akcents un simbols.

Aiz Jaunjelgavas pilsētas robežas uz Aizkraukles pusi sākas Daugavas ielejas dabas parks, kurš ietilpst Aizkraukles rajona Sērenes pagastā. Lēzenajā un mežainajā Daugavas ielejas krastā paceļas Sērenes pilskalns, par kuru teikas un nostāsti vēsta, ka tur nogrimusi sena pils. Šeit var atrast Latvijā reti sastopams augu — čūskogu. Unikāls dabas piemineklis ir krasta kritene, kuras piltuves viena mala ir atvērta uz Lauceses senlejas pusi.

Sērenē, kur Lauceses upe (1) ietek Daugavā, robežojas senās sēļu un zemgaļu zemes.

Sērenes pagastā notiek rosīga saimnieciskā dzīve. Lai saglabātu zivis un to daudzveidību, pēc Pļaviņu HES uzcelšanas te 1968. gadā tika nodibināta valsts zivju audzētava «Sērene», kur audzē zandartu un brekšu mazuļus ielaišanai Daugavā. Darbojas galdniecības cehs SIA «Amatnieki». Salnieku karjerā, kas ir republikas nozīmes derīgo izrakteņu atradne, saimnieko ceļu būves firma ACB.

Lielāko daļu Sērenes pagasta lauku apstrādā daudznozaru kompānija «Daugava», kura nodarbojas arī ar lauksaimniecības produkcijas pārstrādi, kokapstrādi, plastmasas logu un durvju ražošanu. Sērenes «DK Daugava» vārds, kas pircējiem saistās ar svaigu un gardu maizīti (2), veselīgiem un dzīvjiem piena produktiem (3), Latvijas tirgū ir labi pazīstams un populārs. Pašlaik, kad pārtikas ražošanā tik daudz lieto dažādas ķīmiskas piedevas, arvien pieprasītāki ir dabiski, ekoloģiski tīri pārtikas produkti. Lai garantētu visaugstāko produkcijas kvalitāti, «DK Daugava» ir izveidots fermas komplekss, kurā govīs tiek barotas ar pašu uzņēmumā sagatavotu barību. Jaunā piena pārstrādes rūpnīca un vairāk kā miljonu eiro vērtās iekārtas garantē visaugstāko produktu kvalitāti.

«DK Daugava» produkcija tiek iesaiņota gaumīgā un oriģinālā stikla fasējumā, lai jau veikala plauktā pircēji varētu novērtēt produktu augsto kvalitāti. Ikvienu «DK Daugava» produkta etiķeti rotā uzņēmuma īpašnieka Aigara Vaivara paraksts. Tā ir kvalitāte, ko garantē ne vien uzņēmums kopumā, bet arī pats tā saimnieks.

1

Teika stāsta, ka senos laikos Daugava tecējusi gar Seces muižu. Agrāk neteikuši vis garām, bet secen. Kad nu muižām nosaukumi likti, tad tā muiža nosaukta par Seci.

Pret Koknesi, no Sērenes un Seces pagastu robežas līdz Staburagam, Daugava met apmēram 13 km lielu loku, apņemot Seces pagasta auglīgāko daļu ar augstieni. Tajā atrodas apkārtnes augstākā virsotne Grebļa kalns (138m vjl.) un ezers Aklītis — abas ir teikām un nostāstiem apvītas vietas.

Seces pagasts var lepoties ar milzīgu teiku un to pierakstītāju bagātību. Te dzimusi arī latviešu teiku pētniece Alma Ancelāne (1910—1992).

Gleznainā vietā, kur nelielā Altenes upīte ietek Daugavā, bijis Altenes pilskalns. 14.—16. gs. te slējusies

Livonijas ordeņa mūra pils, kuras drupas tagad Daugavas dzelmē, bet pirms tam kopš 6. gs. te atradusies sēļu apmetne un koka pils. Netālu pie kādreizējās kroņa muižas Brunavas, kas atrodas tieši pretī Kokneses pilsdrupām Daugavas otrā krastā, pirmās Latvijas Republikas laikā profesora Arvīda Kalniņa tēva saimniecībā pēc R. Blaumaņa ierosmes ieviestas modernas lauksaimniecības saimniekošanas metodes. Ievērojams kultūras piemineklis ir Seces luterāņu baznīca (1). Pirmā — koka baznīca uzcelta 1567. gadā. Mūra ēka būvēta 1792. gadā un vēlāk vairākkārt pārbūvēta. Baznīcas arhitektūrā dominē neogotiskas formas, tā ir halles tipa ar piebūvētu torni, kuru noslēdz piramidāla torņa smaile. Mākslinieka Ulda Zemzara veidotajā altārglezāā attēlots Dieva Dēls augšāmcelšanās brīdī. Baznīcas kapos apglabāti Pirmajā pasaules karā kritušie vācu karavīri un atrodas arī dzejnieka, skolotāja un ķēstera Frīdriha Mālberģa (1824—1907) kapa vieta. Viņš ir viens no pirmajiem latviešu literātiem un viena no Seces ievērojamākajām personām. Savos darbos dzejnieks bieži izmantojis vietējās teikas.

Stāsta, ka Mālberģis esot bijis ļoti bargs un stingrs skolotājs. Viņš veicinājis skolu dibināšanu novadā.

Ar savu gotisko monumentālismu ievēribas cienīga ir Seces pamatskola jeb 1879. gadā celtā divstāvu muižnieka namam līdzīgā Vecā skola. Tai trūkst tikai pilim raksturīgā torņa. Tagad pamatskola atrodas Seces centrā (2).

Seces pagastā ir bijušas daudzas vērdzirnavas, no kurām vislabāk saglabājušās un atjaunošanas vērtas ir Sniķeru vērdzirnava.

2007. gada jūlijā Rīgā un Secē norisinājās Pirmie Eiropas dziesmu svētki, kuros īpaša uzmanība tika pievērsta arhaiskajai daudz balsīgajai dziedāšanai — burdonam, kas vēl sastopams Balkānos, Pirenejos, Gruzijā un Latvijā, īpaši Kurzemes rietumos, Latgales ziemeļaustrumos un Sēlijā. Festivāla noslēguma pasākums noris Aizkraukles rajona Seces pagasta Degļu kalnā, Daugavas krastā netālu no Staburaga.

Staburags

Staburaga pagasts ir viens no mazākajiem pagastiem Latvijā un Aizkraukles rajonā (5148 ha, 551 iedz.), bet ar ikvienam latvietim tik pazīstamu nosaukumu, bagāts daudziem kultūrvēsturiskiem objektiem. Latviešu folklorā Staburags ir teiksmaina vieta — klints Daugavas krastā (1), kur dzīvojuši senie dievi — Staburags un Staburadze ar savām meitiņām. Tā pieminēta Pumpura eposā «Lāčplēsis» un Valda romānā «Staburaga bērni». Dzejnieks, novadnieks F. Mālberģis tai veltījis eposu «Staburags un Liesma» (1869). Staburags kā morāla vērtība, simbols, kas atņemts Latvijai, dzīvo teikās, nostātos un tautas ilgās, jo jau vairākus gadu desmitus guļ Daugavas dzelmē. Kad (1961—1965) likteņupi Daugavu (2) un tās skaistākos krastus varmācīgi pārveidoja, gandrīz katra Latvijas ģimene devās at-

vadīties un pēdējoreiz savām acīm skatīt lielisko dabas veidojumu — 5000 gadu laikā veidojušos 18,5 metrus augsto un 60 metru plato saldūdens kaļķiežu klinti Staburagu, Liepavotu un Vīgantes parku. Vīgantes parks (3) bija pirmais nacionālais parks Latvijā, kur auga 41 sugas eksotiskie koki un krūmi, atradās lieliska no šūnakmens būvēta ar Dziesmu svētku tradīcijām slavena estrāde, kur diriģējis Pēteris Barisons un Teodors Reiters, runājis tālaika izglītības ministrs Rainis. Parkā, kura platība ir 12,3 ha, no Vīgantes muižas laikiem saglabājušies eksotisku koku stādījumi. Parka daļu ietver laukakmeņu mūra žogs, ziemeļu daļa un vecā estrāde atrodas zem ūdens. 1940. gadā bijušajā Dziesmu svētku parkā uzstādītā Aleksandras Briedes skulptūra «Daina» (4) tika sabojāta, bet 1975. gadā to atjaunoja un tagad tā atrodas Liepavota kāpņu augšdaļā. Kāpnes (5) ved pašā likteņupē. Krastā aug liepas, tāpēc avotu, kas izplūda no dolomīta krasta kraujas, sauca par Liepavotu. Parkā ir trīs dīķi (6) un estrāde (7), kas uzcelta 1990. gadā.

Ar Staburagu šodien saistās rakstnieku Māras Svīres un Vladimira Kaijaka vārdi, kuri saimnieko mājās «Staburags» (8) tieši blakus dzelmē 6 metru dziļumā nogrimušajai klintij. Blakus ir Vienības birzs (9) ar prezidenta Gunta Ulmaņa stādīto ozoliņu. Netālu 2003. gada Daugavas nedēļā uzstādītā Solveiņas Vasiljevas veidotā piemiņas zīme Staburagam — Dieva auss (10).

Parkā «Staburags» ir Vīgantes pamatskolas skolēnu 1995. gadā izveidotā 6 km garā izziņas taka «Mīta».

Staburaga pagasta teritorija līdz 20. gs. 40. gadu beigām piederējusi Secei un Sēlpilij. Teritoriālās reformas gaitā iespējams, ka visi trīs pagasti atkal varētu apvienoties, iekļaujoties tā sauktā četrā S novadā, kur ietilptu četras pašvaldī-

bas — Sēlpils, Staburags, Sece un Sunākste. Sāpīgs jautājums tām visām ir ceļa Jēkabpils — Jaunjelgava — Rīga sliktais stāvoklis, jo izremontēts un noasfaltēts šis ceļš varētu būt laba alternatīva Daugavas labā krasta šosejai un ērtas satiksmes iespēja ar galvaspilsētu.

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0308098316

Sēlpils, kam jau nosaukumā sēļu cilts vārds, var lepoties ar apkārtnes skaistumu, par ko vēsta sena teika: «Dievs gar Daugavas vienu krastu Sēlpilī izveidojis lielu, līdzenu tīrumu, lai augtu laba labība. Velnam tai laikā piedzimis velnēns... velns aizņemts pie Pļaviņu krāču taisīšanas, aizmirsis pieskatīt savu mazo. Šis pa to laiku, rotaļādamies sarausis dažnedažādus paugurus. Laikam šinī apvidū viņam paticis visvairāk».

Sēlpilij ir sena un ievērojama vēsture, par ko liecina tur atrasto arheoloģijas pieminekļu daudzums.

Sēļu pilskalns, kas tagad ir saliņa Daugavā, no 6. līdz 12. gs. bija Sēlijas politiskais un militārais centrs. Arheologi šeit zem sēļu kultūrslāņa atraduši baltu ciltīm raksturīgas lietas vēl no senākā akmens laikmeta — 9. gadu tūkstoša p.m. ē. No 10. līdz 12. gs. pilskalns apdzīvots intensīvi, te atradusies sēļu galvenā pils. 1208. gadā pili ieņēma krustneši. Par šo notikumu Indriķa Livonijas hronika glabā pirmās drošās rakstu liecības par sēļiem, kas ir pamats 2008. gadā Sēlpilij svinēt savas pastāvēšanas 800 gadus. 14. gs. sākumā Vācu bruņinieku ordenis pilskalnā sāka celt mūra pili Selburgu, kuras drupas (1) vēl šobaltdien vid uz saliņas Pļaviņu HES ūdenskrātuvē iepretim sēlpiliešu iecienītajai atpūtas vietai Zvejnieklīcī. Ordeņa mūra pili nopostīja Ziemeļu kara laikā. Kādreiz staltās pils mūri lēnām atrod mājvietu upes dzelmē. Blakus pilskalna saliņai ir vēl viena sala — daļēji appludinātais Oliņkalns, viens no lielākajiem Latvijas pilskalniem 20 m augstajā Andreja klints radzē. Te 10.—13. gs. atradusies latgaļu Alenes pils — Olinas zemju centrs. Pirms Pļaviņu HES uzcelšanas abus pilskalnus atdalīja klinšains Daugavas kanjons.

16. gs., kad pēc Livonijas kara (1558—1583) dienvidos no Daugavas izveidojās Polijas vasaļvalsts — Kurzemes un Zemgales hercogiste, hercoga pirmā rezidence atradās Sēlpilī. Netālu no pils un tirgotāju amatnieku apmetnes (slobodas)

izveidojās Sēlpils pilsēta ar 500—600 iedzīvotājiem. 1621. gadā hercogs Frīdrihs Sēlpilij piešķīra pilsētas tiesības, tomēr tai nebija lemts līdz mūsdienām saglabāt liecības par savu kādreizējo uzplaukumu. Zviedru karaspēks to nopostīja. «Tā aiziet pasaules godība» — tā var teikt par hercoga Jēkaba laika Sēlpili, kas postīta karos un kuras iedzīvotāji izmiruši mēra laikā. Tagad senās Sēlpils vietā no Krustaliča līdz Piksteres ietekai Daugavā aug priežu sils un bārbeles.

Kurzemes hercogs Gothards Ketlers 1567. gadā pavēlēja celt Sēlpili baznīcu. Vieta tai bija paredzēta starp pilsētu, pili un Sēlpils muižu. Tajā darbojās vācu mācītājs Georgs Mancelis. Jaunajā celtnē, ko uzbūvēja blakus vecās baznīcas vietai, no 1769. līdz 1796. gadam kalpoja ievērojamais latvju tautas apgaismotājs un draugs, vācu izcelsmes mācītājs Gothards Frīdrihs Stenders (Vecais Stenders).

Tagadējā Sēlpils Evaņģēliski luteriskā baznīca (1850), kas tikusi izpostīta, bet draudzes pūliņu rezultātā pamazām atdzimst, atrodas kapsētas malā, vecu liepu (dižliepa 5,35 m) ielenkumā (10). Visā Latvijā ir zināma tradicionāli plašā sēlpiliešu pulcēšanās no tuvienes un tālienes ikgadējos kapusvētkos.

Pagājušajā gadsimtā Sēlpils pagasts ieguva vārdu «Sarkanā Sēlpils», stāsta, ka Kārlis Ulmanis tur nemaz nedrīkstējis rādīties. Viss sākās 1905. gadā, kad zemnieki sacēlās pret vācu muižniekiem un cara patvaldību. Sēlpilī revolūcijas rada atsaucīgas sirdis un prātus. Vēlāk nāca atmaksa — melnā sotņa. 1906. gada 18. janvārī soda ekspedīcijas nošautoto deviņu revolucionāru piemiņai Spietiņu priedēs 1930.gadā uzstādīts pieminekļis (2). Ļoti smagi Sēlpils pagastu skāra Pirmais pasaules karš — 90% saimniecību tika nopostītas. Karš atstājis pēdas kilometriem garu ierakumu veidā, kad divus gadus — no 1915.gada beigām līdz 1917.gada augustam — Sēlpilī atradās fronte. Pagastā atrodas septiņu vācu karavīru kapi.

Pēc kara notika ekonomiskais brīnums — agrārās reformas gaitā tika atjaunotas vecsaimniecības un celtas jaunas lauku sētas. Otrais pasaules karš pagastam neradīja tik lielus zaudējumus, bet pēckara represijas un iedzīvotāju deportācijas mainīja iedzīvotāju sastāvu. Pie Daugavas dzelzceļa stacijas viadukta zem balta bērza redzama necila piemiņas plāksne. No šejienes 1949. gada 25. martā uz Sibīriju aizveda vairāk nekā pusotru tūkstoši latviešu. Sākās kolektivizācija. «Sēlija» bija Latvijā otrais kolhozs pēc «Nākotnes» Dobeles rajonā. Ilgus gadus tā vadītājs bija Oskars Valdmanis. Šī saimniecība līdz pat 1992. gadam vienmēr bijusi Latvijas bagātāko kolhozu vidū.

Sēlpils var lepoties ar ievērojamiem cilvēkiem un kultūrvēsturiskiem objektiem. Nereti to dēvē par zinātnieku pagastu.

«Priekšānos» dzimis purvu zinātnes pamatlicējs Latvijā, Latvijas Universitātes profesors Pēteris Nomals (1876—1949). 1989. gadā Mālpils Meliorācijas muzejs te atvēra savu filiāli, bet 2002. gadā Lauksaimniecības ministrija to pārcēla uz Talsiem.

«Andžāni» ir matemātiķa, ekonomikas zinātni profesora Kārļa Andžāna (1903—1978) dzimtās mājas.

«Rizgās» dzimis viens no biškopības zinātnes pamatlicējiem Latvijā, agronoms, lauksaimniecības zinātni doktors (1945), LPSR LZA korespondētājloceklis (1946) Pēteris Rizga (1883—1955).

Sēlpilieši ir lepnī, kad latvieši savus Dziesmu svētkus sāk ar viņu novadnieka — komponista Pētera Barisona (1904—1947) sacerēto himnu «Dziesmai šodien liela diena». Komponists palīdzēja dibināt un vadīt Raiņa kluba Sēlpils nodaļas kori, vēlāk dziedāšanas biedrības «Lira» kori. Viņš apbedīts Sēlpils kapos, kur uzstādīts Laimoņa Blumberga veidots piemineklis (3). Netālu no kapsētas aug «Barisona priede» — komponista dzīves pēdējo mirkļu lieciniece. Komponista

dzimtās mājas «Skudras» pēc tagadējā administratīvā sadalījuma atrodas Staburaga pagastā. Komponistam veltītie atceres pasākumi notiek abos pagastos. Pagastā vienmēr ir rosījušies aktīvi kultūras cilvēki. Dzīvojis portretists Roberts Švēde, scenogrāfs un grafiķis Jānis Aižens (1899—1941), gleznotājs Staņislavs Ivaņickis (1908—1971). Joprojām dzīvo un strādā gleznotāji Raimonds Skudra un Dainis Lismanis.

20. gs. sākumā rosīgs sabiedriskās dzīves un kultūras centrs izveidojās 1920. gadā pārbūvētajā Vecsēlpils muižas klētī — Raiņa klubā (4). Piedaloties pārrobežu sa-

darbības projektā koka vēsturiskā mantojuma saglabāšanai (5), tas ieguvis otro elpu un atkal gaida apmeklētājus. Ar Raiņa klubā izveidoto pagasta vēstures muzeju ilgus gadus saistījās sēlpilieša novadpētnieka Albīna Jēgermaņa vārds. Sēlpilī aktīvi darbojas pagasta pašdarbnieki un noris interesanta kultūras dzīve. Atmosferas gadus par skaistu tradīciju kļuvuši Daugavas svētki brīvdabas estrādē Zvejnieklīcī.

Nevar nepieminēt Likummuižu, kur nu jau ilgus gadus mājvietu radis bāreņu nams «Līkumi» (6). Pēdējo gadu laikā ar draugu atbalstu ir veikts remonts vecajās muižas ēkās un bērni sakopuši apkārtni.

Sēlpilī ir Sēlijas paugurvaļņa gals un tā galvenā dominante — otrā augstākā Sēlijas virsotne — Taborkalns (157,8 m), sašķiebtam kuģa klājam līdzīgs Ezernieku Velnakmens (7), gleznainais Viķezers, teikām apvītie Baltiņu ezers un Sudrabkalniņš, Ķīpu vēdzirnavas (8) un netālu no tām pie Kalēju mājām augošais dižozols (apkārtmērs 5,4 m) (9). Par Ezernieku Velnakmeni arheologs J. Urtāns 1984. gadā rakstīja, ka pēc akmens virsmas iedobumu veida tas pieskaitāms pie pēdakmeņiem un akmeņiem ar nelieliem konusveida iedobumiem, un ir vienīgais šāda veida dabas piemineklis Latvijā.

Teritoriālā reformas ietvaros izvirzīta aplama ideja par Sēlpils vārda svīturošanu no kartes, pievienojot pagastu blakus esošajai lielākajai un apdzīvotākajai Salas teritorijai. Sabiedriski aktīvie sēļi aizstāv senās Sēlpils nosaukuma kultūrvēsturisko nozīmi.

Lejpus Jēkabpils Daugava ar atteku Saku veido Sakas salu. Iespējams, tādēļ ciemu, kas atrodas pie Sakas, sauc par Salu. Te atrodas Salas pagasta centrs. Pagasts ar šādu nosaukumu ir arī Rīgas rajonā. Sēlijas Sala uzplauka 20. gs. 80. gados, kad šeit atradās slavenās «PSKP 25. kongresa padomju saimniecības», vēlāk agrofirmas «Daugava» centrs (1). Ar šo paraugsaimniecību nesaraujami saistās tās ilggadējā vadītāja Luda Skostas (dz. 1936) vārds.

Salas pagastā ir vairāki tehnikas pieminekļi. Blakus Salai Boķos atrodas Boķu dzirnavas, celtas 1935, atjaunotas 1993. gadā, kur vēl līdz nesennai pagātnei katra saimnieka milti malti atsevišķi. Tagad ES stigro prasību dēļ saimnieks Juris Boķis miltu malšanu ir pārtraucis. Ir iecere dzirnavās izveidot muzeju. Pie Ziemeļsusējas tūristiem naktmājas piedāvā 1999. gadā atjaunotās Sankaļu ūdensdzirnavas, kurās pašlaik darbojas HES.

Pāris kilometrus pirms Jēkabpils pie Gravāniem atrodas industriālā mantojuma piemineklis — 7 kilometrus garš ceļa posms, kas veidots 20. gs. sākumā no bruģakmeņiem, lai senākos laikos, iebraucot pilsētā, zemnieku ratu riteņiem notīrītu dubļus.

Salas pagasta teritorijā atrodas Birži — Kurzemes un Zemgales hercogistes vietējais pārvaldes un rūpnieciskais centrs 17. gadsimtā. 1650. gadā, neilgi pēc hercoga Jēkaba valdīšanas sākuma, arī Biržos sākās straujš saimnieciskais uzplaukums. Te bijuši dzelzs ceplji, kas devuši 1800 mucu čuguna gadā. Jēldzelzi pieveda no Seces, Dignājas un Sērenes kausētavām. Darbojušies zvanu un lielgabalu ložu lietuve, enkuru un naglu kalve. Bijusi arī kālija un ziepju vārtava, stikla, kaļķu un darvas ceplji, kokzāģētavas un mucu darbnīcas.

Biržu Evaņģēliski luteriskajā draudzē 30 gadus (no 1826) par skolotāju, ķēsteri un ērgelnieku strādājis Ansis Līventāls (1803—1878), izpildīdams kādu laiku arī pagasta rakstveža amatu. Nonācis pie Biržu un Salas draudzes mācītāja Jēkaba Florentīna Lundberga, kurš Sunākstes draudzes mācītāja Vecā Stendera ietekmē pievērsies latviešu tautas izglītošanai, Līventāls kļuva par dzejnieku. Viņš rakstīja un tulkoja grāmatas latviešu valodā, brauca uz Jelgavas grāmatu izdevniecībām, veda no turienes grāmatas, un deva tās lasīt apkārtējiem zemniekiem. Viņš sacerējis tautā labi pazīstamo dzejoli «Matīsiņš».

Baznīca stipri cieta Pirmā pasaules kara laikā. Ēka atjaunota 1930. gadā. Padomju varas laikā 24 gadus (1969—1993) baznīcā darbojās vatelina ražošanas cehs. Pašlaik pamazām veidojas draudze, kas domā par baznīcas atjaunošanu. Sakopta ir baznīcas apkārtnē, kur atrodas A. Līventāla, mācītāja J. Lundberga (2) un vācu kareivju kapi.

Pirmskara Latvijas Republikas laikā bija atsevišķs Biržu pagasts, kurš bija lielākais ne tikai Jēkabpils apriņķī, bet visā Zemgalē. Pēc Pirmā pasaules kara, kurā pa-

gasts cieta lielus materiālus un cilvēku zaudējumus, saimniecība tika atjaunota un, pateicoties Biržu dārzkopības pārraudzības biedrībai un Biržu laiksaimniecības skolai, īpaši attīstījās dārzkopība.

Arī mūsdienās Salas pagastā sekmīgi attīstās uzņēmējdarbība. Tiek veidoti jauni un atjaunoti vecie ražošanas uzņēmumi un tūrisma infrastruktūras objekti — bez pieminētajām Sankaļu un Boķu dzirnavām, arī Biržos tūristus gaida «Ūdensdzirnas». Pēc SIA «Jēkabpils dolomīts» izveides atdzimst dolomīta ieguves nozare un notiek jauna Biržu dolomīta karjera apguve, jo attīstās arī apkārtnes būvniecības un ceļu būves uzņēmumi.

Aiz Biržiem Viesītes virzienā izvietojies Latvijā lielākais cūku komplekss «Miķelāni». Ar savu produkciju komplekss apgādā ne tikai vietējo tirgu, bet eksportē to arī uz Krieviju. Pagasta centrā — Salā — veiksmīgi darbojas pārtikas ražošanas uzņēmumi. Maizes ražotājs SIA «Dona» cep gardu maizīti un ap 100 dažādu veidu konditorejas izstrādājumus pēc īpašām receptēm, kuras veidotas, ievērojot senas latviešu maizes cepšanas tradīcijas, bet izmantojot mūsdienīgas tehnoloģijas. Visā Latvijā pazīstama ir SIA «Rītausma» produkcija — 4,2 ha zemstikla platībā audzētie dārzeņi, galvenokārt gurķi un tomāti. Uzņēmums gadā saražo ap 1000 tonnu dārzeņu.

Viesītes ceļa malā, lielu koku ieskauda atrodas sarkanu ķieģeļu ēka — Biržu pamatskola (3).

3

Ābeļu pagasta tagadējās robežas izveidotas pēc Otrā pasaules kara, iekļaujot tajās Brodu ciematu un daļu no kaimiņu Dignājas pagasta līdz Dūņas krogam, bet daļu iepriekšējās teritorijas atdodot jaunizveidotajam Salas pagastam. Pagastā ir tikai divi ciemati — Brodi, kas cieši piekļaujas Jēkabpils pilsētas robežai, un Laši (1), kas savu nosaukumu ieguvuši no Lašu mežniecības (2), bet tā nosaukta izcilā mežkunga Laša vārdā.

Ābeļos tikpat kā nav kultūrvēsturisku pieminekļu — nav baznīcas, piļu un muižu parku, bet ir sava novada patrioti un gaiši cilvēki, ir sporta un kultūras tradīcijām bagāta pamatskola (3).

Skolu (1840) nodibina zemnieks Jurģis Dzenītis. 1919. gadā skola sāka darbu Ābeļu muižā, bet no 1940. gada tai ir jauna ēka Daugavas krastā, iepretī Ābeļu salai, kuras rietumgalā redzams netipisks sens nocietinājums — Kaupres pilskalns (4). Pilskalns kādreiz atradies pašā Daugavas krastā, bet upe mainījis savu gultni. Pilskalna novietojums, nocietinājumi un mūru paliekas nav raksturīgas tradicionālajiem Latvijas pilskalniem. Nostāsti vēsta, ka Napoleona kara laikā tur ierīkota franču un prūšu skanst (ierakumi). Aplūkot pilskalnu Ābeļu skolas bērzu alejas galā, aicina ceļa Jēkabpils—Dunava 2. kilometra malā novietota kokā griezta norāde (5). 1998. gadā ilggadējs sporta skolotājs, novadpētniecības muzeja izveidotājs un uzturētājs, pagasta sabiedriskās dzīves dvēsele Arnolds Jakobovskis organizēja svētkus par godu Eiropas Kultūras mantojuma karoga pacelšanai Kaupres pilskalnā.

Skolotāju Ausmu Bērziņu daudzi pazīst kā ievērojamā novadnieka — Ābeļu pagasta «Jaunzemos» dzimušā latviešu rakstnieka Jāņa Akuratera (1876—1937) — dzimtas vēstures pētnieci un piemiņas kopēju. Rakstnieks savās dzimtajās mājās, kuru vietā uzstādīts piemiņas akmens (6), pavadījis pirmos sešus bērnības gadus, vēlāk skolojies Biržos un Jēkabpilī, strādājis tēva saimniecībā. Atmiņas par jaunības dienām rakstnieks vēlāk ievijis savos tautā populārākajos darbos «Kalpa zēna vasara» un «Deģošā sala». Tēlojumā «Dienu atspidumi» par Ābeļu Jaunzemju mājām viņš raksta: «Daugava, lielais skaistais sils, ķiršu dārzs, pakalns, no kura vizinājāties, man vienmēr atmiņā no tiem laikiem».

J. Akuraters ir pirmais latviešu rakstnieks — Tēvzemes balvas laureāts, spilgta, savdabīga personība latviešu literatūrā, izsmalcināts kultūras cilvēks, gara aristokrāts un Latvijas patriots, rosīgs kultūras un politisks darbinieks.

6

4

Par tradīciju jau ir kļuvuši ikgadējie (kopš 2002) Ābeļu pagasta muzeja un pamatskolas rīkote Akurateru dzimtas saieti. 2006. gada jūnijā saiets norisinājās Mazzalves pagastā, par godu Pēterim Akurateram, Jāņa Akurātera vecākajam brālim, dziedātājas levas Akurateres vectēvam. P. Akuraters bija skolotājs, koru vadītājs, pēc 1905. gada revolūcijas notikumiem emigrējis uz Dienvidameriku, bet 20. gados atgriezies Latvijā, kur Mazzalves pagastā pavadījis mūža pēdējos gadus.

Jēkabpils

Jēkabpils — Sēlijas un Daugavas pilsēta. Astotā lielākā pilsēta Latvijā. Daudzu tautību dzīves vieta, no pašiem tās pirmssākumiem — multikulturāla pilsēta. Mūžam mainīga, kā tagad lepojas tās iedzīvotāji — labo pārmaiņu pilsēta.

Līdz 1962. gadam, kad tika apvienota ar Krustpili Daugavas pretējā krastā, Jēkabpils attīstījās kā patstāvīga pilsēta. Vispirms tā bija plostnieku un strūdzinieku apmetne pie Daugavas krācēm, kuru dēļ preces no liellaivām nācās pārkraut vezumos. Šajā vietā atradās Kurzemes hercoga muižas Salas krogs, kur hercogs nereti iegriezies savās medību gaitās. 17. gs. sākumā hercogs Jēkabs šeit atļāva apmesties bēgļiem no Krievijas — ticības dēļ savā zemē vajātiem vecticībniekiem. Apmetne auga un paplašinājās, līdz 1670. gada 12. februārī *slobodai* pie Salas kroga hercogs piešķīra pilsētas tiesības un nosauca to par Jakobštatti (tautā — Jēkabmiests). Nostāsti vēsta, ka vietā, kur tagad Vecpilsētas laukums (1), Kurzemes un Zemgales hercogs Jēkabs nošāvis lūsi, ko vēlāk gribējis iemūžināt pilsētas ģerbonī kā tās simbolu. Hercoga izdotajā pilsētas tiesību piešķiršanas aktā stingri noteikts, ka jaunajā pilsētā uz pastāvīgu dzīvi nedrīkst apmesties jebkurš iebraucējs. Šādas tiesības ir tikai krievi un poļiem, ne latviešiem, vāciešiem un ebrejiem, kuri saimniekoja Krustpilī. Vienīgajai no Kurzemes hercogistes pilsētām Jēkabpilij tiek piešķirtas Magdeburgas tiesības, pielāgojot tās vietējiem apstākļiem, iedzīvotāji paši varēja ievēlēt birģermeistaru un rāti, drikstēja celt baznīcas un skolas.

18. gs. sākuma Ziemeļu karš un mēra epidēmija darīja savu, bet jau 1721. gadā sākās jauns iedzīvotāju pieplūdums — Baltkrievijas uniāti, pareizticīgie un daudzi vācieši, pēc kuru neatlaidīgajiem lūgumiem 1766. gadā hercogs Ernests Bīrons arī vāciešiem piešķīra iedzīvotāju tiesības.

1795. gadā Kurzemes hercogvalsti un Jēkabpili pievienoja Krievijas impērijai. 19. gs. sākumā pilsētā jau drikstēja apmesties arī ebreji. 1808. gadā uzcelta sinagoga. Ebreji nodarbojās ar tirdzniecību un amatniecību.

1803. gadā pilsētā pierakstīti skaitās arī vairāk nekā 100 brīvlaistie latvieši no plašas apkārtnes. Tā kopumā 19. gadsimta sākumā iedzīvotāju skaits Jēkabpilī (Jēkabmiestā) jau pārsniedz divarpus tūkstošus.

1834. gadā Jēkabmiestā atvēra pirmo lazareti, kur veikta pirmā amputāciju narkozē ārpus Rīgas (1847). Vēlāk lazarete panīkst un tās darbība tiek atjaunota tika 1912. gadā pēc tam, kad uzcelta jauna ēka. Pašlaik Jēkabpils rajona centrālajai slimnīcai (2) ir noteikts reģionālās daudzprofilu slimnīcas statuss. Dziednīca ir nozīmīgākā medicīnisko pakalpojumu sniedzēja vairāku rajonu iedzīvotājiem. Tajā ik gadu ārstējas vairāk nekā 10 000 pacientu 15 dažāda profila nodaļās.

Jēkabpils ir spilgti iezīmējas pasaules astronomijas vēsturē ar 1826. gadā Tērbatas astronomijas profesora Vasilija Struves (1793—1864) vadībā veikajiem vēsturiskā Tērbatas meridiāna loka ģeodēziskajiem mērījumiem. Jēkabpils astronomiskais punkts tika iekļauts kopējā Baltijas triangulācijas tīklā. Vēlāk to sasaistīja ar Rietumeiropas valstu ģeodēziskajiem tīkliem. Tādējādi pirmoreiz uz Eiropas kontinentālās cietzemes tika noteikts pietiekami liels punktu skaits ar precīzām ģeogrāfiskām koordinātām. Tas radīja iespēju fundamentāliem pētījumiem par planētas veidu un lielumu. V. Struves astronomisko punktu Jēkabpilī 1931. gadā atjaunoja inženieris Teodors Meija, uzliekot uz tā piemiņas akmeni. Šo akmeni savai pilsētai dāvināja skolotājs Valters. 2005. gadā Struves vārdā nosauktajā parkā, bijušajā pilsētnieku atpūtas vietā Kroņa dārzā, atrodamais triangulācijas punkts kā viens no izcilākajiem 19. gs. zinātnes pieminekļiem ir iekļauts UNESCO Pasaules mantojuma sarakstā. 2006. gadā šai vietā atklāja piemiņas plāksni. Mūsdienās astronomiskais punkts joprojām kalpo ģeodēzistiem. Kā viens no vecākajiem, tas ir iekļauts pasaules globālajā ģeodēziskajā tīklā.

Simboliski, ka Struves parks atrodas līdzās 1919. gadā dibinātajai Jēkabpils Valsts

ģimnāzijai (3), kas ilgus gadus bija vienīgā mācību iestāde Jēkabpilī. Dažādu politisko iekārtu laikā tā vairākkārt mainījusi nosaukumu. Līdz pēckara gadiem Jēkabpils vidusskola un komercskola bija vienīgās mācību iestādes, bet 1950. gadā kā patstāvīga struktūra atdalījās Ekonomiskais tehnikums. Pašlaik Jēkabpilī un rajonā darbojas Valsts ģimnāzija, septiņas vidusskolas un vairāku augstskolu filiāles, kas Jēkabpilij nodrošina izglītības un kultūras centra statusu. Ar ģimnāziju nesaraunami saistīts tās dibinātāja un direktora Kārļa Lamberta, skolotāju Jāņa Grestes, Arnolda Štokmaņa, Roberta Akmentiņa, Luda Bērziņa, Osvalda Pūpola, Andreja Pormaļa, Tāļivalža Asariņa un ilggadējā direktora Roberta Aišpura vārds. Te mācījušies dzejniece Ārija Elksne, aktrise un režisore Venta Vecumniece, akadēmiķis Tālis Millers, rakstniece Lūcija Ņuzāne, aktieri Elita Kļaviņa un Artis Robežnieks.

Jēkabpils ir unikāla ar gadsimtiem veidojušos mūzikas instrumentu būves tradīciju. 19. un 20. gs. mijā pilsēta bija trešais lielākais ērģeļbūves centrs pēc Rīgas un Liepājas. Ar firmas zīmi «Martin Kresling in Jacobstadt» strādājis meistars Mārtiņš Krēslis, kurš gan uzbūvējis, gan pārbūvējis vairāk nekā 130 ērģeļus. Jēkabpilī 20. gs. sākumā darbojās gan Kugrēna, gan brāļu Lešu mūzikas instrumentu fab-

rika, kur izgatavoja stīgu mūzikas instrumentus: balalaikas, mandolīnas, ģitāras un vijoles.

Pateicoties daudzu un dažādu tautu kultūru un reliģiju ietekmei, Jēkabpils var lepoties ar bagātu kultūrvēsturisko mantojumu.

Pilsētā darbojas dažādu konfesiju dievnami, kam ir arī arhitektoniska un vēsturiska vērtība.

Vienā no senākajām pilsētas ielām — Viestura ielā — atrodas skaista koka ēka — Vecticībnieku lūgšanu nams (1862) (4), viens no vecākajiem Latvijā. Dievnams ir valsts nozīmes kultūras piemineklis, tā lielākā bagātība ir svētbildes un pēc vecticībnieku kanoniem iespiestas lūgšanu grāmatas.

Vissenākie mūri Jēkabpilī ir bijušā Aizsargu nama (1936), kurā pašlaik darbojas Tautas nams. Tā vietā 18. gs. atradās bazilikāņu ordeņa Dievmātes Patvēruma (Pokrova) klosteris. Tam blakus Kurzemes hercogistes laikā 1783. gadā uniātu

draudze (pareizticīgie, kas pakļaujas Romas pāvestam) uzbūvēja baznīcu. Krievijas impērijas laikā šī ticība un tās piekritēji tika vajāti un izskausti. 1850. gadā Pokrova draudzi apvienoja ar pareizticīgo Sv. Gara draudzi un dievnams nonāca pareizticīgo rokās. 1878. gadā Jēkabpilī nodega daudzas ēkas, tādēļ pilsēta uzcelta gandrīz no jauna. Viena no nedaudzajām, kas saglabājusies, ir uniātu baznīca. 20. gadsimta 50. gados padomju vara uniātu baznīcu ticīgajiem atsavināja un iekārtoja tur mēbeļu noliktavu. Dievnama atdzimšana sākās 2004. gada pilsētas svētku laikā, kad tajā notika garīgās mūzikas koncerts un Jēkabpils tautas teātra izrāde.

Vecākais Dievnams Jēkabpilī ir 1774. gadā par plotnieku un strūdzinieku saziēdotajiem līdzekļiem uzceltā kuģotāju aizgādņa Sv. Nikolaja Brīnumdarītāja klostera baznīca, unikāla ar saviem miniaturajiem izmēriem (7 x 19,5 m). To ar savu majestātiskumu aizēno blakus esošā Sv. Gara pareizticīgo baznīca (5), kas celta Bizantijas stilā ar pieciem torņiem (1886—1888). Abus dievnamus iekļauj 17. gs. klostera mūra sēta. Arī mūsdienās šeit darbojas pareizticīgo mūku klosteris.

Jēkabpils Sv. Miķeļa Eviņģēliski luteriskās baznīcas (6) pamatakmens likts 1769., bet iedzīvotāju nabadzības dēļ baznīca pabeigta tikai 1807. gadā. Pirmās ērģeles baznīcai būvēja Jēkabpils ērģeļu būvētājs M. Krēsliņš 1885. gadā. No

14

1890. gada līdz 1915. gadam baznīcā kalpoja K. F. Krīns — pirmais Jēkabpils vācu un latviešu draudžu mācītājs. Mācītāja Krīna laikā ērģeles pārbūvētas uz sešiem reģistriem un manuāļiem, iegādāta altāra glezna «Kristus augšāmcelšanās», virs altāra uzlikts zeltīts uzraksts «Soli Deo Gloria». Pirmajā pasaules karā baznīca stipri cieta. Tā atjaunota un no 1927. gada Jēkabpils Evaņģēliski luteriskajā baznīcā sāka kalpot mācītājs Jānis Mēders. 1964. gadā pēc J. Mēdera sāka kalpot mācītājs Arturs Kaminskis. Viņa laikā baznīca saglabāja savu iepriekšējo izskatu. Pārvērtības baznīcā sākās ar mācītāja Modra Plātes kalpošanas laika sākumu 1991. gadā. 1995. gadā tika sākta mūra žoga atjaunošana. 1996. gada 21. septembrī baznīcas nišā pie ieejas tika novietots tēlnieka Jāņa Bārdas veidots krucifikss. Interjers bagātināts ar mākslinieku Ilonas un Andra Silapēteru darinātu erceņģeļa Miķeļa skulptūru. To iesvētīja arhibīskaps J. Vanags, un 1995. gada 25. septembrī baznīca ieguva Svētā Miķeļa vārdu. Latvijas Arhitektūras pieminekļu sarakstā baznīca iekļauta kā valsts nozīmes arhitektūras piemineklis.

Jēkabpils Sv. Jaunavas Marijas Dzimšanas Romas katoļu draudzes mūra baznīca (7) uzcelta laikā no 1853. līdz 1866. gadam. Tā celta prāvesta Justīna Bogdanoviča laikā. Baznīca veidota romāņu stilā. Grīda un griesti bija no koka. 1903. gada Lieldienās baznīcā izcēlās ugunsgrēks un baznīcas iekšpuse izdega. Zem gruvešiem atrasta un izglābta brīnumainā kārtā saglabājusies glezna, kurā attēlota Jaunava Marija. No 1903. līdz 1909. gadam baznīca tika atjaunota. Darbus vadīja prāvests Teofilis Tomaševskis. Pirmā pasaules kara laikā baznīca vēlreiz stipri cieta. To atjaunoja 1933. gadā. Celtnes iekšpuses ģipša ornamentus veidojis lietuvietis Oļģerts Andrekus. 1981. gadā samontētas jaunas ērģeles. Baznīcā pie altāra ir Fatimas Dievmātes statuja, kas atvesta no Portugāles. No 1982. gada draudzi vada prāvests Jānis Bratuškins.

Jēkabpili jaunākais ir Jēkabpils latviešu baptistu draudzes dievnams, kas uzcelts 1929. gadā par draudzes locekļu ziedojumiem. 2006. gadā draudze svinēja savu 125 gadu pastāvēšanas jubileju. Tās vēsture sasaucas ar 1881. gada pilsētas ugunsgrēku, kad pilsētniekiem palīgā atjaunot nodegušo pilsētu ieradās pirmie šīs ticības pārstāvji.

Iespēja sajūst pilsētas elpu rodas, pastaigājot pa kvartāliem ar seno koka apbūvi, pa 19. gadsimtā veidoto Brīvības ielu vecpilsētā — sarkano ķieģeļu apbūves pieminekli, iegriežoties dažādu konfesiju dievnamos.

Mākslas baudījumu izstāžu zālēs sniedz ar savām ikgadējām valsts mēroga vasaras izstādēm visā Latvijā pazīstamā mākslas galerija «MANS'S», kuras īpašnieks,

6

mākslinieks Uldis Čamans ir Jēkabpilī populārs cilvēks. Aplūkot amatnieku darbu izstādes un iegādāties rokdarbus, iespējams salonā «Pie Sīpolnieka», kas iekārtots ievērojamā ērģelnieka Pētera Sīpolnieka dzimtas mājā (8).

Jēkabpils vārds ir saistīts ar Skulmju dzimtu. Brīvības ielā ir Oto un Ugas Skulmju māja (9). A. Pormaļa iela nosaukta pasaules izstādēs Parīzē un Briselē *Grand Prix* ieguvušā keramiķa un pedagoga Andreja Pormaļa vārdā. Te ir māja ar viņa darbu ekspozīciju.

Ievērojamas ir ne tikai izcilu cilvēku dzimtas mājas, bet arī ēkas ar savu īpašo kultūrvēsturisko nozīmi. Tāda ir 1931. gadā klasicisma stilā celtā Latvijas Valsts bankas filiāle (10), kur vienmēr atradusies banka. Senatnīgais un oriģinālais interjers restaurēts, saglabājot apdares un iekārtojuma detaļas. Šajā ēkā arī pašlaik atrodas «SEB Unibanka». Atzīmējot veiksmīgu vēsturiskā interjera un mūsdienīgas bankas veiksmīgu apvienojumu, bankas ēka 2006. gadā jau otro reizi ierakstīta Eiropas kultūras mantojuma sarakstā.

Klasicisma arhitektūras stilā ir celtas arī citas Jēkabpilij nozīmīgas ēkas. Pasta ielas sākumā viena otrai pretī atrodas 1820. gadā krievu klasicisma stilā būvētais Apriņķa tiesas nams, vēlākajos gados — Jēkabpils slimnīca, pašlaik pilsētas dome (11), un — Jēkabmiesta apriņķa skola, vēlāk — Lauksaimniecības tehnikums, tagad Agrobiznesa koledža (12).

Stāsts par Jēkabpils namiem nav pilnīgs, ja nepiemin liķieru fabrikanta Alfreda Kena muižu, kas ir vienīgā neogotikas stila celtnē Jēkabpilī, un muižas parku, kuru līdz Pirmajam pasaules karam rūpnieks, sacenšoties ar blakus esošo alus brūža īpašnieku Hikšteinu, rūpīgi stādījis un kopis pats. Abi vācu muižnieki aizrāvās ar parku veidošanu, bet ievēroja atšķirīgus principus. Kena parkā stādītas tikai Latvijas koku un krūmu sugas, savukārt Hikšteins veidojis svešzemju koku stādījumus. Pašlaik Kena muižā atrodas bērnu mākslas skola, bet alus darītavas vietā izvietojusies Jēkabpils vēstures muzeja brīvdabas nodaļa «Sēļu sēta», kur apmeklētāji, izstaigājot 19. gs. sēļu sētu ar visām tai raksturīgajām ēkām, var iepazīt sēļu sadzīvi, apskatīt darbarīkus un piedalīties muzeja itin bieži rīkotajās amatu dienās un gadskārtu svētkos. Starp citu, Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā Rīgā sēļu sētu neatrast. Tāda ir tikai Jēkabpilī.

Krāšņu un sulīgu akcentu pilsētas dzīvē ienes tradīcijas. Kopš 1997. gada vasaras vidū tiek rīkoti svētki (13), kas veltīti kādai no pilsētas ielām. Un, lai neapvainotos neviens jēkabpilietis vai krustpilietis, svētku iela tiek izvēlēta pārmaiņus vienā un otrā Daugavas pusē. Pilsētas svētki izvērās par plašu jēkabpiliešu salidojumu. Netrūkst viesu, ko piesaista pilsētas vēsturiskā elpa sapostajās vecpilsētas ieliņās, kā arī pēdējos gados strauji attīstošās pilsētas Jaunajā centrā, kas vilina ar plašu un modernu tirdzniecības centru piedāvājumu. Svarīgi un skaisti akcenti ir pēdējos gados pilsētā tapušās funkcionālās būves — jaunā autoosta (konkursa *Būve 2004* laureāte), Normunda Teicāna Gaļas nams.

2006. gada augustā Jēkabpils dzīvoja teātra gaisotnē — pilsētā norisinājās 11. Latvijas amatiereteātru salidojums. Trīs dienas pilsētas parki, skvēri, laukumi, pat Daugavas dambis pārvērtās skatuvē, kur aktieri no 90 amatiereteātriem iejutās lomās, dziedāja, dejoja. Jēkabpils tautas teātra un šī pasākuma režisore, pilsētas galvenā māksliniece Inta Ūbele atzina, ka šie salidojumi teātriem ir kā Dziesmusvētki korīem un deju kolektīviem. Pilsētai kā piemiņa no šī pasākuma paliks LMA profesora Andra Silapētera skulptūra «Baltā krāce», kas uzstādīta pilsētas centrā — Īslandes skvērā.

Pilsētas mērs Leonīds Salcevičs (14), kurš šai amatā ir kopš 1997. gada, ir gandarīts — kopējā darbā jēkabpilieši panākuši, ka kādreizējā Kurzemes hercogistes pilsēta — Jēkabpils — ir kļuvusi par nacionālas nozīmes pilsētu un vienu no iespējamiem deviņiem politiskajiem centriem valstī.

Kalna

Kalna pagasts, kādreizējā Biržu pagasta centrs, ir ievērojams vispirms jau ar to, ka šeit, «Ziedu» mājās (1), pasaulē nākuši un Muižgala skolā mācījušies rakstnieki Jānis un Aleksandrs Grīni. Rakstnieks un karavīrs Aleksandrs Grīns (1895—1941) ir latviešu vēsturiskā romāna meistars — lielākais latviešu batālists, daudzu vēsturisku stāstu un romānu, kā arī enciklopēdisku izdevumu «Pasaules vēsture» un «Kultūras un tikumu vēsture» autors. Savos darbos rakstnieks attēlo nozīmīgus notikumus Latvijas un dzimtā novada Sēlijas vēsturē 17.—18. gs., kad pastāvēja Kurzemes un Zemgales hercogiste, plosījās Polijas — Ziedrijas un Ziemeļu karš, bads un mēris. Šīs tēmas risinātas romānos «Nameja gredzens», «Pelēkais jātnieks», «Sarkanais jātnieks», «Melns jātnieks». Dēķu romānā «Tobago» aprakstīti notikumi Kurzemes kolonijā 17. gadsimtā. Diloģija «Zemes atjaunotāji» ir vēstījums par Sēlijas ļaudīm, kas mīt pie Klaucānu ezera. Viņi izdzīvo postošajos karos, atjauno savu zemi un dzimtu, bet, sākoties jaunam karam, atkal tiek ierauti nežēlīgu notikumu virpulī. Nozīmīgākais un visvairāk lasītais romāns — varoņteiksmas «Dvēseļu putenis», A.Upīša vārdiem — «lielākā epepeja, kāda rakstīta par latviešu strēlnieku un Latvijas atbrīvošanas cīņām». Romānā ievīta rakstnieka paša pieredze strēlnieka gaitās. Grīna patriotisms novērtēts ar Triju Zvaigžņu ordeni (1934). Rakstnieka dzīve aprāvās 1941. gada Ziemassvētkos Astrahaņā, simboliski sasaucoties ar viņa cīņām leģendārajās Ziemassvētku kaujās. Kalna pagasts ir slavens ne tikai tuvākajā apkārtnē. Labi zināms visiem, kas interesējas par bioloģiju, ir īpaši aizsargājamā statusu ieguvušais un Latvijas Sarkanajā grāmatā ierakstītais peldošais ezerieksts. Kopš 1870. gada, kad Latvijā to pirmoreiz atrada Klaucānu ezerā, tas ir izplatījies arī netāljā Priekulānu ezerā. Kopš 1957. gada abi ezeri iekļauti valsts nozīmes botāniskajā liegumā.

Daudzese

Daudzese — izsenis mežiem bagāts Sēlijas novads. 19. gs. sākumā, kad caur Daudzese mežiem izbūvēja Krustpils—Jelgavas dzelzceļa līniju, ap Daudzevas staciju (1) veidojās ciemats. Pie stacijas ēkas uzstādīts piemiņas akmens (2) represētajiem, kas ir atgādinājums par daudzu latviešu ciešanu ceļu uz Sibīriju (1941—1949). Agrāk pagasta centrs bija Daudzesē, kur gleznainā piekalnē slejas par grāfienes Šuvalovas līdzekļiem 1825. gadā celtā Daudzese baznīca (3), kurā atrodas 19. gs. altārglezna «Kristus pie krusta». Pirmajā pasaules karā baznīca nav īpaši cietusi, turklāt 1935. gadā tā tika kapitāli izremontēta. Otrā pasaules kara laikā baznīcā atradās vācu armijas štābs un mitinājās bēgļi. Baznīca pastāvēja arī padomju laikos. 1995. gada vasarā draudze svinēja savas baznīcas pastāvēšanas 170 gadus. Baznīca ir vēstures un arhitektūras piemineklis. Kopš 1997. gada luterāņu draudze savu baznīcu viesmīgi atvēlējusi arī katoļu draudzei. Netāļajā kapsētā atrodas unikāla, 1785. gadā celta, astoņstūru kapliča.

1932. gadā uzbūvētajā skolas ēkā joprojām darbojas Daudzese pamatskola (4). Skola ir arhitektūras piemineklis. Tā lepojas ar Eiropas Kultūras mantojuma dienu zilo karogu. Pagastā atrodas viena no Latvijā labākajām mežniecībām — Daudzevas mežniecība. Attīstīta mežizstrāde (5), kokapstrāde, produkcija tiek realizēta gan Latvijas tirgū, gan ārzemēs.

Zalve, Mazzalve

un Salasmuižas zemēm. Lielzalves muižas ēka, celta 1676. gadā, saglabājusies līdz mūsdienām. Savulaik tās saimnieks bijis barons Korfs, kuram piederējusi arī Krustpils. Cariene Katrīna II dāvināja muižas pili poļu grāfam Zubovam, kurš neturējis valdnieci doto solījumu — neprecēties un gājis bojā. Viņa atraitni Teklu apprecēja grāfs Šuvalovs, bet pirmā vīra piemiņai viņa 1851. gadā uzcēla Zalves baznīcu, no kuras gan palikuši vairs tikai mūri. Grāfi Šuvalovi atbalstīja izglītības attīstību Zalvē. 1874. gadā viņi dāvāja skolai 45 pūrvietas zemes. 1922. gadā aprīnķa valde muižas pili nodeva Zalves pamatskolas vajadzībām. Pie tās vēl saglabājusies daļa no kādreizējā muižas parka. Zalvei līdzvērtīgs pagasta centrs ir Sproģi, tad nu pagastā izglītības un kultūras iestādes ir pa divām — divas pamatskolas, divi tautas nami, divas bibliotēkas.

Zalves pagasta kapos apglabāts 1905. gadā soda ekspedīcijas nošautais skolotājs, dzejnieks un tulkotājs Jūlijs Dievkociņš (1879—1906). 1907. gadā iznācis viņa dzejoļu krājums «Ugunsziēdi», rakstījis darbus bērniem, īso prozu, darbojies publicistikā, tulkojis A. Puškina, M. Ļermontova, M. Gorkija u. c. autoru darbus.

Zalves «Kalna Pālēnos» dzīvo un strādā tēlnieks Imants Līcis, kura izciliem novadniekiem veltītie darbi rotā piemiņas vietas daudzos skaistos Sēlijas stūrīšos. Nere-tā — piemiņas zīme pie Jaunsudrabiņa stādītās liepas, pieminekļi Jāņa Jaunsudrabiņa tēvam; Saukā — piemiņas akmens Mārtiņam Bucleram un fotogrāfijas 150 gadiem.

Rietumos Zalvei piekļaujas Mazzalves pagasts, kura rietumu robeža iet pa Mēmeli, kas reizē ir arī Latvijas—Lietuvas robeža. Šo apvidu šķērso gleznainu krastu ieskaudā Mēmeles pieteka — Dienvidsusēja (1). Pagasts veidojies, saplūstot Vecmēmeles, Lielmēmeles un Ērberģes muižām. Ērberģes novads sen apdzīvots, rakstos minēts jau 1465. gadā, kad Livonijas ordeņa mestrs to izlēņojis Indriķim Sellem. Par senajiem laikiem stāsta dabas pieminekļi: 300—400 gadus veci ozoli, trīsžuburu dižliepa, oša un gobas saaugums, teiksmainiem nostāstiem apvīti akmeņi: Lūlu melnais akmens, Velna pēda un Velna nagi.

Ērberģē ir pagasta centrs. Tā izvietojusies Dienvidsusējas krastā ap 18. gs. celto muižas pili un ainavu parku. Pagājušā gadsimta 30. gados ēka pārbūvēta, lai to piemērotu pamatskolas (2) vajadzībām. Tomēr vairākkārtējās pārbūves nav mazinājušas ēkas arhitektonisko vērtību. Netālu no muižas parka, upes krastā slejas 1695.—1700. gadā celtā Ērberģes luterāņu baznīca (3). Tās pagrabā ir senu baronu dzimtu kapenes — Vietinghofi, Taubes un Hāni. Blakus baznīcai — 1799. gadā būvēta kapliča, kurā pēc nostāstiem apglabāta Napoleona draudzene. Kapličas durvju dzelzs vītne ir lietišķās mākslas piemineklis. Interesantas detaļas ir arī jumta dze-ga un durvju rokturis.

Mazzalvē ir vēl divas 19. gs. muižas. Saglabājies baronu fon Šlippenbahu dzimtas Lielmēmeles muižas ēku ansamblis un atjaunota kungu māja. Barona fon Hārena Vecmēmeles muiža savu veidolu saglabājusi daļēji. 1851. gadā celtā Mazzalves luterāņu baznīca ir arhitektoniski lakoniska — dominē antikās formas, tās fasāde ir ļoti vienkārša. Ievērojama ir 1900. gadā J. fon Stankieviča veidotā altārglez-lna «Kristus Ģetzemenes dārzā».

Mazzalvē šūpulis kārts izcilajam latviešu dziedonim Ādolfam Kaktiņam (1885—1965), kura vārds 26 gadus nedalāmi saistīts ar Latvijas Nacionālo operu. 1937. gadā mākslinieks saņēma Latvijas valsts augstāko atzīnību — Tēvzemes balvu.

Nereta

Pirmo reizi kādā no Livonijas ordeņa mestra dokumentiem Nereta kā seno sēļu Nirica, (1) minēta 1298. gadā, bet arheoloģiskie atradumi liecina par tās apdzīvotību jau 2000 gadus p.m. ē.

1564. gadā Kurzemes un Zemgales hercogs Gothards Ketlers Neretas apkārtni (*Nariten*) pateicībā par labu kalpošanu ordeņa labā dāvinājis Aizkraukles komturam grāfam Vilhelmam fon Efernam, ar to likdams pamatus Neretas muižai, kura līdz mūsdienām gan vairs nav saglabājusies.

Līdz Pirmajam pasaules karam pie Neretas muižas jau bija izveidojusies biezi apdzīvota vieta, kur notikuši slavenie nedēļas zirgu tirgi, kuros lietuvieši sveduši tirgot zirgus lielā skaitā. Pirmā pasaules kara laikā kokmateriālu un cilvēku transportēšanai vācieši izveidoja šaursliežu dzelzceļa līniju uz Daudzesi un Jēkabpili.

2

3

1

Posms uz Jēkabpili pastāvēja apmēram 45 gadus. Braukšana bijusi gana romantiska, jo bānīša ātrums nepārsniedzis 10 km/stundā.

Ciema uzplaukumu veicināja ērtā satiksme ar Rīgu, Jēkabpili un tuvīnajām Sēlijas mazpilsētām Viesīti, Ilūkti, Aknīsti, Subati. No 1950. līdz 1955. gadam Nereta bija administratīvais rajona centrs.

Tuvojoties Neretai, no tālienes pamanāms majestātisks, balts dievnams ar augstu torni. 1567. gadā hercogs izdeva pavēli par jaunas luterāņu baznīcas (2) celtniecību. Neretas baznīca tika uzbūvēta grāfa Eferna vadībā laikā no 1584. līdz 1593. gadam. Baznīcas arhitektūrā dominē vēlinās gotikas un manierisma stils. Tā ir vienjoma celtnie ar daudzstūrains altārdarbu. 38,67 m augsts tornis ar piramidālu smaili, kuru noslēdz vēja rādītājs — gailis. Lai arī savā ārējā un iekšējā veidolā baznīca ir ļoti vienkārša, tā ir ievērojams arhitektūras piemineklis, viena no Sēlijas skaistākajām un vecākajām lauku baznīcām. Dievnamā atrodas izcili mākslas darbi — V. fon Eferna traģiski bojā gājušā astoņpadsmitgadīgā dēla Georga kapa piemineklis (1596), kurš ir izcilākais agrīnā Ziemeļeiropas manierisma mākslas darbs Latvijā, 1863. gadā gleznotā altārglezna «Golgāta», 17. gs. kroņlukturi, vitrāžas un 1893. gadā Vācijā būvētas ērģeles. No 1776. līdz 1815. gadam Neretā strādājis mācītājs G. Milihs.

Blakus baznīcai ceļmalā gari stiepta mūra ēka ar divslīpju jumtu — Neretas baznīckrogs (3), kurā pašlaik darbojas mājīga kafējnīca.

1596. gadā Neretā dibināta tā sauktā latīņu skola, kur varēja mācīties seno kultūrtautu valodas un dabaszinātnes. Pašlaik Neretā darbojas vidusskola, bibliotēka, kultūras nams, jaunuzceltā Neretas svētā Gara Romas katoļu baznīca (4).

Neretas novads latviešu kultūrai devis daudzus nozīmīgus gara darbiniekus: latviešu valodnieku un garīgo dziesmu autoru Kristoforu Firekeru, dzejniekus Kārlī Pelēko, Imantu Auziņu, Veltu Kaltiņu, Juri Puriņu, Maiju Briedi, žurnālistu Miku Skruzīti, aktierus Rihardu Rudāku un Jāni Kubili.

Neretas «Āņiņi» ir ilgus gadus aizliegtā trimdas rakstnieka, mistiķa Jāņa Veseļa (1899—1962) dzimtās mājas. Viņa romāni, stāsti, dzejoļi, teiksmas vēsta par senatni, tādēļ rakstnieku dēvē par teiksmotāju, senatnes modinātāju. Savdabīga un nozīmīga vieta latviešu literatūrā ir darbam «Latvju teiksmas», un romāniem «Tīrumu ļaudis» un «Viesturs Varapoga», par kuriem J. Veselis saņēmis četras Kultūras fonda godalgas. Darbos «Dievu gulta», «Trīs laimes», «Aklais ezers», «Sauls kapsēta», «Teiksma par manu mūžu» rakstnieks ir iemūzinājis Sēliju un tās cilvēkus.

Neretas «Šausmānos» dzimusi dzejniece Velta Toma (1912—1999), kuru latviešu lasītājs iepazīna tikai 1980. gadā ar dzejoļu izlasi «Maize no mājām». Pēc neatkarības atgūšanas dzejnieces daiļrade dzimtenē atguva otru elpu un tika novērtēta ar Triju Zvaigžņu ordeni. V. Tomas liriskā būtiska loma sievietes un trim-

dinieku likteņa tēmai, kas tēlota dzejoļu krājumos «Latvieša sieva», «Sērdienes spēks», romānā «Aldaune», ilgas pēc dzimtā Sēlijas novada skan poēmā «Sēluzemes sestdiena».

Tomēr pats dižākais neretietis ir rakstnieks un gleznotājs Jānis Jaunsudrabiņš (1877—1962), kura vārdā dažkārt sauc visu novadu. Rakstnieks savos darbos tēlojis gan dabas skaistumu, gan kalpa zēna bērnības pasauli («Baltā grāmata», «Zaļā grāmata»), gan cilvēka pārdzīvojumus (romānu triloģija «Aija»), gan dzimtās zemes mīlestību («Piemini Latviju»). Jaunsudrabiņa radošajā pūrā ir dzeja, stāsti, tēlojumi, romāni, lugas, tulkojumi un publicistika. Glezniecībā — ainavas, portreti, klusās dabas.

Pāris kilometrus aiz Neretas Aknīstes virzienā atrodas «Baltajā grāmatā» tēlotās rakstnieka bērnu dienu (1880—1886) Mūsmājas — «Riekstiņi» (5), kur kopš 1967. gada darbojas muzejs. Pa ceļam Riekstiņskola (6) — Janča pirmā skola, bet Mūsmāju ceļa galā pirmais, gādīgi apjums, sagaida 2002. gada vētrā cietušā dižkoka — Riekstiņu bērza — celms (7). Laipna un enerģiska viesus allaž uzņem muzeja saimniece Ilze Līduma (8) un labsirdīgais māju sargs Lācis.

Saimnieka klētī var aplūkot Jaunsudrabiņa piemiņas izstādi, kur skatāmas rakstnieka personīgās lietas, dokumenti, grāmatas, gleznas u. c. Atsevišķās telpās izstādīti 19.—20. gs. lauku saimniecības sadzīves priekšmeti. Regulāri tiek veidotas lietišķās mākslas un tematiskās izstādes. Katru gadu maijā notiek muzeju dienu pasākumi, augustā Jaunsudrabiņa piemiņas dienas. Meža ielokā Viļņa Titāna veidota piemiņas zīme «Simtiņš» — veltīta rakstnieka simtgades jubilejas atcerei. Tepat Neretas—Subates lielceļa malā vecā Ķišku (tulkojumā no lietuviešu valodas — zaķu) kapsēta, kur lielo koku paēnā rakstnieka dzimtas kapi, arī rakstnieka atdusas vieta (1997). Blakus kapam «zaļo un šalc» tēlnieka Ojāra Feldberga veidotā piemiņas zīme «Birztaļiņa» (9) (1998.).

Neretā atrodas arī senā baznīca, kur Jaunsudrabiņš kristīts, iesvētīts un laulāts ar Sproģu Līzi. Neretas Sudmalu salīnā, Susējas līčos, kur rakstnieka iemīļota makšķerēšanas vieta, novietots tēlnieka Induļa Rankas veidots Jaunsudrabiņa skulpturālais portrets (1982), Jaunsudrabiņa parks ar Janča agro ganu rītu simbolu «Ganiņu» (10) — tēlnieces Intas Kamaras skulptūru (1982), pasaulē vienīgā J. Jaunsudrabiņa iela ar tēlnieka Gunta Pavāra piemiņas akmeni (1977) un vidusskolas parkā rakstnieka 1937. gadā stādītā liepa, pie kuras novietota tēlnieka Imanta Līča veidotā piemiņas zīme (11) (1989).

6

1935. gada 12. martā, viesodamies Jēkabpils latviešu pamatskolā (tag. Jēkabpils Valsts ģimnāzija), Jaunsudrabiņš viesu grāmatā ierakstījis:

«Cieta klints ar laiku sadrūp pelnos,
 Dimants dilst un dzelzi rūsa ēd.
 Balti dievi vēršas melnos velnos,
 Melni velni dievu vietās sēd.
 Mainās mīla, mainās naiva liesma, —
 Mūžam jauna mūžos ligo dziesma.»

5

7

8

Dignāja

Jēkabpils — Dvītes ceļa malā, pārsimts metru no Daugavas kreisā krasta, tagadējā Dunavas pagasta teritorijā pie Bāliņiem kā ainavas dominante redzams viens no klajākajiem un izteiksmīgākajiem senlatviešu pilskalniem — Dignājas pilskalns (1). Dignāja kā nocietināta apmetne pastāvējusi jau otrajā gadu tūkstoši pirms mūsu ēras. Par to liecina 1939. gada arheoloģiskā izpēte. Pilskalns ticis apdzīvots vairākos periodos, bet visvarenākais bijis 5.—9. gs., kad te bijis svarīgs sēļu nocietinājums. 11. gs. tas pakļāvās Jersikas valdniekam, kura pilskalns slejas iepretim — otrpus Daugavai. Veci ļaudis stāsta, ka abus pilskalnus savienojot apakšzemes eja. No 13. gs. vidus ir ziņas, ka Dignājā bijusi Livonijas ordeņa nocietināta pils Dubena, kura gan līdz mūsdienām nav saglabājusies, un tās precīza atrašanās vieta nav zināma. 14.—15. gs. Dignājas apkārtnē piederējusi pie Krustpils draudzes. 1567. gadā pēc Kurzemes hercoga Gotharda Ketlera rīkojuma uzsākta koka luterāņu baznīcas celtniecība. Vēlāko Dignājas mūra baznīcu cēlis meistars no Sāmsalas ar diviem dēliem. Viens no dēliem aizbēdzis ar vietējo meitu Ilzi, otram bijis jāpaliek nozagtās meitenes vietā. Kažs Vildnēris šejieniešiem iemācījis godiem galdus klāt un gardi ēst gatavot. Viņa dzimta sakupļojusi un pēcteči joprojām dzīvo Dignājā.

Baltā mūra baznīca Daugavas krastā (2) ar sarkano ķieģeļu rotājumu sienu stūros, logu un durvju apmalēs, celta 1811. gadā, bet Pirmajā pasaules karā tik ļoti nopostīta, ka atjaunošanas gadu — 1922. — var uzskatīt par dievnama atdzimšanas gadu. Sakristejā iemūrēta pēdējās istenās Dignājas muižnieces Annas Hahnoveres (?—1575) kapakmens plāksne, kurā ir arī atzīme par baznīcas atjaunošanu. Pēc muižnieces nāves muiža Ašņavērēs bankrotēja un kļuva par valsts īpašumu. Tagad muižas vietā atrodas Dignājas pagasta valdes ēka. Ašņavēres ir vēsturisks nosaukums. Kad Dignājas pilskalnam uzbrukušas svešzemju ciltis, šeit notikusi liela, asiņaina kauja. Sēliski «ašņi» nozīmē asinis, bet «vēris» — biezoknis, tā arī radies minētais nosaukums.

Dignājieši gaišā piemiņā tur mācītāju Karlu Jūliju Veirihu (1814—1863), kurš Dignājai bija tas pats, kas Sunākstei Vecais Stenders — gara gaismas nesējs un dzimcilvēku izglītotājs. Viņš sarakstījis grāmatiņu «Dziesmu vainaks, mīļiem latviešu jaunekļiem un bērniem vīts par jaunu prieku» (1859), dibinājis un Pirmajiem vispārējie Dziesmu svētkiem sagatavojis Dignājas kori.

Dignājai ir nozīmīga vieta Kurzemes un Zemgales hercogistes saimnieciskajā dzīvē. 17.—18. gs. Kurzemes hercogistē svarīga prece, kuru izveda arī uz Rietumeiropu, bija potaša jeb kālija karbonāts, ko ieguva no lapukoku pelniem. Sēlijā īpaši izdevīga vieta pelnu un potašas ražošanai bija Dignājas apkārtnē. Dignājā darbojusies hercoga Jēkaba potašas krāsns. Pēc Ziemeļu kara Dignājas muižas teritorijā ar potašas ražošanu nodarbojās ebrejs M. Vertheims. Vēlāk hercoga Pētera Bīrona laikā potašas ražotne darbojās Salas muižas teritorijā.

Vandāni ir sena, biezi apdzīvota vieta Dignājā un atrodas pretī Līvāniem. Kādreiz tur bijis krogs un trīs veikali. Vandānos vienlaicīgi uzceltas desmit mājas, jo celt te bijis izdevīgi — tuvumā varēja dabūt darbu Līvānu stikla fabrikā un pār Daugavu cēlis prāmis. Kopš 1991. gada Vandānos darbojas privāta pārceļotuve (3), kas nodrošina satiksmi starp Līvāniem un Dignāju.

Meņķu muižas nosaukums radies senajās dienās, kad pa Daugavu augšup un lejup braukāja daudz kuģu. Meņķi bija ievērojama upju kuģu — strūgu — pieturas vieta uz Daugavas. To izmēri bija iespaidīgi: garums sasniedza 35 m, platums ap 10 m, augstums 1,5 m. Šāds kuģis varēja uzņemt ap 200 t kravas. Strūga bija domāta vienam braucienam, Rīgā kokmateriālus, no kuriem kuģis bija būvēts, pārdeva. Pie Meņķiem — 27 km pirms Jēkabpils — strūgu vadību parasti pārņēma Jēkabpils «korņiki», kuri bija slaveni neskaitāmo krāču pazinēji. Tāpēc vietvārds «meņķi» varētu būt cēlies no krievu vārda «менять» — mainīt.

19.—20. gs. mijā līdz Pirmajam pasaules karam Meņķa muižā darbojās Bierīka raga izstrādājumu fabrika, kurā no vietējām un no Vācijas vestām izejvielām — lopu ragiem un nagiem — gatavoti kauliņi dāmu cepurēm un korsetēm, kā arī briežraga pogas un ķemmes, apavu liestes un koka tupeles. Bierīki bijuši strādnieku un zemnieku sabiedriskās dzīves veicinātāji. Kad Rīgā notikuši Pirmie vispārējie Dziesmu svētki (1873), arī Meņķu muižas kora dziedātāji, muižkungu atbalstīti, braukuši uz Rīgu. Meņķa muižā dibināts arī pirmais pūtēju orķestris Dignājā un te cēlušies vietējā teātra spēles pirmssākumi, kad pirmsrevolūcijas gados uzvesta kāda Blaumaņa luga. Karā rūpnīca sagrauta. Tās vietā Līvānu dzirnavnieka dēls Oskars Treilāns uzbūvēja tvaika dzirnavas, kas 20. gs. 20. gados apgādāja ar miltiem un lopbarību visu Dignājas pagastu. Pēc izsūtījuma uz Sibīriju Treilānu ģimene vairs neatgriezās, jo šeit saimniekoja kolhozs «Dignāja». Kopā ar kokzāģētavu un kokapstrādes ražotni dzirnavas darbojās līdz pat 20. gs. 90. gadiem, kad tika likvidēta kolhozu saimniecība.

Ievērojami dignājieši ir mūziķi brāļi Klišāni.

Vasaras tūrisma sezonā pa Daugavu no Dignājas pilskalna līdz Jēkabpilij kuģo Jēkabpils firmas SIA «Sēldedze» plosts «Jēkabs», kura kapteinis Marģers Laiviņš ne vien prasmīgi vada plostu, bet ir zinošs Sēlijas novada stāstnieks un ceļvedis.

Vietā, kur Eglaines (Eglonas) upīte ietek Daugavā, atrodas Dunavas pagasta centrs. Dunava ir Daugavas, kas tek tai cauri gandrīz 30 kilometru garumā, un Raiņa Saules dienu zeme.

Par Dunavas nosaukuma izcelsmi stāsta teika. Dunavas baznīcas cēlāju iegādātais zvans nav paticis velnam, un viņš zvanu nozadzis. Stiepjot to pāri Daugavai, iedziedājies gailis, un velns zvanu pametis. Tā izveidojusies saliņa, ko sauc par Zvonkām un vieta ap baznīcu — Dunava.

Pirmo — koka baznīcu bez torņa — 1785. gadā cēlis muižturis Jānis Zibergs. Tagadējā Dunavas Sv. Jāzepa Romas katoļu draudzes baznīca (1) atklāta 1900. gadā, tā tapusi pateicoties prāvesta Antona Švāteļa uzņēmībai, par muižtura Staņislava Plātera un draudzes līdzekļiem. Ziemeļgotiskā stilā no sarkaniem ķieģeļiem ar baltām nišām un velvētiem mūra griestiem celtā baznīca ir arhitektūras piemineklis. Dievnama 35 metrus augstais tornis saskatāms tālu, no Daugavas pretējā krasta paveras skaists skats uz baznīcu. Pirmajā pasaules karā Dunavas baznīca stipri cieta, atjaunošanas darbus pabeidza 1928. gadā prāvesta Rukmaņa vadībā. Lielo ozolkoka altāri iekārtoja 1935. gadā. Tajā atrodas Sv. Jāzepa statuja ar bērnu Jēzu uz rokām. No Krievijas tika atgūts evakuētais 6 pudus (96 kg) smagais zvans. Ārsienā iemūrētas septiņas granātas — atmiņai par kara postu. 2005. gadā tika remontēts dievnama jumts un tornis, ap baznīcu nocirsti vecie koki, kuru vietā sastādītas tūjas. Dārzā, kur vecās koka baznīcas altāra vietā uzstādīts krusts, atrodas Svētās jaunavas Marijas skulptūra.

Netālu no baznīcas, Daugavas krastā, senā postu siešanas vietā ar Latvijas Kultūras fonda gādību 1991. gadā uzstādīts piemiņas akmens Daugavas plostniekiem (2). Granītā cirsto postu autors ir tēlnieks Vilnis Titāns.

Turpat blakus atrodas Dunavas pārceltuve «Gulbis».

Dunavas «Ausekļos» dzīvoja un strādāja ārsts un rakstnieks Jānis Lejnīeks (1876—1938), Viļa Plūdoņa brālis. Pie Dunavas aptiekas — bijušā doktorāta — 1989. gadā viņam atklāja piemiņas plāksni. Ar Dunavas pamatskolu saistītas dzejnieču Veltas Aizupes un Ausmas Pormales dzīves gaitas.

Dunavas — Tadenavas ceļa (3) malā, vietā, kur 16 vietējie nacionālie partizāni 1945. gada vasarā cīnījās pret čekistiem, 1995. gadā uzstādīts Baltais krusts (4). Cīņā ar skaitliski pārāku pretinieku puse partizānu krita.

Gaišā klajumā Dunavas mežu vidū atrodas Tadenava (5). 19. gs. 60. gados Tadenavas pusmuižu nomāja ienācēji no Zemgales — Pliekšāni. 1865. gada 11. septembrī (30. augustā pēc vecā stila) šeit piedzima un sava mūža pirmos četrus gadus aizvadīja Jānis Pliekšāns (1865—1929). Pie «Varlavānu» pirtiņas, vietā, kur Rainis dzimis, uzstādīts piemiņas akmens.

«Saule bērna psihē veido nepieciešamību pēc maiguma, mīlas, prieku par dienas gaišo debesu bezgalību, Daugava — priekšstatus par nemitīgu kustību, pulsāciju, pārvērtībām un sacelšanos, atbrīvošanās skaistumu pavasara palos.» (Saulcerīte Viese)

Daugavas tēls vijas cauri Raiņa darbiem no dzimtenes un mātes simbola dzejā un lugās līdz dramatiskajam tēlojumam «Daugava», kurš Latvijas Brīvības cīņu laikā iedvesmoja latviešu strēlniekus, kas cīnījās pret Bermonta armiju:

«Saule mūsu māte,
Daugav' sāpju aukle,
Pērkons — velnu spērējs,
Tas mūsu tēvs.»

Kopš 1982. gada Tadenava ir Raiņa muzeja vadītājas Māras Valteres mājas. Viņa atzīst, ka Tadenava atšķirībā no pārējiem Raiņa muzejiem ir vienīgā vieta, kur civilizācija nav sagandējusi vides enerģētisko informāciju. Valsts kultūras programmas «Mantojums 2018» ietvaros uzsākts Raiņa muzeja restaurācija un tiek veidots jaunas ekspozīcijas

projekts, kura mākslinieciskās koncepcijas autors ir Viktors Jansons. Īstenojot projektu, paredzēts nojaukt veco guļbaļķu māju, un tās vietā, izmantojot arī vecos guļbaļķus, radīt jaunu MĀJU kā simbolu, kā mākslas objektu sakārtotā vidē, kā pielūgsmes vietu — SAULES PĒRKLI.
 V.Jansons: «Šeit viss jāpakļauj dzejnieka bērnības atmiņu konstrukcijai, atmiņu čūskai, kura tiek «pārvērsta par zeltu», tās filozofijai, noskaņai, sajūtām (skaņām, krāsām, smaržām, gaismai).

«Tā nemūžam nav atmaināma,
 Ne pārlabojama, ne izdzēšama —
 Spožākā zeltā viņa man spīd
 Klusi sirdī —
 Tu, manas bērnības atmiņu saule.»
 (Rainis)

Sunākste, Vārnavas

Sunākstes pagasts atrodas Aizkraukles rajonā. Teritorijas lielākā daļa klāta mežaudzēm un gleznainiem pakalniem. Ievērojamākie no tiem: vēsturiskais Grūbeles pilskalns un teikām apvītais Piksteres Zilais kalns — seno sēļu kulta vieta. Iespējams, tur izpildīti uguns rituāli un zilo dūmu dēļ kalns ieguvis Zilā kalna nosaukumu. Teika stāsta, ka tajā pagastā senos laikos dzīvojis bagāts hercogs, kurš saviem kalpiem licis pēc viņa nāves ar cepurēm samest lielu kalnu uz viņa kapa. Tā arī darijuši tā radies Zilais kalns un Dziļais grāvis.

Sunākstes un Vārnavas vārds nesaraucjami saistīts ar Sunākstes Balto baznīcu un Vecā Stendera (1714—1796) dzimtu. Vecais Stenders ir viens no ražīgākajiem 18. gs. apgaismības darbiniekiem Kurzemes un Zemgales hercogistē. Viņš bija pārliecināts, ka visi cilvēku dzīves trūkumi un ļaunums ceļas no gara tumsības, tāpēc, cik spēdams, ticēdams tautas garīgām spējām, centās izglīt latviešu dzimtcilvēkus. G. F. Stenders sacerējis un no vācu valodas tulkojis dziesmas, stāstus, pasakas, populārzinātniskus rakstus, mācību grāmatas, sastādījis latviešu valodas gramatiku un Latviešu-vācu vārdnīcu. Sunākstē 1774. gadā Vecais Stenders sarakstījis «Augstas gudrības grāmatu no pasaules un dabas», kas ir pirmā populārzinātniskā grāmata latviešu valodā par ģeoloģijas, ģeogrāfijas, fizikas, astronomijas zinātņu jautājumiem. Viņš ir pirmās latviešu valodas mācību grāmatas «Jauna ABC un lasīšanas mācība» (1782) un ilustrētas latviešu ābece «Bildu ābice» (1787) autors. No 1766. gada līdz mūža beigām Stenders strādājis Sunākstes draudzē par mācītāju, un šejienes vecajā kapsētā, t.s. Stendera kapu kalniņā, kur «Sunākstes Dieva kalpi dus», apglabāts arī viņš. Uz viņa kapa plāksnes iegravēts: «*Sche aprakts G. F. Stenders LATWIS dsim. 1714, mirr. 1796. Ar sawu gaspaschu*» (1). Stendera kalniņā apglabātas piecu Stendera dzimtas paaudžu ģimenes locekļi. Leģenda vēsta, ka Stenderu senči ir cēlušies no Holandes un tagadējā Latvijas teritorijā ienākuši no Braunšveigas hercogistes. Kurzemē viņi kļuva par izglītotu baltvācu dzimtu, kura devusi 15 mācītājus latviešu draudzēs, kā arī ārstus, juristus, militārpersonas, farmaceitus un tirgotājus. Vecā Stendera dēls — Jaunais Stenders (1744—1819) tiek uzskatīts par pirmo vēsturisko grāmatu autoru latviešu valodā, kā arī latviešu dramaturģijas pamatlicēju.

Patālāk aiz kapu sētas ir Vārenbrokas muižas barona fon Bēra meitas Angelas kaps. Meitene izdarījusi pašnāvību nelaimīgas mīlestības dēļ. Vārenbrokas muiža minēta 16. gs. vēstures avotos, bet Vārnavas bijusi apdzīvota jau mūsu ēras sākumā. Tagadējā muiža, no kuras palikušas tikai drupas, celta 19. gs. vidū.

Pēc tagadējā administratīvā iedalījuma vecās Stendera baznīcas (1742—1816) atrašanās vieta, Sunākstes Baltā Evaņģēliski luteriskās baznīca (2), Stendera kalniņš, Vārenbrokas muižas drupas un Vārnavas vīna kalns (3) atrodas Viesītes pilsetas lauku teritorijā. Vecā Stendera baznīcas vieta iezīmēta ar koktēlnieku brāļu Rūrānu veidotu un 2004. gadā uzstādītu piemiņas zīmi — stabu (4). Sunākstes

1

2

5

6

4

pirmā luterāņu baznīca pēc Kurzemes hercoga Gotharda Ketlera rīkojuma uzcelta ap 1570. gadu, atradusies turpat, kur tagadējā, kas celta laikā no 1827. līdz 1829. gadam. Dievnāmā ir ievērojamā baltvācu gleznotāja Johana Leberehta Eginka (1784—1867) altārglezna «Kristus debesbraukšana» (1844) un piemiņas plāksne Pirmajā pasaules kara brīvības cīņās kritušajiem un uz Sibīriju izvestajiem. Netālu no baznīcas 1989. gadā uzstādīts tēlnieka Franča Sokolovska veidotais piemiņas akmens (5) Vecajam Stenderam. Nedaudz zemāk sākas vietējo dabas draugu izveidotā Stendera Zaļā taka (6), kas aizved uz bijušo Sunākstes mācītājmuižas un parka vietu. Katru gadu augusta pēdējā svētdienā Sunākstē un Baltajā baznīcā notiek Vecā Stendera piemiņai veltīts pasākums.

Vārnavā, apmēram divu kilometru attālumā no bijušās muižas, ir viens no dižākajiem Sēlijas pilskalniem — Sērpiņu pilskalns (7), kas paceļas 37 m augstumā. Tas bijis apdzīvots mūsu ēras 2.—6. gadsimtā. Pilskalns sakopts un iekļauts Valsts vēstures pieminekļu sarakstā. 1998. gadā tajā uzvilks Eiropas kultūras mantojuma dienu karogs. No pilskalna redzams Sperjāņu kalns — sena sēļu kulta vieta un

otra augstākā vieta Jēkabpils rajonā (133 m v.j.l.). Teika vēsta, ka reiz kalnā bijusi pils, kurā valdījis bargs kungs. Kādā svētdienā strādājot, kalpi kungu nolādējuši, izcēlies negaiss, un pils iegrimusi zemē. Kalnā atrodas seno sēļu izveidots akmens krēsls, ko senatnē izmantoja dziedināšanas rituālos.

Vārnavas ainavai īpašu akcentu dod *Highlander* šķirnes liellopu ganāmpulks (8), kas ganās plašajās pļavās ceļā Viesīte — Sunākste labajā pusē.

Vārnavas «Rudzišu» mājās, kur atrodams lielākais Latvijas vīna kalns, saimnieko pieredzējis un prasmīgs vīnkopis Ēvalds Pūpols (9). Vīna kalnu lūkot ierodas daudz interesentu, īpaši pavasaros, kad var nopirkt apmēram 80 šķirņu vīnogu stādus, un rudenos, kad kalna nogāzēs vīnogulāji (10) briedina sulīgo ražu (11). Vīnkopja stāstījums saista ne tikai saturiski, viņš runā skaisti plūstošā sēliskā izloksnē.

Te gluži vietā kāda no Vecā Stendera paustajām pamācībām:

«Un mīļā Dieva zemīte
Ir pilna svētības.
Kas viņu tikai labi kopj,
Tam tā par svētu zemi top.»

1

Viesīte — mazpilsēta Sēlijas novada sirdī, savdabīga, klusa, viesiem draudzīga pilsēta. Pazīstama kā Latvijas «Sakārtotākā pilsēta 2002», lepojas ar lielāko kultūras pili Latvijas laukos, mazo bānīti un lielāko bagātību — iedzīvotājiem. Daudziem Latvijā šis pilsētiņas vārds saistās ar ārsta Paula Stradiņa dzimtas vārdu.

1928. gadā Viesīte ieguva pašpārvaldes tiesības, nosaukumu un ģerboni. 2008. gadā pilsēta svinēs savu 80. gadskārtu. Viesītes apkārtnē apdzīvota jau kopš mūsu ēras sākuma. Par to liecina izrakumi pie Kūliņu pilskalna, kas ir viens no lielākajiem Sēlijā. Viesīte kā apdzīvota vieta ar nosaukumu Eķengrāve, arī Āžu miests, veidojusies uz bijušās Eķengrāves muižas zemes, kas vēstures avotos minēta jau 16. gs. beigās. Par tās varenību liecina vairs tikai saimniecības ēku un vējdzirnavu drupas trīs kilometru attālumā no pilsētas.

Viesītes pilsētas vēsturiskais centrs veidojās kā amatnieku un sīktirgotāju apmetne ap Āžu krogu (1), kas celts apmēram 1840. gadā. Tagad tur atrodas ugunsdzēsēju depo, blakus autoosta. Par savdabīgā nosaukuma izcelsmi vēsta dažādi nostāsti — it kā krodziniekam deguns bijis kā āzim, it kā viņam piederējuši āži, it kā Valeskalniņš, kas veido interesantu pilsētas ainavu, savulaik saukts par Āža muguru. Ap Āžu krogu 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā, baroniem sākot izpārdot zemes, pamazām veidojās amatniecības un tirdzniecības centrs — tika būvētas dzīvojamās mājas, veikali, amatnieku darbnīcas. Viens no pirmajiem amatniekiem, kas būvēja jauno miestu, bija medicīnas profesora Paula Stradiņa tēvs Jānis Stradiņš. Palielinoties iedzīvotāju skaitam, populārs kļuva iknedēļas tirgus, kas Eķengrāvē darbojās ceturtdienās. 1881. gadā iesvētīja jauno pagastskolu, 1887. gadā Kārlis Osterhofs atvēra pirmo mūsdienu aptieku Sēlijā, kura joprojām darbojas, tika atvērta sinagoga. Pirmais pasaules karš pārtrauca miesta saimniecības mierīgo attīstību — daudzi iedzīvotāji devās bēgļu gaitās vai ciņā pret ienaidnieku. 1919. gada 14. oktobrī miestņam bija jāiztur liels bermontiešu

uzbrukums. Par godu Viesītes aizstāvju uzvarai 1935. gadā Valeskalniņā atklāja tēlnieka Voldemāra Treija Uzvaras pieminekli (2) — brīvības, neatkarības un piemiņas simbolu. Tas uzcelts par iedzīvotāju ziedojumiem. Piemineklis — monumentāls, pelēkā somu granītā kalts, kam priekšpusē senlatviešu karognesējs un uzraksts «Brīvība — tautas dzīvība», aizmugurē uzraksts «Šeit 1919. gada 14. oktobrī latvju partizāni guva uzvaru», bet redzams, ka bijuši vēl divi vārdi, kas izkalti. Piemineklis virspusē beidzas ar stilizētu uzlecošu sauli. Kad barons fon Medems, kuru Hitlerš 1941. gadā iecēla par Baltijas apgabala komisāru, brauca caur savu senču dzimteni, dzelzceļnieks Dobulāns vienā naktī izkala vārdus — «pār vāciešiem», jo viesītieši bija nobijušies par sava pieminekļa likteni. Pēc Otrā pasaules kara blakus Uzvaras piemineklim izveidoja Brāļu kapus, uzstādīja pieminekli 1941. un 1944. gadā kritušajiem sarkanarmiešiem, Uzvaras pieminekli aizsedzot ar apstādījumiem. 1989. gada Lāčplēša dienā to atklāja otrreiz.

2

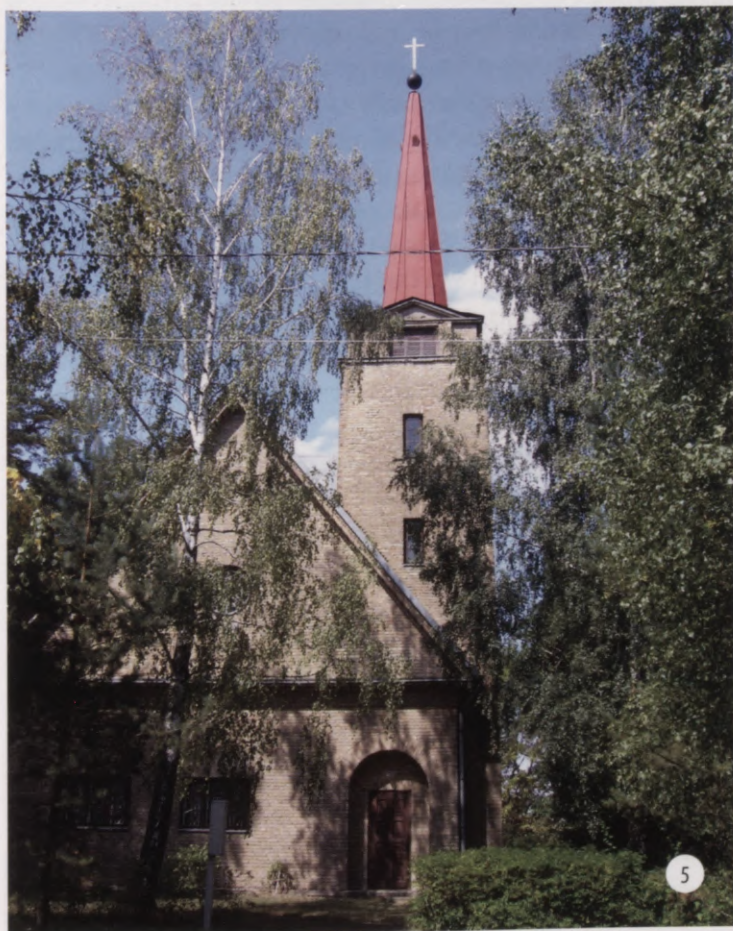
Pilsētiņas un visas Sēlijas ekonomiskajā izaugsmē liela nozīme bija šaursliežu dzelzceļam, tautā mīļi sauktam par bānīti. Jau 1913. gadā Krievijas valdība bija izstrādājusi plānu tā būvei Jēkabpils apriņķī. Vācieši Pirmā pasaules kara laikā (1915—1916) plāna izpildi paātrināja un pielāgoja savām vajadzībām, jo dzelzceļš bija ērts transporta veids kokmateriālu un armijas tehnikas pārvadājumiem. Pēc kara pa dzelzceļu sāka pārvadāt arī pasažierus. Bānīša lokomotīvi 1918. gadā būvēja «Schwarzkopf» rūpnīcā Berlīnē. Viesītē bija nozīmīgs šaursliežu dzelzceļa mezgls, no kurienes varēja aizbraukt uz Jēkabpili, Daudzevu, Aknīsti un Neretu. Āžos no Zilāniem ieradās daudz dzelzceļnieku, kas pirka zemi un būvēja mājas, līdz 1921. gadā Āži kļuva par Eķengrāves miestu, pēc septiņiem gadiem — Viesītes pilsētu. Bānītis ir pieredzējis laupītāju uzbrukumus — 1923. gadā vilcienu aplaupīja leģendārais laupītājs Kaupēns. 1927. gadā atklāja jauno depo. Radās nepieciešamība pēc dzelzceļa apkalpes darbiniekiem, tādēļ 1936. gadā darbu uzsāka Viesītes valsts arodskola, kuras uzdevums bija sagatavot kvalificētus speciālistus. 1927. gadā Jēkabpils apriņķī bija 54 km platsliežu un 162 km šaursliežu ceļu. Starp izvestajām precēm pirmo vietu ieņēma mežsaimniecības produkti, otro — cukurbietes, tad labība, mājdzīvnieki, sviests. No Jēkabpils veda celtniecības materiālus, minerālmēslojumu, metāla izstrādājumus, kūdru, sāli, kā arī pārtikas produktus. Pa šaursliežu dzelzceļa līnijām kursēja 67 pasažieru vagoni. 20. gs. 60. gados mazo bānīti sāka «izspiest» autotransports. 1972. gada 31. augustā bānītis veica pēdējo reisu. Tagad bānīša lokomotīvi «N-635» var aplūkot bijušā stacijas depo remontdarbnīcas ēkā (3). Par tradīciju Viesītē kļuvuši ikgadējie dzelzceļnieku svētki augusta pēdējā svētdienā. 2002. gadā Bānīša kompleksam piešķirts Eiropas kultūras mantojuma dienu zilais karogs, novērtējot to kā interesantu industriālo mantojumu Latvijā. Pašlaik Viesītes pašvaldība piedalās starptautiskā programmā, kuras ietvaros izstrādā projektu Bānīša kompleksa

11

12

5

13

14

saglabāšanai un attīstībai. Blakus «Mazajam Bānītim» bijušajā depo kantora ēkā no 2000. gada izvietota novadpētniecības muzeja «Sēlija» (4) ekspozīcija, kas veltīta Sēlijas kultūrvēsturei, Sēlijas asociācijai, Sēļu kongresiem un Viesītes ievērojamiem kultūrvēsturiskiem objektiem, notikumiem un izciliem novadniekiem. Tā vadītāja un gide ir Viesītes vidusskolas skolotāja Ilma Svilāne.

20. gadsimta 30. gados Viesīte pieredzēja ekonomisko, sabiedrisko un kultūras dzīves uzplaukumu — tika dibinātas dažādas biedrības un organizācijas — izglītības biedrība «Ausma», mazpulki, aizsargu, brīvprātīgo ugunsdzēsēju, dzelzceļnieku, zemnieku, strādnieku, sporta biedrības u. c. Kultūras dzīvi veicināja koru, dramatisko kopu, deju kolektīvu un pūtēju orķestru aktīvā darbošanās. 1933. gada rudenī atklāja jauno vidusskolu (15).

Pēckara gados Viesītes attīstība un izaugsme saistās ar PMK-12 un agrofirmas «Daugava» darbību.

Viesītes Evanģēliski luteriskā Brīvības baznīca (5) ir pēdējais pirmās Latvijas brīvvalsts laikā celtais dievnams. Tās torņa smaile ir no tālienes labi pamanāms akcents mazpilsētiņas ainavā, jo baznīca uzcelta uz 8 metrus augstā Valeskalniņa. Līdzekļus tās celtniecībai saziedoja Viesītes iedzīvotāji. Par būvplānu samaksāja medicīnas profesors Pauls Stradiņš, to izstrādāja arhitekts Pauls Kundziņš. Varoņu piemiņas dienā 1937. gada 15. augustā tika ielikts pamatakmens, dievnamu iesvētīja 1939. gada 3. decembrī. 1994. gadā baznīcas interjeru atjaunoja pēc mākslinieces Līgas Caunes plāna. Baznīcā atrodas arī mākslinieces altārglezna. Viesīte ir izcilā ķirurga, onkologa un medicīnas vēsturnieka, profesora un akadēmiķa Paula Stradiņa (1896—1958) dzimtene. Kā teicis profesors Ilmārs Lazovskis: «Paula Stradiņa vārds jau kļuvis it kā par Latvijas medicīnas simbolu, jo tas ietver sevī ne tikai ķirurģiju un slimnīcu, bet arī medicīnas vēsturi, atmiņu. Tas, kas glabā atmiņu, ir vienmēr klāt arī šodien un palīdz veidot nākotni.» Pauls Stradiņš pie Rīgas klīniskās slimnīcas Pārdaugavā pamazām izveidoja medicīnas muzeju un mākslas darbu kolekciju, uz kura bāzes Rīgā, Antonijas ielā 1957. gadā tika nodibināts Medicīnas vēstures muzejs, kas ir trešais lielākais medicīnas muzejs pasaulē. 1934. gadā profesors uzsāka aktīvu pretvēža un prettuberkulozes cīņu Latvijā, izveidoja Veselības veicināšanas biedrību. Viņš bija viens no retajiem ārstiem, kas okupācijas laikā palika Latvijā. Profesora dzīves mērķis bija kalpot Latvijai. Pēckara gados viņš audzināja jauno mediķu paaudzi. Pauls Stradiņš bija pasaules pilsonis, latvietis un viesītiētis — cilvēks ar globālu domāšanu, bet neaizmīrsa Viesīti un tās ļaudis. Viņš ārstēja novadniekus, neņēma maksu un nevienu neatraidīja un veltīja slimniekiem, ja nepieciešams, visu savu brīvo laiku. Profesors ir teicis: «Katrs pacients vispirms ir cilvēks, tāpēc pret katru jāizturas vienādi, un katrs ir tiesīgs uz kvalitatīvu medicīnisko aprūpi neatkarīgi no tā, vai viņš ir ievērojams vai mazāk ievērojams, bagāts vai nabags». Viesītieši P. Stradiņu uzskatīja un uzskata par savu dakteri, viņiem viņš bija vienkārši Stradiņu Pauls bez kādiem tituliem. Viesītieši lepojas ar izcilo novadnieku, par to liecina daudzās pilsētā uzstādītās piemiņas zīmes. 1978. gadā pilsētiņas centrā blakus Osterhofa aptiekai, vietā, kurā atradusies profesora dzimtā māja, atklāja piemiņas akmeni ar plāksni (6). 1994. gadā izveidotas piemiņas telpas ārsta bērnības mājā Raiņa ielā 14 (7), kuru cēlis viņa tēvs Jānis Stradiņš, tautā tā saukta par «desu māju», jo tā celta, pa gabalam vien būvējot klāt. Savulaik Stradiņa vecāki te uzturējuši veikalu, pa eķengrāviešu modei sauktu — Stroda bodi. Pauls Stradiņš te dzīvojis no 1902. līdz 1914. gadam, viņa ģimene līdz divdesmito gadu beigām. Arī abas Paula Stradiņa māsas bija ārstes — vecākā Minna Vitomska (1897—1978) — ārste Viesītē un Rīgā, specializējās onkoloģijā. Anna Stradiņa (1901—1953) — ķirurģe un strādāja LVU Medicīnas fakultātē. Tagad šajā mājā, kur savu bērnību pavadījuši trīs ārsti, iekārtota arī muzeja «Sēlija» ekspozīcija, kas veltīta medi-

cīnas attīstībai Viesītē. Pie nama sienas 1986. gadā atklāta tēlnieces L. Novožņecas piemiņas plāksne ar portretu (8). Skvērā pie vidusskolas, absolventu izveidotajā alpinārijā 1987. gadā atklāja P.Stradiņa pieminekli (9,15) — bronzas krūšutēlu, ko veidojuši tēlnieks Kārlis Jansons un arhitehts Edvīns Vecumnieks. 2006. gada maijā Paula Stradiņa 110 gadu atcerei rīkotās konferences laikā pie nama Raiņa ielā 55, kas 1925. gadā celts kā doktorāts, tika atklāta veltījuma zīme «Pūce» (10), 20. gadsimta Viesītes mediķiem un slimnīcai, kurā tās autori oktēlnieki brāļi Rūrāni iekaluši P. Stradiņa vārdus: «Medicīna reizē ir amats, zinātne un māksla». Paula Stradiņa dēls, ķīmijas zinātņu doktors, akadēmiķis Jānis Stradiņš ir Sēlijas asociācijas (1995) dibinātājs. Viņam liels nopelns Sēlijas reģionālajā atdzimšanā.

Profesora dzimšanas dienā janvārī Viesītes vidusskolā jau desmito gadu notika par tradīciju kļuvošie P. Stradiņa lasījumi — skolēnu zinātniski pētniecisko darbu aizstāvēšana. P. Stradiņa lasījumi, medicīnai veltītā konference, sēļu kongresi un pārējie ievērojami un nozīmīgie pasākumi notiek Viesītes kultūras pilī (11). Ne velti šim namam tik cēls nosaukums, jo tas Latvijas laukos ir jaunākais un lielākais kultūras nams, kas piedāvā plašas un piemērotas telpas pasākumu rīkošanai. Pilī ir divas izstāžu zāles ar pastāvīgu ekspozīciju. 2003. gadā pie kultūras pils tika pacelts zilais Eiropas kultūras mantojuma dienu karogs.

Ar Viesīti saistīto ievērojamo personu vidū jāpiemin rakstniece Anna Brodele (1910—1981), kas savā romānā «Klusā pilsētiņa» attēlo 30. gadu Viesīti. Viesītē dzimis profesors, P.Stradiņa universitātes rektors Jānis Vētra, dzejnieks Guntars Godiņš, dzīvojuši un rosīgi darbojušies skolotājs un novadpētnieks Kārlis Visnoliņš, mākslas zinātnieks Arkādijs Kasinskis, dzīvo un strādā mākslinieki, kokgriezēji Aigars un Ivars Rūrāni.

Viesīte atrodas Augšzemes augstienes Sēlpils paugurvalnī. Daudzie kokiem apaugšie pakalni rada Sēlijas novadam tik raksturīgo ainavu.

Kilometru uz austrumiem no pilsētas sākas 7 km garais un šaurais Viesītes ezers, kas iecienīts kā laba peldvieta, kur atrodas populārais kempings «Pērlīte», kas savulaik celts kā «Jūras pērles» kopija. No Viesītes ezera iztek Viesītes upe, kas ir Dienvidsusējas pieteka. Viesītē un tās apkārtnē ir daudz mazu un gleznainu ezeriņu (12,13). Vienā ir Mīlestības saliņa, kur pa Mīlestības taku (14) var nokļūt pie brīvdabas estrādes. Tā ir viesītiešu iemīļota atpūtas vieta.

6

15

7

8

1

2

6

Saukas ezera un visa novada nosaukums radies senos laikos, kad no Ormaņkalna virsotnes ziņneši un sargi klieguši, sauķuši un ar uguns kuriem vēstījuši visas Sēlijas pilskalniem, no kuras puses tuvojās ienaidnieks. 6,3 km garais un vietumis 1,5 km platais Saukas ezers (1) ir lielākais ezers visā Augšzemē un pat Zemgalē. Neskaitāmas teikas stāsta, kā ezers atlidojis no Vidzemes vai Sūpes purva puses, kā tam nokrituši daži gabali un kļuvuši par maziem ezeriņiem — Viesītes Ceplīti, Sēlpils Paslavīti, Biržu Lēlīti, kā tas, ar citiem ezeriem sacenšoties, ūdeni kausos mērijis, kamēr viens kaus turpat netālu izlijis un kļuvis par Kausiņu.

Apmēram puskilometru no Saukas ezera ceļu krustojumā skaistā vietā Ormaņkalna pakājē 1825. gadā likts pamatkmens tagadējai Saukas luterāņu baznīcai (2), kas iesvētīta 1827. gadā. Tā darbojusies visos laikos neatkarīgi no valdošajām ideoloģijām. 1567. gadā ar Kurzemes un Zemgales hercoga Gotharda Ketlera pavēli Saukas draudzei uzcelts pirmais luterāņu dievnams. Tagadējā mūra baznīcā 1865. gadā iebūvēts skaists kokgriezuma altāris ar apustuļu Pētera un Pāvēla tēliem (3), kā arī ērģeles. Mākslinieks J. Dēriņš darinājis altāra gleznu «Jēzus pie krusta ar Mariju un Jāni» (1868). Baznīcas zvans uzvilts tornī 1873. gadā. Tajā ir gravējums vācu valodā: «Gods Dievam augstībā.» Pirmajā pasaules karā baznīca nebija cietusi, bet izlaupīta. Uz Novgorodu evakuētais zvans pēc kara tika atvests atpakaļ. 1933. gadā baznīcas jumtu pārklāja ar cinkoto skārdu. 1989. gadā nokrāsoja baznīcas jumtu un torni. Saukas dievnama uzturēšanā atbalstu sniedz pašvaldība un dāņu draugi, kam ir īpašumi Saukā. Vairākus gadus draudze jūnija pēdējā svētdienā rīko pasākumu «Saucēnieši, sabrauciet Saukā!». Dievkalpojuma skan aizlūgums par saucēniešiem visā pasaulē.

Saukas pagasts bija slavens ar Ķesterskolu, kas atradās Ormaņkalna pakājē un ko 1858. gadā nodibināja un 37 gadus vadīja skolotājs Juris Dauge (1835—1910). Kurš saucēnietis trīs vai četras ziemas bija pie Dauges skolā gājis, tas skaitījās labi izglītots. Juris Dauge rakstīja arī dzejoļus, stāstus, mācību grāmatas, bija Saukas baznīcas ērģelnieks, ķesteris un kora vadītājs, teātra iestudējumu režisors. Nozīmīgākais viņa daiļdarbs «Turaidas jumprava» (1857). J. Dauge ir pirmās latvieša sarakstītās astronomijas mācību grāmatas autors. Ar nosaukumu «Zvaigžņu jeb Debess mācība» tā iznāca 1865. gadā. Skolotājs J. Dauge ir viens no pirmās tautskolotāju sapulces organizatoriem Augšzemē 1869. gadā. Tajā piedalījās 30 skolotāji un pieci mācītāji. Sapulcē runāja par skolu demokratizāciju. Sabiedrībā pazīstami ir divi no Jura Dauges bērniem — Aleksandrs un Pauls. Ievērojamas pēdas Latvijas kultūrā — pedagoģijā, filozofijā, estētikā atstājis LU profesors un goda doktors Aleksandrs Dauge (1868—1937), kurš sarakstījis vairākas grāmatas, publicējis rakstus periodikā un lasījis neaizmirstamas lekcijas par pasaules dižākajiem domātājiem, mākslas un jaun-

3

rades nozīmi cilvēka audzināšanā. Sauku viņš apraksta grāmatā «Manā jaunības zemē». 1921.—1922. gadā A. Dauge bija izglītības ministrs. Pilnīgi pretēju uzskatu sistēmu — marksismu — savā dzīvē un darbībā īstenojis stomatoloģijas profesors Pauls Dauge (1869—1946), kurš darbojās Padomju Savienības augstākajās izglītības iestādēs, Maskavā nodibināja Zobārstniecības institūtu. Viņš daudz rakstījis par filozofijas, pedagogijas, ētikas, stomatoloģijas jautājumiem. Tomēr, tāpat kā daudzi latvieši, arī viņš 1937. gadā piedzīvo represijas un atgriezās Latvijā. Bijušās mācītājmuižas dārzā atrodas tēlnieces I. Krūmiņas veidots piemineklis Paulam Dauge (1972);(4).

Jura Dauges skolnieks bijis LU vācu valodas profesors, literāts Mārtiņš Bruņnieks (1866—1950). 19. gs 90. gados viņš bija aktīvs jaunstrāvnieku ideju atbalstītājs. Publicējis rakstus par mitoloģijas un senlatviešu reliģijas tēmām, valodniecības jautājumiem.

2006. gads Latvijas kultūras kalendārā tika izsludināts par Foto gadu, jo apritēja 100 gadi kopš Latviešu Fotogrāfiskās biedrības dibināšanas, kā arī 140 gadi, kopš pasaulē nācis viens no minētās biedrības dibinātājiem, latviešu profesionālās un mākslas fotogrāfijas pamatlicējs, fotogrāfs, saucēnietis Mārtiņš Buclers (1866—

5

4

1944). M. Buclers dzimis «Jučos», tagadējā Elkšņu pagastā. Viņš bijis pedagogs, pirmās latviski iespiestās mācību literatūras autors fotogrāfijā — sarakstījis ap 20 grāmatu — gan profesionāļiem, gan iesācējiem. Izdevis fotogrāfijas žurnālu «Stari». Pirmais Latvijā 1903. gadā sācis ražot fotoplates un 1914. gadā — fotopapīru. M. Buclera piemiņas kabinetu — Fotogrāfijas muzeju, kur savāks bagātīgs senatnes liecību arhīvs fotoattēlos, rakstos un dokumentos, turpina veidot, uztur un interesentiem rāda Saukas patriots Gunārs Spīdainis (5). Kabinets iekārtots bijušās Vecsaukas muižas centrā 1939. gadā atklātajā Saukas sabiedrības namā, kuru pēc Otrā pasaules kara nodeva Lauksaimniecības skolai, vēlāk arodskolai. Tās priekšā, vietā, kur kādreiz bija vecais Saukas krogs, izveidots košuma dārzs, kur novietots tēlnieka Imanta Līča piemiņas akmens (1987) Mārtiņam Bucleram (6) un akmenskalums «Fotogrāfijai 150 gadu». Turpat blakus Latvijas prezidenta Kārļa Ulmaņa stādītais ozols. Par bijušām Sūmaņa ūdensdzirnavām liecina vairs tikai uzpludinātie diķi.

Vislielākā un sazarotākā dzimta Saukā ir Malceniķi, kuru sencis no Saukas «Galārēm» 1834. gadā izvēlējies šo uzvārdu. Dzimta lepojas ar pulkvedi Valdemāru Malceniķu, kas bija Latvijas brīvības cīnītājs, pieminēts A. Grīna romānā «Dvēseļu putenis». Nikolajs Malceniķs — garīdznieks un gleznotājs, kas savos miniatūrajos akvareļos iemūžinājis Saukas ainavu 20. gadsimta otrajā pusē. Viņa brālis Oļģerts Malceniķs kopā ar sievu Dainu izveidojis lielu un sekmīgu augļkopības saimniecību «Rutki», kas specializējās ābolu un augļu koku stādu audzēšanā. Tūristu un nozares speciālistu iecienītas ir izzinošās ekskursijas vasarā un rudenī, kad ķiršu un ābeļu dārzā augļus var nogaršot tieši no koka. Pie saimniekiem var iegādāties arī augļu kociņu, ogulāju un zemeņu stādus, sezonas augļus un ogas, kā arī biškopības produktus. Saukā Malceniķi nav vienīgie augļu un dārzeņu audzētāji — ir augļkopības saimniecība «Pocerī» Lonē, ap Saukas ezeru izvietojusās vairākas saimniecības — «Zilāni», «Niedras», «Kalna Lūdāni». Saukas ezera tuvums un apkārtnes reljefs ir labvēlīgs šīs nozares attīstībai.

Katru gadu pavasarī Saukā un visā Sēlijā notiek Mūzikas dienas, kas veltītas novadnieka, komponista, J. Vītola Mūzikas akadēmijas profesora Arvīda Žilinska (1905—1993) atcerei. Saukas «Lejas Ārendzāni» (7) ir komponista dzimtās mājas, te aizritēja viņa dabas izjūtām pilnā bērnība, te vijušās viņa jaunības dienu takas, kas vēlāk radušas atbalsi viņa radošajā darbā. Vēlākos gados te pavadīti atpūtas brīži. Dzimtajās mājās Saukas ezera tuvumā izauklēts viss labākais komponista jaunradē. A. Žilinska darbu klāstā ir ap 550 solo un kora dziesmu, 100 latviešu tautasdziesmu apdares koriem uz ansambļiem, muzikālās komēdijas «Zilo ezeru zemē», «Seši mazi bundzinieki», «Dzintarkrasta puīši», operas «Zelta zirgs», «Pūt vējiņi», «Maija un Paija», baleti «Sprīdītis», «Čipolino», «Lolitas brīnumputns» un instrumentālie darbi. A. Žilinskis ir viens no populārākajiem latviešu bērnu mūzikas autoriem. Viņa pūrā ap 200 dziesmu un klavierdarbu bērniem, kas apkopoti krājumos: «Vasarīņa», «Baltā ziema», «Kurš darbiņš labāks?», «Ar dziesmiņu ciemos eju» u. c. Komponists bija «Skanošo dienu Saukā», kur pulcējās kori no visas Latvijas, idejas autors. Kopš 2002. gada Jēkabpils bērnu mūzikas skolai piešķirts Arvīda Žilinska vārds. Komponista dēls Valts Žilinskis ir starptautisko A. Žilinska jauno pianistu un vokālistu konkursu žūrijas komisijas priekšsēdētājs.

«Ai, Zasa, mana bērnības zeme labā,
Daudz siltu vārdu par Tevi sirds mana glabā.
Te jaunceltņu spēres pār novadiem mirdz,
Te mūžam skan dziesma, te darbā deg sirds.»

Ārija Rāviņa «Veltījums Zasai»

Zasa ir slavēta ar romantisku 18. gs. muižas apbūvi un parku. Parks izvietojies 23 ha platībā pie Zesas upes, tas veidots kā dzirnavu diķu kaskādes ainavu parks pēc Krievijas caru rezidences — Gatčinas — parauga. Zesas nosaukums cēlies no vācu baronu fon Zasu dzimtas uzvārda, jo šeit Heinricham fon Zsam piederēja zeme. Rīgā barona īpašumus tagad sauc par Zasulauku.

Muižas pils 1905. gada revolūcijā tika nodedzināta un netika atjaunota. Vēlākais muižas īpašnieks Nikolajs Greigs uzcēla vasaras māju, kurai 1920. gadā uzbūvēts otrais stāvs, vēlāk tajā darbojās pasts un telegrāfs (1). No senākās muižas apbūves saglabājušās pilsdrupas ar velvētiem pagrabjiem. Pārējās ir jaunākas muižas kompleksa ēkas. Zesas dzirnavas (2) 1887. gadā uzbūvēja Zesas barons Aleksejs Greigs. Tās divreiz degušas un divreiz to skurstenī uzvilkti karogi. 1905. gadā, kad zemnieki pie dzirnavām pulcējušies, lai ietu dedzināt muižu, — tas bija sarkanais karogs. Trīsdesmitajos gados dzirnavas un muižu nopirka krustpilietis Indriķis Stukuls, kurš uzcēla tā saucamo Stukulu māju (3). Viņa dēls Vilis Stukuls izveidoja priekšzīmīgu saimniecību «Bērzemnieki», modernizēja dzirnavas — bez ūdens turbīnas ražotnē izmantoja arī koka gāzes motorus, atjaunoja miltu, putraimu un vilnas apstrādes iekārtas un modernizēja kokzāģētavu. Padomju gados dzirnavās darbojās kokzāģētavas, kas ražoja elektrību visai apkārtnē. Vēlāk dzirnavās iekārtoja kolhoza klubu un kino, motoklubu un vienā spārnā vēl mala arī lopbarību. Astoņdesmito gadu vidū dzirnavu skurstenī otrreiz tika uzvilks karogs — šoreiz Latvijas karogs, kas izraisīja asu varas struktūru reakciju. Kopš 2005. gada dzirnavas pieder baltvācu pēctecim, Vācijas pilsonim, «Lufthansa» menedžerim Hardijam Kortmanam, kurš jau ieguldījis daudz darba un līdzekļu dzirnavu atjaunošanā. Jaunais

saimnieks iecerējis atjaunot dzirnavu 19. gs. tehnoloģiskās iekārtas un izveidot brīvdabas muzeju. Viņš vēlas atstāt dzirnavas kā arhitektūras pieminekli nākamajām paaudzēm. Hardijs gribētu, lai dzirnavas kļūst par vietu, kur notiek pasākumi, nāk skolēni un tūristi.

Muižas parkā izveidota diķu sistēma. Tur uzcelti romantiski tiltiņi (4), kas savieno gleznainas saliņas (5). Tuvāk pie pils atrodas trīs diķīši, kuri nosaukti tajos augošo ūdensrožu krāsā — Dzeltēnais, Rozā (6) un Baltais diķis. Pretī Baltajam diķim — Dziedniecības akmens ar vienu siltu, otru — aukstu sānu. Zasas parkā ir mākslīgi veidots paugurs — Cukurkalniņš, kur senos laikos barons ar viesiem dzēris saldu tēju vai kafiju. Trīs diķu sistēmā ir piecas saliņas. Vienu no saliņām sauc par Mīlestības saliņu. Teika stāsta par muižas dārznieka nelaimīgo mīlu uz barona meitu, kuras dēļ viņš saliņu upē pretī pils logiem apstādījis ar sarkanām rozēm. Parkā aug četri par godu Valsts prezidentam Kārlim Ulmanim mazpulku stādīti ozoli, kā arī bērzs ar trim stumbriem, Vilkaču koks, atrodas seno sēju svētvieta — svētavots, kas tek austrumu virzienā (7). Ozolkalnā aug simtgadīgi ozoli, kas stādīti regulārās — 4 m platās rindās, tā ir lielākā ozolu birzs Latvijā (8). Pie ozolu birzs — Velnakmens (4 m x 26 m x 1,8 m, apkārtmērs 10 m) (9). Tas atrodas triju āderu krustpunktā un izstaro enerģiju. Zasas parkam ir noteikts vietējās nozīmes īpaši aizsargājamais statuss.

Parka malā kā balta gaismas pils slejas Zasas vidusskola (10), kas 1939. gadā celta pamatskolas vajadzībām. 1950. gadā bija pirmais vidusskolas izlaidums. 1750. gadā barons Zass uzcēla mūra baznīcu ar koka torni. Baznīcas arhitektūra ir vienkārša — baznīcas dienvidu galā zvana tornis un centrālā ieeja. Logi veidoti gotiskā stilā — lauza arka un dalījums sikās rūtīs. Interjers ļoti vienkāršs — ievērojama altārglezna, kuras centrā Pestītāja tēls, un Jēkabs pils ērģelbūves meistara Andreja Sunākšļa būvētās ērģeles. Baznīca savu darbību nav pārtraukusi

nevienas okupācijas laikā. Tā tikusi izpostīta, bet tagad atjaunota. Zasas luterāņu baznīca (11) ir valsts nozīmes arhitektūras piemineklis. Pie baznīcas atrodas Pirmajā pasaules karā kritušo vācu karavīru un baronu Zasu dzimtas kapi.

Zasas novada Liepās atrodas mežu vēsturnieces Benitas Kalniņas izveidotais Meža muzejs. 1994. gadā Liepās pie Slates virsmežniecības (Slates mežamuiža: 1833—1921) bijušās ēkas (12) atklāja piemiņas plāksni Latvijas brīvvalsts laika virsmežzinim Pēterim Vitolam (13). Tajā pašā gadā atklāja arī Meža muzeju. Tā ekspozīcijā savākti materiāli par Zasas pagasta vēsturi, mežkopību un mežizstrādi, meža dzīvnieku ragu, ilkņu un putnu olu kolekcija, darbarīki, eksponāti par meža vēsturi. Šeit var iemācīties pareizi stādīt kokus.

Sakoptības konkursos Zasas pagasts regulāri ieņem augstas vietas ne tikai Jēkabpils rajonā, bet visā valstī. 1997. gadā — ceturtais sakoptākais pagasts Zemgalē, 2001. gadā — trešā vieta Zemgales novadā. 2001. gada 1. septembrī Zasā uzvilka Eiropas kultūras mantojuma dienu karogu.

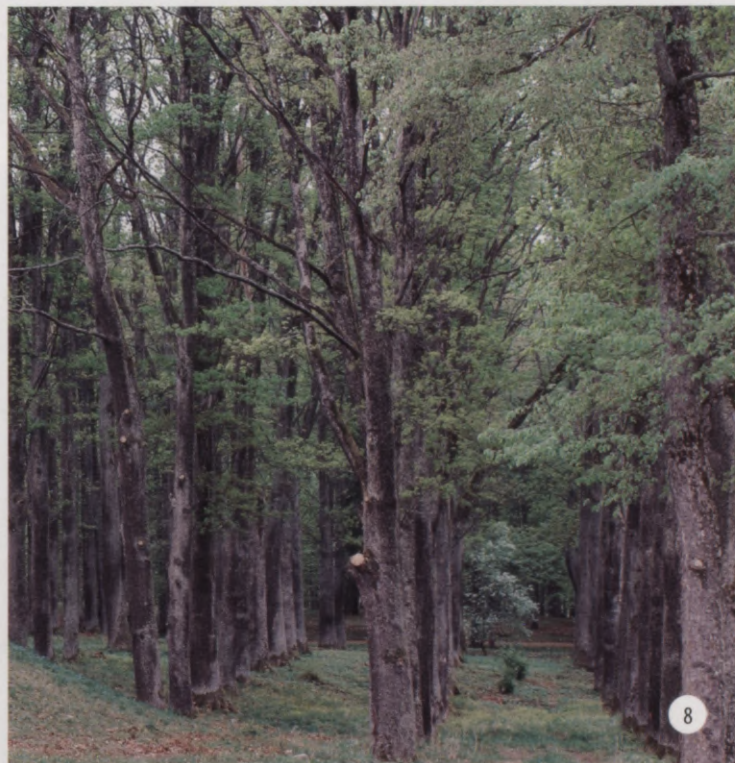
Turpinās darbs pie Zasas novada veidošanas, kurā apvienojušies seši kaimiņu pagasti — Kalna, Leimaņu, Rubenes, Dignājas, Dunavas un Zasu. Novada administratīvais centrs iecerēts Zasā, bet par tā nosaukumu vēl tiek diskutēts.

7

9

8

13

12

Rubene

Pagastu sauc Rubene, ciemu tā centrā — Rubeņi. Teika stāsta, ka ciema nosaukums cēlies tā: kad kāda varena sēļu saimnieka trešais dēls sadomājis precēties un sētu taisīt, tēvs ieteicis to nosaukt tā putna vārdā, kurš pirmais no rīta ielaidīšies ozolā. Tas bijis skaists rubenis.

4 km no Rubeņiem uz Bebreņu pusi ir apdzīvota vieta ar neparastu nosaukumu Kaldabruņa. Pēc nostāstiem, senatnē šai pusē bijusi ļoti dziļa aka (vāciski — *brunnen*) ar ļoti aukstu ūdeni (*kalt*), iespējams, ka tāpēc šāds nosaukums. Senākais valsts nozīmes arheoloģiskais piemineklis Rubenē ir Kaldabruņas pilskalns, kurā konstatētas mūsu ēras 1. gs. apdzīvotības pēdas. Tas atrodas mežā aiz senās sēļu kapsētas, netālu no Rubenes — Daugavpils lielceļa.

Netālu atrodas bijusī Kaldabruņas sākumskolas ēka. Skola tika likvidēta 2001. gadā. Tagad tur saimnieko luterāņu draudze. 2006. gadā slēgta arī Slates pamatskola, kur turpmāk darbosies Slates sabiedriskais centrs un bibliotēka. Prieks, ka 125 gadus vecais pelēko laukakmeņu nams neies zudībā, bet kalpos, cilvēkiem gara gaismu nesdams. Iedzīvotāji no skaistajām un vēsturiskajām vietām pamazām aizplūst uz pilsētām, ekonomiski attīstītiem reģioniem, kur ir darbavietas. Nav skolēnu, kas mācās, nav skolotāju, kas māca. Pagasta bērniem palikusi iespēja mācīties Rubeņu pamatskolā (1), kur savulaik mācījiesies rakstniece Skaidrīte Gailīte, vai Zasas vidusskolā.

Kaldabruņā 1898. gadā dzimis ievērojams lietuviešu tēlnieks Roberts Antinis. No šejienes nāk arī Krievānu Māras dāvinājums Latvijas Vēstures muzejam — viņas vecāsmātes «Mačulānos» pirms apmēram 200 gadiem austā josta — «matupīne», kas unikāla ar 18 ugunskrusta veidiem. Kaldabruņas luterāņu baznīcā (2), kas pie Aknīstes — Ilūkstes ceļa Červonkā pamanāma jau pa gabalu, 1865. gada 1. oktobrī kristīts Rainis. Kristāmtrauks (3) saglabājies un to var apskatīt Raiņa muzejā Tadenavā.

Raiņa vārdā pagājušā gadsimta 50.—90. gados Rubenē bija nosaukts kolhozs, kura priekšsēdētājs Bronislavs Oborūns (1918—1982) veidoja kultūras dzīvi Rubenē — 1959. gadā uzcēla kultūras namu un ap to iekārtoja plašu Dabas parku (4) 11 ha platībā ar dīķi, akmeņdārzu un estrādi (5). Parkā 1969. gada Dzejas dienu laikā Tautas dzejniekam Rainim uzstādīja tēlnieka Kārļa Baumaņa veidotu pieminekli (6).

2006. gada pavasarī Rubenes kultūras nams tika izremontēts. Vasarā Rubenes estrādē norisinājās visā Jēkabpils rajonā iecienīti ikgadēji pasākumi — bērnu vokālistu festivāls «Mazais rubenītis» un populārās mūzikas festivāls «Ziņģe». Rubenē ir skaista, 2005. gadā atjaunota Romas katoļu baznīca (7), kuras celtniecību 1893. gadā finansēja muižkungu Plāteru-Ziberģu un mācītāja Dobkeviča ģimenes. Pirmo koka baznīcu 1759. gadā uzcēla Ilūkstes jezuiti par godu Svētajam Pēterim un Svētajam Pāvīlam. Svēto skulptūras rotā arī Rubeņu kapsētas baltos vārtus (9). Pagājušā

gadsimta sākumā baznīcā kalpojis ievērojams lietuviešu izcelsmes kokgriezējs, priesteris Antons Rimovičs (1865—1933), kurš veidojis baznīcas interjera detaļas. Pateicoties priesterim Eduardam Zaksim, Rubenes katoļu baznīca ir atjaunota un mirdz pilnā krāšņumā (8).

Ļūcānu kapsētā atdusas rakstnieku Grīnu vecāki un viens no pirmajiem latviešu tautas ārstiem, jaunstrāvnieks un kultūras darbinieks, pirmās pediatrijas grāmatas latviešu valodā autors Pēteris Kalniņš (1865—1899). Pie viņa bijušā doktorāta Slates «Upesdebesniekos» 1984. gadā tika atklāta piemiņas plāksne.

Pie ievērojamiem dabas objektiem jāmin Sēlijas novada dižākā liepa, kas aug Slates Leiskinos (5,7 m). Ar šo liepu saistās sena teika — tajā patīcis uzturēties velnam — viņš te mēdzis pusnaktīs karotes mazgāt.

Pie Ģevrāņiem plāvā atrodas sena kulta vieta — dižakmens «Velna pēda» (10). Leģendām un seniem nostāstiem apvītā pēdakmens garums 5,7 m, platums 3,7 m. Teika stāsta, ka Pērkonš pārvērtis velnu par akmeni, cita — ka velns tajā atstājis pēdas nospiedumu. Uz akmens raganas galvu sukājušas. Šis akmens tāpat ir saistīts ne tikai ar pašu velnu, bet arī raganām. Matu ķemmēšana ir viņām raksturīga nodarbošanās, lai apliecinātu šo būtņu vitalitāti, tuvību auglīgās dabas sfērai. Ūdenim no pēdas piemītot dziedniecisks spēks.

Rubenē tautas tradīcijās un ļaužu raksturā sevišķi manāma dažādu etnosu ietekme. Šeit sajūtams gan austrumlatviešu viesmīlīgums, sēļu zemnieciskais miers un apdomīgums, gan lietuviešu ietekme sadzīvē un tautas mākslā. Viensētas mijas ar nelieliem ciemiem (salām) (11). Gleznā Dronku ezera krastā senatnē atradusies sēļu apdzīvota vieta — Dronku apmetne. Dronku un mazā Gulbišu ezera apkārtnē joprojām var baudīt brīnišķīgas, cilvēka saimnieciskās darbības neskaras Sēlijas dabas ainavas, vērot iepriekšējo gadsimtu raksturīgo apbūvi (12).

1

4

Asare slavena ar savu kādreiz skaisto un bagāto muižu, ar spirta brūzi, kas 19. gs bijis varenākais visā Augšzemē, ar skaisto luterāņu baznīcu un oriģinālo pieminekli 1919.—1920. gada brīvības cīņītājiem.

Asares muižas centrs piesaista uzmanību kā raksturīgs 19. gs. vidū būvēts saimnieciski administratīvs centrs ar baznīcu (1), kungu dzīvojamo māju, saimniecības ēku kompleksu un krogu (2). Kungu māja celta 1749. gadā. Tā bija viens no agrīnākajiem neogotikas arhitektūras piemēriem Augšzemē. Ap 1840. gadu muiža ieguva gotiskas iezīmes — piebūvēja divus sānu rizalītus ar pakāpienveida zelmiņiem. Ēkas dienvidu gals bijis sadalīts divos korpusos. Vienā no tiem bijis ziemas dārzs ar stikla jumtu, augušanas palmas, turētas zelta zivtiņas. Zem pils — plaši velvēti pagrabi, no kuriem iziet vairākas pazemes ejas (pēc nostāstiem — piecas). Muižas kompleksa apbūve veidojusies 19. gs. otrajā pusē, kad tā piederēja fon Valteriem-Vitenheimiem. Kompleksā daudz saimniecības ēku — augļu klēts (1853), kalpu māja (1836), smēde ar mūra kolonnu lieveni (1851), klēts (1843), pārvaldnieka māja, saimniecības ēka, krogs, kapliča, jaunais spirta brūzis ar iekaltu celšanas gadu «1886. EW.», vecais spirta brūzis (1849), brūža saimniecības ēka, kūts, brūža pārvaldnieka māja (1899), bet no trim kalpu mājām palikusi tikai viena. 19.gs. otrajā pusē sāka veidot parku, no kura saglabājusies rietumu daļa ar eksotisku koku grupām.

Asares muižas pils pārdzīvoja 1905.gada notikumus un Pirmo pasaules karu. Latvijas Atbrīvošanas cīņu laikā pili atradās Augškurzemes partizānu pulka štābs.

Pēc 1920.gada agrārās reformas lauksaimniecības biedrība «Grauds» 1924. gadā pili nodibināja lauksaimniecības skolu, kas darbojās līdz pat ugunsgrēkam. Kungu māja nodega 1926. gadā, tās neogotiskās daļas saglabājušās romantisku drupu veidā. Bijušajā muižas pārvaldnieka mājā (3) kopš 1866. gada atrodas Asares pagasta valde, kā arī muzejs, bet kultūras nams izvietots ēkā, kur reiz atradies muižas zirgu stallis. Parkā izveidota dabas taka, kurā apskatāms ap 30 introducētu koku un krūmu sugu, kā arī vairākas dižliepas. Asares tuvumā iekārtota vēl viena pastaigu taka — «Hercoga Jēkaba kanāls». 1667.—1668. gadā pēc hercoga pavēles starp Vilkupi un Eglaini rakts kanāls, lai savienotu Daugavas un Lielupes ūdensceļus, un kuģi tā varētu apiet Rīgas muižu. Kanāla izbūve tomēr apstājās tehnisku un politisku iemeslu dēļ, saglabājies vien 500 metrus garš kanāla posms.

Par pirmo baznīcas ēku Asarē nav rakstisku liecību, bet pēc nostāstiem zināms, ka tā bijusi koka. Tagadējā Asares luterāņu baznīca (1) celta 1820.—1823. gadā klasicisma stilā. Tā ievērojama ar saglabātajiem interjera priekšmetiem. Ēkas gaišajā, svinīgajā interjerā labi iekļaujas 17. gadsimta barokālā kancele, kuru rotā septiņas kokā grieztas apustuļu figūras. Logos — E.Todes darbnīcā 1909. gadā darinātas vitrāžas «Kristus dzimšana» un «Kristus debesbraukšana»,

kas ir restaurētas un ir valsts nozīmes mākslas pieminekļi. Kultūras pieminekļi ir arī altāris, altāra barjera, interjera dekoratīvā apdare, durvju komplekts, kancele, lukstas, ērģeles un ērģeļu prospekts. Altārglezna «Augšāmcelšanās» 1853. gadā izgatavota J. Dēringa darbnīcā. Kristāmtrauks — V.Meijera darbs. Asares pagasta aizsargu organizācija dievnamam dāvināja baltā izviluma tehnikā izšūtu altāra segu, kura grezno altāri vēl šodien. 1985. gadā baznīca tika remontēta — ar skārdu apšūts baznīcas tornis. 2006. gada Eiropas kultūras mantojuma dienās septembrī Asares baznīcai piešķirts kultūras mantojuma zilais karogs, tā ir valsts nozīmes arhitektūras piemineklis.

Blakus baznīcai dārzā atrodas arhitekta Aleksandra Birzenieka 1924. gadā veidots piemineklis (4) — piemiņas zīme Latvijas Atbrīvošanas cīņās kritušajiem 39 Augšzemes partizāniem. Tā atklāšanā piedalījies Valsts prezidents Jānis Čakste. Piemineklis — paugura formas uzbērums virs laukakmeņu aplveida pamata ar granīta blūķi centrā, kurā iestiprināts dzelzs krusts. Visapkārt septiņi laukakmeņi, kas simbolizē septiņus pagastus, no kuriem nāca Augšzemes pulka karavīri. 1929. gadā pieminekļa priekšpusē atklāja akmens krustu ar Ģedimina kara krustu kritušajiem Lietuvas partizāniem.

Asares pagastā pie Emsiņu kapiem 2005. gada septembrī atklāja piemiņas zīmi — Balto krustu un granīta stēlu, veltītu latviešu un lietuviešu apvienoto nacionālo partizānu komandieriem Oskaram Kalnietim un Jāzepam Fričam, kuri krita šai pusē cīņā pret padomju okupantiem 1945. un 1947. gadā.

No industriālā mantojuma pieminekļiem Asarē var aplūkot 19. gs. vēdzirnavu mūra stāvu (5). Ancenes centrā — lielceļu krustojumā saglabājies vecais krogs (6).

Pie ievērojamiem personībām, kas savā dzīvē un darbā atstājuši nozīmīgas pēdas Asares pagasta vēsturē, vispirms minams 19. gs. vidū Asarē mācītāja gaitas uzsākušais teologs Boks, kurš ar lielu neatlaidību izveidoja pirmās skoliņas Asarē, Gārsenē, Vilkupē, Prodē. Ap 1903. gadu Asares pagasta skolā par priekšnieku sāka strādāt jauns skolotājs no Kurzemes Augusts Dūms, kurš spēlēja arī ērģeles Asares baznīcā un ap 1922. gadu izveidoja kori. Koris A. Dūma vadībā piedalījās 1935. gada Ilūkstes aprīņa II Dziesmu svētkos, kas notika Asarē. A. Dūma mūžs aprāvējis Krasnojarskas nometnē 1946. gadā. Emsiņu kapos viņa skolnieki uzlikuši pieminekli.

Asares «Bancānos» dzimis viens no ievērojamākiem 19. gs. 20. un 30. gadu latviešu teātra mākslas entuziastiem padomju Krievijā Roberts Bancāns. Asarietis ir tehnisko zinātņu kandidāts Ludis Gasiņš. Bērniņu Asares muižā pavadījis gleznotājs Alfrēds Plīte-Pleita.

Trimdas mākslinieks, mākslas profesors, lielisks zīmēšanas un gleznošanas speciālists, pedagogs, kurš 25 gadus mācījis gleznošanu prestižajā Ņujorkas Tehnoloģijas institūtā, Valdis Kupris dzimis Asarē 1940. gadā. Mākslinieks no dzīves šķīries 2004. gadā ASV. Pēc viņa vēlēšanās puse pišļu palikusi ASV, trimdas zemē, bet puse atvesta uz Asares Emsiņu kapiem, kur uzstādīts tēlnieka Induļa Rankas veidotais piemineklis ar eņģeli un uzrakstu «Valdis». Tā nav vienīgā vieta, kur pieminēt V. Kupri — viņš palīdzējis atjaunot Asares baznīcu, mācījis zīmēt Latvijas bērnamu audzēkņiem, organizējis bērnu vasaras nometnes. Asares pagasta muzejā izveidota piemiņas ekspozīcija, kurā aplūkojami mākslinieka darbi, fotogrāfijas un autobiogrāfiskas atmiņas. «Dieva mākslinieks» — tā piemiņas dievkalpojumā Valdi Kupri nosauca mācītājs Andis Lenšs.

2

6

5

4

Līdz Pirmajam pasaules karam šī teritorija tika saukta par Kroņa Susēju. Pēc tam par godu bruņiniekam Ritem, kuram viduslaikos piešķirts šis novads, tika lietots Rites muižas nosaukums, bet 1935. gadā novadu sāka dēvēt par Rites pagastu. 1923. gadā to apvienoja ar Ilzu pagastu, pievienojot arī saimniecības no Elkšņu, Neretas un Saukas teritorijām. Pagastam ir robeža ar Lietuvu, kas iet arī pa Ilzes ezera vidu.

Pagasts ir bagāts ar dabas un vēsturiskajiem objektiem. Daudz ir ūdeņu — Krīgānu, Viņaukas, Saukas, Petruku, Dardzānu, Sargūņu, Ilzes ezeri, Dienvidsusēja ar pieteku Salāti.

Rītē atrodas trīs valsts nozīmes arheoloģijas pieminekļi — pie robežas ar Elkšņu pagastu — Kņāvu pilskalns, kas spēj izdzīvot lietus mākoņus un ietekmēt lidmašīnu mērāpārātus. 2 km uz dienvidiem no Viņaukas ezera atrodas viens no lielākajiem sēļu pilskalniem — ap 30 m augstais Stupeļu pilskalns, bet 500 m attālumā no tā — Margas (Meitas) kalns. Pagājušā gadsimta 70. gados plānotās naftas vada izbūves dēļ Stupeļu pilskalnā tika veikti arheoloģiski izrakumi, kuros noskaidrots, ka pilskalns apdzīvots divos periodos — m. ē. sākumā līdz 3. gs. un 9.—13. gs. Pilskalns bijis apkārtējā novada centrs un viens no nedaudzajiem pilskalniem, kas pieredzējis krustnešu uzbrukumu. Interessants atradums ir damaskas tērauda šķēpa gals, kas liecina, ka senlaikos Rītē ne tikai ieguvuši metālu no purva rāvas, bet pazīnuši arī Damaskas jeb rakstaino tēraudu. Šādi šķēpi lietoti no

5.—14. gadsimtam. Stupeļu kalna nogāzē guļ Stupeļu Lielais akmens, kura garums gandrīz 7 m, platums — 5,6 m, augstumā tas sasniedz 2,7 metrus. Senatnē tur bijusi sēļu kulta vieta. Rakstnieks Jānis Veselis 1929. gadā sarakstītajā romānā «Trīs laimes» izmantojis teikas par šiem pilskalniem. Vidzemes ezermitnēm radniecīga, īpatnēja seno sēļu dzīvesvieta bijusi Krīgānu ezersalas apmetne.

Pagasta centrs ir bijušajā Cīruļmuižā, kādreizējās saimniecības «Druvas» centrā — Cīruļos. 1939. gadā te izveidots parks ar diķu sistēmu. Bijušās Rites pamatskolas ēkā jau 12 gadus darbojas Rites tautskola, kurā sabiedriskās organizācijas kopā ar dāņu draugiem sniedz atbalstu invalīdiem, jauniešiem, organizē sabiedrisko un kultūras dzīvi pagastā. Viesojoties Cīruļos, nevar nepamanīt dzīvespriecīgus jauniešus.

Pie Ilzes ezera, saukta arī par Garo un Akmeņaino, kuram Latvijas—Lietuvas robeža iet tieši pa pašu vidu, zemnieku saimniecībā «Kazāki» dzīvo un strādā Dzintras un Pētera Umbraško ģimene, kas nodarbojas ar lauku tūrismu — piedāvā naktsmitnes, atpūtu pie ezera un makšķerēšanu ezerā, ekoloģiski vērtīgus lauku produktus, arī gardu, saimnieka paša brūvētu alu. Saimnieki ir sakopuši un labiekārtojuši ezermalu. Netālu no mājas aug ozols, kura stumbra apkārtmērs ir 4,8 metri (1), mežs ap ozolu tā iztīrīts un sakopts, ka atgādina parku. Aiz meža pie «Zemgaļu» mājām aug Imanta Ziedoņa vadītās Dižkoku grupas izkoptā ozolu un liepu birzs, kas nosaukta par Piedzimšanas kalniņu. Lielos akmeņos tēlnieki Vilnis Titāns un Indulis Ranka iekaluši grupas dalībnieku bērnu vārdus.

Ilzes ezera galā, pie pašas Lietuvas robežas, slejas 1844. gadā pēc vietējā muižnieka Rutenberga pasūtījuma uzceltā Ilzes luterāņu baznīca (2). Pie baznīcas bijusi sešstūru ķieģeļu kapliča ar kārniņu jumtu, kurā apglabāta barona ģimene. Tagad tā izlaupīta, sagrūvusi. Pie baznīcas kapa piemineklis (3) jauneklīms, kurš aizgāja bojā dueli 22 gadu vecumā. Viņa brālis ar līgavu, kas abi kopā gājuši nāvē, apglabāti blakus kapličā. Dievnams ir nolaists, tā uzturēšanai nav līdzekļu, bet galvenie interjera elementi — mēbeles un altāris — ir saglabājušies (4). Ievēribas cienīgs ir zvans (5), kas izgatavots Liepājā un pēc akustiskajām īpašībām varot sacensties ar Doma katedrāles zvani. Baznīcā pāris reizes gadā notiek dievkalpojumi, tā nav pārvērtusies drupās, tikai pateicoties vietējo entuziastu pūlēm. Blakus baznīcai «Sprīdīšos» bijušās Ilzes pamatskolas ēkā (1868), saimnieko dievnama «labais gariņš» Valentīna Sarkane (6), kas uzrauga un sakopj baznīcu un tās apkārtni. Uz netālo vēsturisko Ilzu kapsētu, kur daudz vecu metālkaluma krustu ar seniem uzrakstiem, ved viena no garākajām (2,5 km) liepu alejām Latvijā. Pie ezera arī sērūdēns avotiņš un Karātavu kalns, kas kalpojies kā «telegrāfs» saziņā ar Stupeļu pilskalnu un Ormaņkalnu.

1

3

1

Elkšņu pagasts robežojas ar Aknīstes un Viesītes lauku teritorijām, Saukas, Rītes pagastiem, bet dienvidos ar Lietuvu. Vēsturiski Elkšņi ir vienoti ar Sauku, jo pastāvēja Saukas — Elkšņu draudze ar mācītāja rezidenci Saukas mācītājmuižā. Administratīvo teritoriju robežas laika gaitā ir mainītas ne reizi vien. Pēc Latvijas valsts nodibināšanas 1921. gadā Elkšņu muižu pievienoja Lietuvai. Tās teritorijā palika vecais Elkšņu pagastnams. 1923. gadā tā saucamo Klauces galu ar Sūpes ezeru un purvu atdeva Viesītes pagastam. 1972. gadā Jēkabpils rajona vadība pieņēma lēmumu — daļu Saukas, arī Ormaņkalnu, abus Kņāvu pilskalnus un daļu Saukas ezera pievienot Elkšņiem.

Sesto daļu no pagasta teritorijas aizņem Saukas dabas parks. 480 ha platībā plešas Aizdumbles purvs, kuram ir dabas lieguma statuss.

Augšzemes augstienes Sēlijas paugurvaļņa augstākā virsotne — Ormaņkalns (165 m) atrodas Saukas ezera austrumu pusē. No tā paveras gleznains skats uz Saukas ezeru, Saukas dabas parku, Stupeļu un Sunākstes pilskalniem. Tā kā no kalna pārskatāms plašs apvidus līdz Lietuvai, senatnē šeit bijusi novērošanas un signalizācijas vieta. Trauksmes dūmi, kas vēstīja par iebrucēju tuvošanos, no kalna virsotnes bija tālu saskatāmi. Pagājušā gadsimta 30. gados kalnā bijis skatu tornis, mūsdienās tāds atrodas nepilnu kilometru uz ziemeļaustrumiem — Borīškalnā (1). Skatu torņa pakājē akmens ar iegravētiem A. de Sent-Ekziperī vārdiem: «Neesam šķirami no savas zemes».

Saukas ezera krastā pie Griptāniem atrodas valsts nozīmes arheoloģijas piemineklis — Saukas pilskalns. Teika stāsta, ka senos laikos tur bijusi pils, kurā valdījis bagāts un skops kungs. Reiz dzīru laikā ezerā sacēlušies vilņi un pili nogremdējuši. Tai vietā pacēlies augsts kalns. Pilskalns bijis apdzīvots agrākajā dzelzs laikmetā (2.—4.gs.). Tagad tas daļēji noarts, rietumu nogāze ieskalota ezerā. Austrumos no Saukas pilskalna atrodas otrs kalns, kas tiek uzskatīts par kulta vietu. Tagad to sauc par Līgo kalniņu, un tā virsotnē iekārtota atpūtas vieta.

2

Pirmais dievnams Elkšņos celts 1567. gadā pie Ilzu muižas, kas tagad atrodas Lietuvā. Tagadējā Elkšņu luterāņu baznīca (2) uzbūvēta un iesvētīta 1834. gadā, 1887. gadā tornis, kas saglabājies līdz mūsdienām. Pirmā pasaules kara laikā tika izpostīts baznīcas inventārs, bet uz baznīcas simtgades svinībām dievnams atjaunots. Trešās atmodas laikā baznīca pēc kapitālā remonta piedzīvoja otro atdzimšanu. Atjaunota J. Dēringa 1861. gadā gleznotā altārglezna «Kristus pie krusta», kas ir valsts nozīmes mākslas darbs. Saukas — Elkšņu draudzēs kalpojuši 20 mācītāji. Ilgus gadus Elkšņu draudzē kalpoja prāvests Artūrs Kaminskis, iemantodams iedzīvotāju cieņu un mīlestību.

Elkšņu centrā atrodas pamatskola (3). Pirmā skolas vienstāva ēka uzbūvēta 1878. gadā. 1937. gadā iesvētīja pārbūvēto skolu.

Ormaņkalna pakājē «Borišos» dzīvojis bioloģijas zinātņu doktors, mākslinieks, savdabīgs vīrs Fredis Ziriņš, kas 40 savas dzīves gadus veltījis bioķīmijai, pētījumiem onkoloģijā un farmakoloģijā. Sarakstījis četras zinātniskas grāmatas, no kurām pazīstamākās ir «Bioķīmijas pamati» un «Vitāmiņi un un to bioloģiskā nozīme».

Elkšņu «Pārupos» dzimis K. Barona prēmijas laureāts, žurnālists un izdevniecības «Sēļzemnieks» (ASV) īpašnieks, laikraksta «Jēkabpils Vēstnesis» veidotājs Arvids Eglītis (1921—1999). Viņa brālis ir Alberts Eglītis, arī žurnālists un rakstnieks trimdā Vācijā. Viņa purā trīs grāmatas: «Nesaules dziesma», «40 gadi pēc tam», «Ceļā caur nesauli».

«Latvijas dēļ: nav bijis laimes
ilgi — brīviem būt, vienīgi brīvības cīņu — mums nekad nav trūcis.
Un sajukušos laikos bieži jārūpējas,
lai vīrs zemes debess valstībai nepietrūktu — latviešu tautas.»
«Mūsu likteņa impresijas».

(Alberts Eglītis)

3

Gārsene

1

2

3

4

5

Runājot par Gārseni, jārunā par mīlestību. Dieva milēts nostūris pašā Leišmales pierobežā nost no lieliem ceļiem, bet vilinošs ar gleznainiem dabaskatiem Dienvidsusējas senlejas krastos un vairāku gadsimtu gaitā veidojušos kultūrvēsturisko vidi. Arheoloģiskā izpēte liecina, ka Gārsene ir apdzīvota jau no otrā gadu tūkstoša pirms mūsu ēras. Par nosaukuma izcelsmi teika stāsta, ka barons neesot varējis izdomāt jaunajai muižai nosaukumu, tāpēc licis kalpiem braukt to meklēt — kuru vārdu pirmais uzrunātais teikšot — tas būšot. Gadījies kāda leišu sieviņa, kas nesusi gārsu nešļavu. Uzrunāta, viņa teikusi: «Gārse nes». Tā arī nolemts. Rakstos Gārsene pirmoreiz minēta 1563. gadā. Līdz pat 1922. gadam Gārsenes muiža bijusi baronu fon Boninghauzenu-Budbergu dzimtīpašums 11 paaudzēs. Pagasta lepnums ir neogotikas stilā 1856.—1860. gadā celtā Gārsenes muižas pils (1), kurā kopš 1940. gada darbojas pamatskola. Tās svinīgajā atklāšanā 1940. gada 2. jūnijā savā pēdējā oficiālajā braucienā pa Latviju piedalījies Valsts un ministru prezidents Kārlis Ulmanis. Pilī atrodas muzejs un ekspozīcija par Budbergu dzimtu. Tūristi var apskatīt zilu Holandes podiņu krāsni (2) un noklausīties stāstu par pils Zilo dāmu. Saglabājušās arī muižas saimniecības ēkas, kas grupējas ap parādes pagalmu — 18. gs. būvētu klēti un stalli ar lieveņa arkādi. Gar pagalmu ved labi saglabājies 300 m garš bruģēts ceļš — industriālā mantojuma piemineklis. Otrā pusē — 19. gs. dzirnavas, brūzis ar strādnieku un kalpu māju. Tālāk skaists muižas ainavu parks četru hektāru platībā, kurā diķis ar bruģētu dibenu, Liepkalniņa tējas namiņš, kur barona ģimene atpūtiesies, malkojot smaržīgo dzērienu, kā arī ap 30 retu introducētu koku un krūmu. Pagasta pašvaldība ar skolas entuziastu atbalstu parkā un tā apkārtnē 1996. gadā turpinājusi baronlaikā iesākto taku veidošanas tradīciju — izveidojusi un pastāvīgi pilnveido divas pastaigu takas: «Gārsenes kultūrvēsturisko taku» un «Barona fon Budberga pastaigu taku» jeb Zaļo taku, pa kuru ejot var gūt patiesu dabas baudījumu. Tā sākas ar 250 m garu 74 ošu aleju, kas stādīta jau pils celtniecības laikā. Tālāk atrodas gan dižakmeņi, piemēram, Dainu akmens, kas atgādina brīvdabas skatuvi, uz kuras katrs parka viesis var nodziedāt kādu dziesmu (3), Altārakmens, Barona krēsls (Velna sēdekļis, apkārtmērs 14,5 m), Latvija (Lutausis, apkārtmērs 11,5 m) (4), gan īpatnēji koku saaugumi — Vistas kāja, Raganas binoklis, Trejmeitiņas, Septiņgalotņu priede u. c., gan Dienvidsusējas stāvkrasta atsegumi un meandri (5), arī t.s. Gārsenes Staburags. Izveidotas vairākas atpūtas vietas «Paradīzes ieleja», «Mīlestības saliņa», «Lutauši» (6). Gārsenē aug viena no Latvijas

dižvīksnām (apkārtmērs 7 m). Kopā saauguši bērzs un egle — mīlestības simbols. Daudz dažādi izlocījušos koku Gārsenē esot tādēļ, ka dziļi zemē atrodas liela dzelzsrūdas ādere.

Pēc apmēram 4 kilometriem Zaļā taka aizved pie nākamā Gārsenes lepnuma — Gārsenes Evaņģēliski luteriskās baznīcas, kas ir netipiska neoromānikas celtne (7). Tai ir asimetriska kompozīcija ar sānos novietotu zvanu torni (arhitekts E. Kupfers). Dievnams celts 1904.—1906. gadā uz vecās baznīcas (1792) paplašinātiem pamatiem kā pēdējā barona Gotharda Ernesta Gustava Leonarda fon Boninghauzera-Budberga dāvana viņa pāragri mirušajai karsti mīlētajai sievai, anglietei Ģertrūdei Vorsai.

Pirmā baznīca 16. gs. Gārsenē bijusi no koka būvētā Svētā Jura baznīca. Tagadējās baznīcas krāšņums ir tās iekšējā koka apdare — vietējo meistarū no vietējā materiāla darināta (8). Tās lepnums — valsts nozīmes mākslas un kultūras piemineklis: divas vitrāžas ar baronu ģimenes heraldiku un 2004. gadā restaurētās E. F. Valkera firmas ērģeles (1906). Draudze baznīcā bijusi visos laikos, un pašlaik tā kalpo ne tikai kā lūgšanu vieta, bet arī kā garīgās mūzikas koncertzāle.

Blakus dievnamam — kapsēta, kurā vairāki savdabīgi kapa pieminekļi. Vienā no tiem, kas likts lidotājam — gārsenietim Jānim Rāviņam, pēc nostāstiem gājušam bojā gaisa dueli mīlestības dēļ, atveidots ērglis ar salauztu spārnu (9). Šādus pieminekļus pēc arhitekta Birnieka projekta pirmās Latvijas Republikas laikā uzstādīja traģiski bojāgājušiem lidotājiem. 1996. gadā atklāta Represēto piemiņas vieta. Tālāk var apskatīt Gārsenes kapliču (celta 1904) (10), par kuru ne mazums nostāstu, ko radījusi baroneses Vorsas-Budbergas vairākkārtēja pārapsēšana. «Dievs ir mīlestība» rakstīts virs kapličas durvīm.

Pie Gārsenes baznīcas un kapličas 1999. un 2006. gadā tika uzvilkti Eiropas kultūras mantojuma karogs. Par pils un muižas kompleksa saglabāšanu un kultūrvides kopšanu Gārsene ir saņēmusi trīs Kultūras mantojuma karogus (1997., 2000., 2005.).

2005. gadā pils iekļauta simts Latvijas sakoptāko kultūrvēstures pieminekļu sarakstā. 2006. gadā Gārsenes pagasts uzvarēja konkursa «Latvijas sakoptākais pagasts» Zemgales novada grupā nominācijās: «Mežs un sabiedrība» un «Stipra pilsoniskā sabiedrība lauku vidē».

Kopš 1954. gada Gārsenē atrodas Aknīstes psihoneiroloģiskā slimnīca, kuras pacientu vidū ir tādi, kuru diagnoze un garīgās veselības stāvoklis ļauj viņiem sekmi integrēties sabiedrībā. Te milzīgs nopelns sabiedriskajai organizācijai «Paspārnes», kas kopā ar slimnīcas pacientu padomi, Cilvēktiesību un etnisko studiju centra un Sorosa fonda — Latvija finansiālu atbalstu 2004. gadā «Gāršās» (11) atklāja suvenīru veikaliņu «Paspārņites», gadu vēlāk — kafejnīcu, kurā strādā cilvēki ar psihiskās veselības traucējumiem. 2006. gadā šādiem cilvēkiem izveidots Nodarbinātības klubs, projektā ir grupu mājas izveide. «Paspārnes» valdes

6

9

10

11

7

8

priekšsēdētāja Skaidrīte Pudāne saka, ka, darot citam labu, pašam kļūst gaišāk ap sirdi, rodas pilnvērtības sajūta. Viņai piešķirta sabiedrības vienotības balva. 2006. gada «Latvijas lepnuma» titulu ieguva gārseiete Ilga Narbutē — «Paspārņites» labais gariņš, kas apmāca un atbalsta pacientus — darbiniekus. Tas atkal ir viens skaists mīlestības apliecinājums Gārsenē.

Mazais Gārseņu pagasts devis Latvijai piecus Lāčplēša Kara ordeņa kavalierus, jo 1919. gada Brīvības cīņās savu slavas pilno ceļu te uzsāka Augškurzemes partizānu pulks, tā sauktie «zaļie partizāni». Pulka dibinātājs un komandieris bija gārseņietis Jānis Indāns (1895—1941), vēlākais Latvijas aviācijas ģenerālis — pulka komandieris. Par Lietuvas armijas izglābšanu pie Beberenes viņš apbalvots ar Lietuvas Vitauta Krustu, arī Triju Zvaigžņu ordeņa, Viestura ordeņa, Somijas Baltās Rozes ordeņa, cariskās Krievijas Sv. Staņislava ordeņa kavalieris. 1995. gadā pie ēkas, kur tagad darbojas «Paspārņites», J. Indānam atklāja piemiņas plāksni.

No Gārseņu nācis profesors, agroķīmiķis Pēteris Kulitāns (1878—1951), kura vadībā 1939. gadā Jelgavā nodibināja Lauksaimniecības akadēmiju. Viņš kopā ar K. Bambergu un K. Krūmiņu 1931. gadā sarakstījis unikālu grāmatu «Lauksaimniecības analīze», izaudzinājis daudzus ievērojamus augsnes zinātniekus Latvijā. Pie Gārseņu pils viņam uzstādīts tēlnieces Vijas Dzintares veidots piemiņas akmens (12). Gārseņieši ir gleznotāja I. Viksna un inženierzinātnu doktors Jānis Kažoks. Gārseņietis Alberts Kreņevskis, kurš bijis Latvijas vēstnieks Polijā, pašlaik — diplomāts Ukrainā, kas savā 2000. gadā izdotajā dzejoļu krājumā «Es turpinu uz mājām iet» dzimtajai pusei veltījis daudz brīnišķu dzejas rindus. Tās atklāj mīlestību Sēlijas pārlei Gārsenei, bet tā vien gribas paust to visai Sēlijai:

«Te baltāki ir stārķi
Un cīrulis dzidrāk zied,
Pat ļaudis šajā pusē
Prot kaut kā raitāk iet.
Sendienas jau ir bijis
Un vienmēr paliks tā —
Šī vieta, kurā dzimis
Ir sirdij tuvākā.»

12

Aknīste

Aknīste, kuras kā apdzīvotas vietas nosaukums rodams jau 1298. gadā rakstītās hronikās, pilsētas statusu ieguva tikai pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991. gadā. Mazpilsēta atrodas Lietuvas pierobežā, ainaviski skaistā vietā (1) divu upju ielejās — Dienvidsusējas senlejā un Radžupes, kuru sauc arī par Aknīstes upi, krastā. No upes pilsētiņa guvusi savu nosaukumu. Laika gaitā Aknīstes administratīvā piederība mainījies daudzreiz. Līdz 13. gs. Aknīste un tās apkārtnē ietilpa sēļu novadā. 16. gs. iekļāvās Kurzemes un Zemgales hercogistē, kuras ietvaros tā uzplauka 17. gadsimtā. Saimnieciskais hercogs Jēkabs 60. gados bija sācis rakt kanālu, kas pa Dienvidsusēju savienotu Daugavas un Lielupes baseinu. Tomēr ieceri neizdevās realizēt, jo iejaucās vācieši, kas kontrolēja Rīgas ostu, nevēloties zaudēt krietnu daļu peļņas no ostas nodokļiem. 17. gs. beigās Aknīste iekļāvās Polijas — Lietuvas lielkņazistes sastāvā. 18. gs. beigās kļuva par Krievijas — Kauņas guberņas, Rokišķu grāfistes vienu no lielākajām grāfu Tizenhauzenu muižām. Teikas un nostāsti vēsta, ka sensenos laikos Aknīste piederējusi bajāram Audriņam, kura ienaidnieks Rokišķu grāfs licis viņu nogalināt, vai arī, ka Audriņš savu muižu grāfam vienā naktī paspēlējis kārtīs. Sarežģīta situācija izveidojās 20. gs. 30. gados. 1920. gadā Susējas upes viens krasts Aknīstē piederēja Lietuvai, otrs — Latvijai. 1921. gada 26. martā robežkonflikts tika atrisināts, kad Latvija ieguva Aknīsti apmaiņā pret Palangu, Ilzu un Elkšņu muižām. Latvijas brīvvalsts laikā tika nodibināts Aknīstes pagasts, kas piedzīvoja saimniecisku un kultūras uzplaukumu. Liela nozīme bija šausrliežu dzelzceļam, kas savienoja Aknīsti ar Jēkabpili. Par ievērojamu datumu kļuva 1937. gada 13. jūnijs, kad visā Augšzemē pirmoreiz tika atzīmēta šī novada kultūras diena.

Tagadējo Aknīstes vidusskolu (2), piedaloties Valsts un ministru prezidentam Kārlim Ulmanim, svinīgi atklāja 1940. gadā. Atklāšanas pasākumā pie skolas tika iestādīts ozoliņš. Otrā pasaules kara laikā ēka tika nopostīta. Karš un deportācijas stipri ietekmēja iedzīvotāju nacionālo sastāvu un skaitu. Aknīstē notika ebreju masveida iznīcināšana. Pašlaik pilsētā un lauku teritorijā dzīvo daudz lietuviešu. Aknīstē ir daudz dabas un kultūrvēsturisko pieminekļu. Tāpat kā daudzām apdzīvotām vietām, Aknīstes pirmsākums bija pilskalns. Aknīstes jeb Susējas (arī Saltpes) pilskalns, ko dēvē arī par Franču skanstēm, jo tam saistība ar 1812. gada

1

2

3

6

Francijas — Krievijas karu, atrodas Aknīstes nomalē, Susējas upes kreisajā krastā. 20. gs. 80.—90. gados šis valsts nozīmes arheoloģijas piemineklis cilvēku saimnieciskajā rosībā ir stipri cietis. No pilskalna Susējas upē ielūst Veselības jeb Saltupju svētavota (3) dzelzs un sēra savienojumiem bagātīe ūdeņi. Avots ir apmēram 100 metrus garš un tek pret sauli — uz austrumiem, tāpēc uzskata, ka avota ūdeņim piemīt dziedniecisks spēks. Pie avota iztekas ir akmens ar padziļinājumu. Turpat blakus ir Velna kalniņš ar varenu trijzūburu liepu (4). Radžupes dolomīta krastā var apskatīt Velna alu, kas tiek uzskatīta par garāko alu Zemgalē (7 m). Savdabīgi ir Vecmelderu avoti, kas atrodas pāris kilometrus uz Striku pusi, Susējas krasta nogāzē.

Aknīstes novadpētniecības muzeja (2000) darbinieki izveidojuši Aknīstes Svētavota taku 1,5 km garumā. Muzejā izvietota ekspozīcija par sadzīvi Augšzemē laika lokos. Tā dibināšanā un saglabāšanā liela loma ir muzeja vadītājam, pieredzējušai un zinošai Aknīstes patriotei Olgai Vabeļai. Aknīstē tāda nav tikai viņa vien. Jāpiemin arī Sēļu nama idejas autore un realizētāja daiļdārzniece Daina Miezāne. Viņa uztur un kopj sēļu tradīcijas, veido Aknīstes seju un tēlu. Pateicoties viņai, 2000. gadā Aknīstē tapis gan Sēļu parks (5), gan Dainu dārzs (6). Pilsētā daudz interesantu koka objektu (7,8), kas rada pilsētiņai raksturīgo savdabīgo ainavu. Daina Miezāne uzskata, ka Aknīste ir Sēlijas sirds, jo tā atrodas robežšķirtnē starp Latvijas un Lietuvas sēļiem. Pamazām ar pašvaldības atbalstu tiek sakārtota arī bijusī skolas ēka. Sēļu namā notiek nodarbības un pasākumi, kas paredzēti vietējo iedzīvotāju brīvā laika organizēšanai, tam ir arī neliela ģimenes krīžu centra funkcijas. 2006. gada oktobrī Sēļu namā notika jaunās maizes krāsns atvēršanas svētki. Tā tika uzmūrēta projekta «Maizes krāšņu mūrniecības tradīciju apzināšana un saglabāšana Sēlijas novadā» ietvaros. Turpmāk sēļu istabā latviešu gadskārtu svētkos būs atvērto durvju dienas ar maizes cepšanu un tradicionālo sēļu ēdienu degustēšanu. Būs arī seno arodu darbnīca. Jāatzīmē vēl kāda skaista tradīcija — kopš 1995. gada katru gadu augustā Aknīstē notiek Sēlijas novada folkloras svētki. Šajos svētkos piedalās folkloras kopas no dažādām Eiropas valstīm — Lietuvas, Polijas, Maltas, Grieķijas, Austrijas, Somijas.

«Aknīste un mūsu novads kopumā pamazām sāk atgūt pašapziņu apzināties sevi kā Sēliju. Labiekārtojot pilsētu, izstrādājot dažādus projektus, dibinot «Sēlijas reģiona attīstības centru», pašvaldība un

iedzīvotāji ir sapratuši, ka varam paļauties tikai uz saviem spēkiem,» — atklājot Sēlijas kultūrvēstures mantojumam veltīto konferenci, teica Aknīstes domes priekšsēdētājs Laimons Medveckis.

Aknīstes saimnieciskajā dzīvē un izaugsmē liela nozīme ir SIA «Nordtorf» kūdras pārstrādes rūpnīcai, kas sāka darbu 1997. gadā. Ar katru gadu aug darba vietu skaits, uzņēmuma vadība direktora Bernharda Šteingrēfera personā cieši sadarbojas ar pašvaldību. Ik gadu uzņēmējs Aknīstei dāvina pa automašīnai, sponsorē Folkloras svētkus un citus pasākumus.

Pašā Aknīstes centrā lepnī slejas Sv. Ignacija no Lajolas Romas katoļu baznīca (9). Tā uzcelta 1939. gadā pēc arhitekta P. Pavlova projekta. Baznīcas arhitektūrai raksturīgas funkcionālisma ģeometriskās formas. No vecās, 1991. gadā nojauktās, koka baznīcas (1774) saglabāti un jaunajā izmantoti koka altāris un kancele. Blakus dievnamam saglabājušies 19. gs. otrās puses vecās katoļu baznīcas vārti (10). 1997. gadā dievnamam piešķirts Eiropas kultūras mantojuma karogs. Luterāņu lūgšanu nams (1865) ir arhitektoniski necils, bet pie tā aug dižliepa (4,5m).

Aknīstes vārdu tālu pasaulē aiznesusi lietuviešu Mikēnu dzimta, kuras mājās «Skārdupītēs» (11) 1901. gadā piedzima lietuviešu mākslinieks — izcilais tēlnieks, profesors Jozs Mikēns (1901—1964). Studijas Kauņā beidzis ar izcilību, viņš saņēma stipendiju mācību turpināšanai Parīzē. Aizbraucis uz Parīzi kā gleznotājs, 1931. gadā mājās viņš atgriezās kā tēlnieks. Visu mūžu Jozs Mikēns strādājis par pasniedzēju, bijis katedras vadītājs, piedalījies izstādēs Lietuvā un ārzemēs. Viņa slavenākie darbi ir: «Sievass portrets», «Uz laukiem», «Kristus tēls», «Mūsu saule». Skulptūra «Pirmās bezdelīgas» rotā ANO mītni Ženēvā. 1937. gadā Parīzē Jozs Mikēns saņēma *Grand prix*. 1939. gadā Ņujorkā eksponēta viņa monumentālā skulptūra «Lietuva». Mikēna darbi izceļas ar monumentalitāti, skaidru plastiku, iekšējo spriedzi. Arī Joza vecākais brālis Jons kļuva par slavenu mākslinieku — keramiķi. Bet vispirms viņš guva panākumus kā lidotājs — aviācijas virsnieks. Māsa Akvila Lietuvā bija slavens mākslas zinātniece. Dzimto «Skārdupīšu» apkārtnes skaistums — ieviedu baltums Susējas upes krastos, ceriņu zilgme mājas pagalmā nākamajiem māksliniekiem pūrā devis dabas skaistuma izpratni, tādēļ sevišķi skumji, ka «Skārdupītēs» kādu laiku bija palikušas bez saimnieka — lēnām gāja bojā ēkas, aizauga pagalmi. Pēdējā gada laikā radies pamats cerībai — starptautiska projekta «Koka kultūrvēsturiskā mantojuma atbilstība un tūrisma veicināšana» ietvaros tiek domāts par māju atjaunošanu un muzeja darbības atsākšanu.

Valdemārs Ancītis (1921—2006) — aknīstietis — sēlis, kuru nedrīkst nepieņemt, runājot ne tikai Aknīstes, bet visas Sēlijas un Latvijas kontekstā. Literatūrzinātnieks, bibliogrāfs, rakstnieks dzimis Aknīstes pagasta «Ancīšos». Lai arī lielākā dzīves daļa pavadīta Kurzemē, Saldus pusē, dzimtajai Sēlijai veltīts viņa mūža darbs, pētot un aprakstot tās vēsturi, dabu, dialektus, ievērojamus cilvēkus. Daudzu literāru darbu autors — sarakstījis 15 un sastādījis 14 grāmatas, no kurām īpaši jāatzīmē «Sēlijas grāmata». Sarakstījis «Aknīstes grāmatu». Apbalvots ar Trīs Zvaigžņu ordeni un Lielo Folkloras balvu par mūža ieguldījumu. Valdemārs Ancītis kādā dzejolī sevi dēvē par Sēlijas dēlu:

«Man ir jāmīl šis sentēvs Sēlis.
Jo arī es pats —
Arī es pats
Vispirms gribu būt cilvēks,
Bet pēc tam — sēlis.»

Gleznainā Subates ezera (1) krastos, pašā Lietuvas pierobežā, kalnainā apvidū izvietojusies viena no mazākajām Latvijas pilsētām — Subate ar lauku teritoriju. Par tās nosaukuma izcelsmi vēsta vairākas teikas. Viena no tām min virsaiti Subatu, kas valdījis pili ezera augstajā krastā. Cita stāsta, ka bašķiru valodā *subat* nozīmējot ūdeni, kuru gan apkārtnē netrūkst, tomēr kāds gan sakars te ar bašķīriem... Ir uzskats, ka nosaukuma izcelsme rodama iežu struktūrā: pilsēta atrodas subglaciālā ieplakā. Vienkāršs skaidrojums — no krievu vārda *subbota*, jo izsenis šeit sestdienās rīkoti tirgi. Bet dzirdēts arī teiciens: sieva kā subata — domāta ragana. Viedokļi dalās un kurš tas pareizākais? Tāpat neviens vairs nepateiks, kāpēc pilsētas ģerbonī redzama egle ar nolauztu apakšējo zaru.

Ir liecības, ka Subates apkārtnē apdzīvota jau otrajā gadu tūkstoši pirms mūsu ēras. Vēsturnieki spriež, ka baltu ciltis ienākušas Latvijā no dienvidaustrumiem, tātad arī caur Subati. Senākais dokuments, kurā minēta Subate, ir 1570. gada līgums starp Kurzemes un Zemgales hercogu Gothardu Ketleru un muižnieku Georgu Plāteru-Zibergu par Subates tirgus vietas pārdošanu. Pilsētu sākuši būvēt jau 16. gs. pirmajā pusē Polijas karaļa Stefana Batorija laikā uz grāfa Plātera-Ziberga un Prodes muižas īpašnieka Ostenzakena dzimtas zemes. Pēc simts gadiem luterticīgie subatieši, protestējot pret Zibergu pāriešanu katoļticībā, pārcēlās uz ezera austrumkrastu, kas pierder Ostenzakeniem, un izveidoja Jaunsubati. Ilgu laiku starp Veco un Jauno Subati abos ezera krastos notika sāncensība. 1795. gadā, kad beidza pastāvēt Kurzemes un Zemgales hercogiste, Subate tika iekļauta Krievijas sastāvā. Sacensība starp Bebreņu muižas īpašniekiem Zibergiem un Prodes īpašniekiem Ostenzakeniem deva jūtamu labumu abu Subates daļu iedzīvotājiem. Vecsubate jau 1680. gadā bija ieguvusi Magdeburgas pilsētas tiesības. 1682. gadā Frīdrihs Ostenzakens Jaunsubatē nodibināja pirmo privāto skolu (2) Augšzemē, kurā varēja mācīties arī zemnieku bērni. 1887. gadā Subatei piešķīra pilsētas tiesības un 1894. gadā abas pilsētas daļas apvienoja. 1917. gadā Subatei otro reizi tika piešķirtas pilsētas tiesības. Krievijas valdīšanas laikā ebrejiem nebija ļauts uzturēties pilsētā, vēlāk — 20. gadsimta 30. gados viņi bija trešdaļa iedzīvotāju un nodarbojās ar tirdzniecību. Otru trešdaļu veidoja krievu vecticībnieki, kuri ieceļoja Subatē 17. gadsimta beigās. Viņi galvenokārt nodarbojās ar mežizstrādi un ēku būvniecību. Pārējie iedzīvotāji bija latvieši, lietuvieši, poļi un vācieši. Iedzīvotāji nodarbojās ar amatniecību un tirdzniecību, jo pilsētiņa bija plašas apkārtnes tirdzniecības centrs — tā atradās uz viena no senākajiem Sēlijas tirgus ceļiem.

Pirmais pasaules karš pilsētiņu atkal sadalīja — 1915. gadā Subati okupēja vācu karaspēks un pārvaldīja to līdz Latvijas valsts dibināšanai. 1919. gadā Subati ieņēma lietuviešu armija un puspilsēta jau piederēja Lietuvai. Iedzīvotāji arī bija sadalījušies pēc nacionālās piederības — vēl tagad vietējie atceras ielu, kur dzīvoja lietuvieši. 1921. gadā robežu pārcēla atpakaļ. Dažus gadus Subate bija aprīņķa pilsēta, jo Ilūkste karā bija stipri izpostīta.

Mazpilsētas vēsturiskais centrs (18.—19. gs) ar baznīcām, koka dzīvojamām ēkām (3) un šauro ieliņu tīklu (4) ir valsts nozīmes pilsētībūvniecības piemineklis. Te var aplūkot dažādus būvniecības stilus — gan vecticībnieku amatniecībai raksturīgās ēku fasādes un logu apmaļu griezumus, gan ebreju bodišu stilu. Subatē ir Romas katoļu baznīca un luterāņu baznīca, līdz Otrajam pasaules karam pastāvēja divas sinagogas, līdz mūsdienām saglabājusies viena, un joprojām darbojas Sv. Nikolaja (pavasara) un Vissvētās Dievmātes Patvēruma Vecticībnieku lūgšanu nams (1906.) (5). Subates dievnamu vēsture ir sarežģīta — tās vairākas reizes celtas, pārgājušas no luterāņiem pie katoļiem, cita citu mākslinieciski ietekmējušas — luterāņu baznīcas interjers atspoguļo katoliskās vides ietekmi. Raksturīgi, ka abām Subates baznīcām nav augstu torņu. Pirmo luterāņu baznīcu Subatē uz-

cēla 1576. gadā. Pēc Subates īpašnieku grāfu Plāteru-Zibergu pāriešanas katoļticībā ar Polijas karaļa pavēli baznīcu atdeva katoļiem. Tad — 1865. gadā Ostenzakeni uzcēla luterāņiem jaunu baznīcu — Svētā Jura Evaņģēliski luterisko baznīcu (6) bizantiskā stilā, atdarinot kalvinistu dievnamu arhitektoniskās formas. Tā ir vienīgā baznīca Latvijā ar pieciem torniņiem — pa vienam katrā stūrī un jumta vidū — unikāls valsts un Eiropas nozīmes arhitektūras piemineklis. Ievērojams ir baznīcas interjers — grezni baroka stilā veidoti kokgriezumi, ko veidojuši Subates koktēlnieku skolas tēlnieki, 17.—18. gs. mākslas darbi un 1682. gadā liets zvans. Mākslas vēsturnieks Boriss Vipera grāmatā «Latvijas māksla baroka laikmetā» raksta, ka šī esot vienīgā kulta ēka Latvijā, kas ideāli iemieso protestantu dievnama koncepciju. Gludā cilindriskā velve it kā materializējusi esamības vienotības ideju. Bet kokgriezumos, vērojams «patētiski iluzorā baroka īpatnējs saplūdums ar lokālo tautisko tipoloģiju, ar arhaisko plaknes ritmu». Šķiet, kokgriezējs iemūžinājis altāri Prodes pagasta zemniekus. Telpā ir brīnišķīga akustika, ērģeles izgatavotas 1853. gadā. Par baznīcas zvanu vēsti vairākas teikas — viena stāsta, ka, baznīcu būvējot, no Rīgas atvesti divi zvani — viens esot iekritis ezerā, kur, vēl jorojām dunot, kad baznīcā zvana. No baznīcas kalna paveras ainava, kas atgādina Šveici.

Sv. Miķeļa Romas katoļu baznīcu (7) pilsētas vēsturiskajā centrā 1831. gadā uzbūvēja jezuitu ordenis, kas Augšzemē un Latgalē rūpējās par katoļu dievnamiem. Par darbiem samaksāja grāfs Mihails Plāters-Zibergs. Baznīca celta no laukakmeņiem un tai nav torņu, tās priekšā no laukakmeņiem veidots zvanu tornis ar vārtiem. Tās interjerā saglabājusies 18. gs. beigu skulpturālā grupa «Golgāta», krucifikss un altāra cilnis — kokgriezums pēc Leonardo da Vinči «Svētā vakarēdiena» motīviem.

Daudzu ievērojamo cilvēku likteņi saistīti ar Subati. Lašu draudzes mācītāja dēls Gothards Frīdrihs Stenders (Vecais Stenders) pirmmācību ieguvis Īzaka Bauera privātskolā Subatē. Arī Rainim ir sakars ar šo vietu — Raiņa tēvs Krišjānis Pliekšāns Subatē esot nomājis krogu, par sapelnītajiem līdzekļiem 1865. gada pavasarī iegādājies Tadenavas pusmuižu, kur rudenī piedzimis dēls Jānis. No 1908. līdz 1910. gadam Subatē darbojies skolotājs Jozas Zauka, kurš nodibinājis un vadījis kori un aktieru ansambli. 1927. gadā Zauka nodibināja Subatē Lietuvas katoļu jaunatnes biedrību «Sviesa» (Gaisma), bet 1933. gadā — lietuviešu pamatskolu. Dzimis un audzis Subatē ir aktieris Jānis Reinis, bērnības vasaras vadījusi grafiķe Baņuta Ancāne, skolā gājis Valdis — «Staburaga bērnu» autors.

7

Senajiem latviešiem egļe bija Zemes mātes simbols. Eglaine nes savu vārdu apkārtnes lielo, skaisto egļu mežu dēļ, kuru vidū 1873. gadā atklāta dzelzceļa stacija Eglaine, pie kuras izveidojās apdzīvota vieta. Tagadējā stacijas ēka celta 1927.—1928. gadā (1).

Vēsturiski senākā (no 1.g.t.p.m. ē. līdz 10.—12.gs.) apdzīvotā vieta Eglainē ir Lašu pilskalns, kurā vēlāk atradusies baronu Tīzenhauzenu muiža, tagad drupas. Eglaines Lašmuižā mācītāja ģimenē dzimis Gothards Frīdrihs Stenders jeb Vecais Stenders (1714—1796). Viņš ir izcila personība latviešu kultūras vēsturē: aizsācis latviešu laicīgās literatūras tradīcijas, sarakstījis pirmo populārzinātnisko grāmatu latviešu valodā — «Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas» (1774), kas faktiski bija pirmā zemniekiem domātā enciklopēdija Eiropā. G. F. Stendera senči vairākās paaudzēs strādājuši par mācītājiem Augšzemē. Pirmo izglītību G. F. Stenders guva tēva vadībā, pēc tam Subates vācu skolā. 1989. gadā G. F. Stendera 275 gadu jubilejas gadā atklāts Stendera muzejs un uzstādīts tēlnieka Induļa Folkmaņa veidotais piemiņas akmens (2), kurā iekalti Vecā Stendera vārdi:

«Cik spēdams mācies grāmatu,
Tas prātu pacilā.
Tas ved pie augstas gudrības
Un godu sataisa.»

Ekspozīcija atrodas «Balonos» — bijušajā pastorāta klētī. Šeit divos stāvos izvietotas izstāžu zāles. Pirmajā skatāma ārzemēs izdotā latviešu daiļliteratūra. Šos darbus uz Eglaines muzeju atsūtījuši novadnieki no ASV un Vācijas. Otrajā zālē ekspozīcija stāsta par G. F. Stenderu un viņa dzimtu. Te apskatāms Stendera dzimtas koks, viņa 18. gs. izdotās grāmatas, darbu faksimilzdevumi. Aplūkojama arī fotogrāfija no Stenderu dzimtas pēcteces Renātes Prehteles arhīva, kurā redzami viņai piederoši trauki ar Lašu pastorāta un Sunākstes baznīcas attēliem.

6

8

4

5

Baltā Lašu luterāņu baznīca (3) ar koši sarkani krāsoto jumtu no Subates ceļa saskatāma jau pa lielu gabalu. Tā celta 1805. gadā, vēlāk — 1888. gadā atjaunota. Dievnama interjerā saglabājies altāris, kancele un ērģeļu prospekts. Pie baznīcas — Pirmajā pasaules karā kritušo vācu karavīru kapi un pie rietumu sienas — piemiņas plāksne Pirmajā pasaules karā kritušajiem Lašu pagasta iedzīvotājiem.

Eglainē, nomaļāk no dzīvojamām mājām, saulē gaišo jumtu mirdzina 1936. gadā celtā un 1994. gadā atjaunotā un iesvētītā Eglaines Jaunavas Marijas — Baznīcas Mātes — Romas katoļu baznīca (4). Koka māju grupā tumšbrūni krāsots — Vecticībnieku lūgšanu nams (5), celts 1924. gadā. Tajā atrodas draudzes ticīgo ziedotās ikonas un lūgšanu grāmatas. Stalts un krāsains ir 1938. gadā celtais pamatskolas nams (6).

Subates — Lašu ceļa (7) malā, nelielajā Sārtenes (Červonkas) kapsētā slejas īpatnējs un skaists par Lietuvas valsts līdzekļiem uzstādīts piemineklis (8) lietuviešiem, kuri 1919. gadā krita Brīvības cīņās, atbrīvojot Latviju no Sarkanās armijas. Pieminekli rotā vārdi: «Lietuvas kritušajiem karavīriem 1919—1920. Ceļinieki, pastāsti Lietuvai, ka mēs kritām, aizstāvēdami tēviju!». 1931. gadā šeit tika pārāpbedīti kaujās kritušie lietuviešu karavīri no apkārtnes pagastiem. 6,5 metrus augstais piemineklis uzstādīts 1932. gadā pēc tēlnieka Staša Stanišaуска meta, to vainago jaunavas figūra — Lietuvas simbols, kas rokās tur plāksni ar Sv. Jura bareljefu, pie tās kājām kritis karavīrs ar šauteni blakus. Apakšā centrā krustā sistā Kristus tēls.

1919.—1920. gadā Latvijas teritorijas atbrīvošanā piedalījās vairāku kaimiņvalstu bruņotie spēki: Igaunijas armija cīnījās Vidzemē, Polijas karaspēks Ilūkstes apriņķa austrumu daļā un 1920. gadā Latgalē, bet Lietuvas armija — Ilūkstes apriņķī. Lietuvas karaspēka aktivitātes šajā teritorijā cieši saistītas ar Latvijas un Lietuvas politikajām attiecībām tai laikā. Lietuvieši gatavojās uz palikšanu Ilūkstes apriņķī — ievēda tur Lietuvas civilos likumus, vāca parakstus par pievienošanu Lietuvai, īstenojot ambiciozu politiku pret Latviju un izsakot nepamatotas pretenzijas arī uz Daugavpili un Latgali. Lietuva prasīja Latvijai atzīt par tai piederošu apriņķa daļu līdz iedomātai līnijai piecus kilometrus uz ziemeļiem no Ilūkstes — Eglaines — Subates ceļa. Robežas jautājums starp abām valstīm tika noregulēts, kad darbu beidza Lielbritānijas Ārlietu ministrijas darbinieka Dž. J. Simpsons vadītā šķirējtiesa. Tās lēmums leģitimēja visa Ilūkstes apriņķa piederību Latvijai. Turklāt Latvijai tika nodots arī latviešu apdzīvotais, agrāk Kauņas guberņā ietilpušais, Aknīstes pagasts, Daugavpils, kā arī neliela teritorija uz dienvidiem no Bauskas. Lietuva ieguva Skodu, Būtiņģi, Palangu, daļu Rucavas pagasta un Mažeikū dzelzceļa mezglu.

1

4

Daugavas kreisā krasta pietekas Dvietes (1) senleja un Lubāna ezera klāni ir Latvijas teritorijā vissenāk apdzīvotās vietas. Pēc arheologu domām — jau 8. gadu tūkstoši pirms Kristus. Dvietes senleja ir robeža starp Augšzemes augstieni un Austrumlatvijas zemieni. Tas ir sekls un garš ielejveida pazeminājums ar mīklainu izcelsmi. Leduslaikmeta beigās tā bija viena no dziļākajām iepakām senajā Nīcgales sprostezērā. Tagad tā ir Daugavas palu ūdeņu uzkrāšanās vieta, kur atrodas Latvijā lielākie Daugavas palienes ezeri un plašas palieņu pļavas ar lielu bioloģisko daudzveidību. Tā ir gājputnu atpūtas un barošanās vietu pavasarī, retu Eiropas putnu sugu ligzdošanas vieta vasarā. 2004. gadā izveidotais dabas parks «Dvietes paliene» ietilpst ES aizsargājamo teritoriju tīklā «Natura 2000». Dabas parks ir apmeklētājiem pieejams, bet tajā atbilstoši dabas aizsardzības plānam ierobežota saimnieciskā darbība. Latvijas Dabas fonda LIFE projekta ietvaros Dvietes palienes dabas parkam 2005. gadā tika izstrādāts dabas aizsardzības plāns desmit gadiem. Tagad parka apsaimniekotāji varēs īstenot iecerī par ekotūrisma maršruta izveidi, kura centrs atradīsies Putnusalā, kur atrodas senatnīga 19. gadsimta koka arhitektūras pērle, kur kādreiz bijusi draudzes skola. Mūsdienās šejienes dabas neskartība un noslēpumainība vilina tūristus. Uz Dvietes palieni vislabāk braukt pavasarī — aprīlī, kad pie palu ūdeņos pārplūdušās Daugavas pulcējas milzīgi migrējošu zosu bari. Vasarā te ligzdo griezes un melnie ziriņi, zied īpaši retu un aizsargājamo sugu puķes — sārtā jumstiņu gladiola, zilā Sibīrijas skalbe un trīs orhideju sugas — Baltijas dzegužpīrkstīte, stāvlapu dzegužpīrkstīte un plankumainā dzegužpīrkstīte.

Lai saglabātu Eiropā lielāko palieņu pļavu dabisko ekosistēmu, tās jānopļauj vai jānogana, neļaujot tām aizaugt ar krūmiem. Ar šādu mērķi un Nīderlandes dabas fonda ARK finansējumu 2006. gada vasarā nenopļaujamās Dvietes palienes pļavās brīvā dabā tika palaistas *Highlander* šķirnes savvaļas govīs un *Konik Polski*

2

3

šķirnes savvaļas zirgi, un vietējais Raunas bullis Sniedzīņš. Īstenojot šo projektu, tika izlaisti 26 zirgi — arī Pededzes palienē Gulbenes rajonā un Galgauskā. Šie dzīvnieki nāk no Reinas palienēm, kur Nīderlandes dabas parkā jau 17 gadus izmanto lielos zālēdājus, lai atjaunotu dabiskos upes krastus. Dvietes un Pededzes palienēs nonāks jau izveidojušies zirgu harēmi: šādās dzīvnieku ģimenēs jau izveidojusies spēcīga sociālā struktūra ar vadošajiem ērzeljiem — sargiem, kas uzrauga apkārtni, brīdina par briesmām un dodas cīņā ar plēsējiem, veco, gudro ķēvi, kas izvadā baru pa labākajām ganībām un uz sausām vietām palu laikā, un jaunajiem dzīvniekiem, kas mācās no vecajiem izdzīvošanas mākslu. Zirgi un biezspalvas govīs Dvietē jau ir savairojušās.

No kultūrvēstures viedokļa Dvietē interesanta ir 19. gadsimta Dvietes muižas apbūve, muižas pārvaldnieka ēka — muižas parks un magazīnas klēts, kurā desmit gadus notikuši katoļu draudzes dievkalpojumi, kamēr tika atjaunota Pirmajā pasaules karā sagraudāta baznīca. Blakus parkam atpūtas vieta — Dvietes siliņš, kur aug skaisti koki, arī dižkoki, un atrodas arheoloģijas piemineklis — seno sēļu apmetne. Dzimtājās mājās «Apsītēs» piemiņas akmens (1991) slavenajam vīnogu selekcionāram Paulam Sukatniekam (1914—1989) — kā pateicība par vairāku Latvijas apstākļiem piemērotu vīnogu šķirņu izveidi.

Dvietes pērlīte ir 1864. gadā par grāfa Kazimira Plātera-Zīberga līdzekļiem uzceltā Dvietes Sv. Staņislava Romas katoļu baznīca neobaroka stilā ar diviem torņiem (2). Baznīca ir vienjoma krustveida celtne ar trijiem altāriem, divām sakristejām, Baznīcā ir dēļu grīda, velvēti griesti, izcils, grezns sakrālā baroka interjers (3). 20. gs. 50., 60. gados veikta visu trīs altāru pārbūve, papildinot to ar jaunām svēto figurām. Vīrs ieejas durvīm kora telpas ar harmoniju, jo ērģeļu nav. Ap baznīcu 1940. gadā celts grezns mūra žogs ar kārņiņu jumtu, pagalmā Dievmātes statuja (4). Blakus baznīcai 20. gadsimta 70. gados uzbūvēta draudzes māja.

Pirmā baznīca Dvietē bija koka un atradās muižas parkā, lielceļa malā, iebraucot Dvietē. Celta tā tika 1775. gadā grāfa J. K. Višlinga vadībā. Pēc jaunās mūra baznīcas uzcelšanas koka baznīciņu pārveda uz Zariņu (Zariņu) kapiem, kur tā joprojām kalpo par kapu kapelu.

Bebrene (*Bebrine*) — bebru apvidus. Šis nosaukums cēlies no Bebrupītes, kuras krastos Bebrene atrodas, jo gan senatnē, gan mūslielos te dzīvojuši un dzīvo daudz bebru. 13. gs. šī teritorija kā novads ietilpusi sēļu Naujenes pavalstī. Rakstos pirmoreiz minēta 1562. gadā. 1864. gadā nodibināts Bebrene pagasts, kura statuss 20. gs. sākumā vairākkārt mainīts, bet kopš 2003. gada tas iekļaujas Ilūkstes novadā.

Pirmā baznīca Bebrene bija no koka, celta 1652. gadā par godu svētajam Jānim Kristītājam. 1790. gadā koka baznīca nodega. Grāfu Plāteru-Ziberģu celtā (1797—1883) neorenesanses stila Sv. Jāņa Kristītāja Romas katoļu baznīca (1) ar visu četru evaņģēliju autoru — Mateja, Marka, Lūkas un Jāņa — tēliem, kas uzgleznoti uz celtnes ārienes, piesaista ar klasicisma stila interjeru un trīs baroka altāriem (18.—19. gs). Uz feretrona (pārnēsājams altāris) pagājušā gadsimta 30. gadu Aglonas katoļu ģimnāzijas zīmēšanas skolotāja Jāņa Tumaševiča gleznas — svētais Jānis un Jāzeps attēloti kā skaisti jaunekļi. Uz otra feretrona — Leonardo da Vinči gleznas «Sēdošā Madonna» kopija, centrālajā altārī Muriljo gleznas «Jaunavas Marijas uzņemšana debesīs» kopija, bet Rožukroņa Dievmāte un Sv. Dominiks gleznoti pēc spāņu meistara Sasaferata gleznas. Baznīcas logu apakšējā daļa aizmūrēta Pirmā pasaules kara laikā, kad baznīcā bija vācu karavīru hospitālis. Baznīcai nav torņu, bet tikai divi krusti uz jumta. Atsevišķi stāvošais zvani tornis celts 1883.—1887. gadā. Labi saglabājušās ērģeles būvētas 18. gadsimtā. Bebrene draudzes ilggadējais prāvests, priesteris Henrihs Čužāns pie šīm ērģelēm vasaras skolā māca jaunos ērģelniekus.

Arhitektūras ansambļa kompozīcijas ass no baznīcas centrālā altāra stiepjas pretī muižas pils balkonam — grāfiene esot gribējusi no savas pils zāles vērot dievkalpojumu, bet baznīcas altārtelpā grāfiem bijis speciāls sols, kas saglabājies līdz mūsdienām.

Muižas pili (2) franču neorenesanses stilā pēc arhitekta Jana Leandro Markoni (1834—1919) projekta sāka celt grāfs Staņislavs Kostka Plāters-Ziberģs. To pabeidza 1896. gadā. Tagad no pils zāles vairs nevar saskatīt baznīcas altāri, jo to aizsedz 1932. gadā atklātais Brīvības piemineklis Latvijas neatkarības cīnītājiem (1918—1920). Pieminekļa meta autors A. Birzenieks, tā atklāšanā piedalījies kara ministrs ģenerālis J. Balodis. Vēlāk — 1950. gadā — piemineklis tika nopostīts, bet 1994. gadā to pēc R. Dobičinas meta atjaunojis tēlnieks O. Feldberģs. Trešais pils stāvs tika uzbūvēts pēc Otrā pasaules kara.

Labi saglabājies muižas ēku komplekss — 1836. gadā būvētās dzirnavas, muižas vārti (3) un nesen restaurētais žogs.

Izcils dārzu arhitektūras paraugs ir muižas angļu ainavu stila parks (7,3 ha). Tas ir Latvijā skaistākais parks ar perimetrā izvietotu lokveida skatu celiņu (4). Parks ierīkots 19. gs. beigās. Te aug gan kļava ar «zaru tiltu» (stumbra apkārtmērs 4,7 metri) (5), gan ap 200 gadu veci dižozoli (apkārtmērs 5,56 un 5,3 m). Parkā ir 81 koku un krūmu suga — 51 svešzemju un 30 vietējās (6). Kopš 1957. gada parks atzīts par valsts nozīmes kultūras pieminekli. Pagasta teritorijā aug arī: Sēlijā lielākais — Skabiņu dižozols (7 m), Gauju dižozoli (6,0; 5,8; 5,4 m), dižozols pie vecās kapsētas (5,55 m), Zviedrijas kadiķis (1,25 m), baltais vītols (6,1 m), priede ar «raganu slotu» Bebrene jaunajos kapos. Tur atrodas grāfu Plāteru-Ziberģu dzimtas kapliča (7), kas celta 1875. gadā gotikas stilā un atgādina nelielu baznīciņu. Ārpusē, kapličas sienā, ir četri marmora pieminekļi (8) ar kapličā apglabāto muižnieku uzvārdiem. Plāteru-Ziberģu dzimtai ir lieli nopelni izglītības un kultūras veicināšanā Sēlijā un Latgalē. Vairākus gadsimtus šajos Latvijas novados daudzi īpašumi piederēja Plāteru un Ziberģu dzimtām. 1803. gadā, Mihailam Plāteram apprecot Izabellu Ziberģu, abas dzimtas apvienojās un sāka sevi dēvēt par Plāteriem-Ziberģiem.

4

6

Līdz pat 19. gadsimta nogalei Bebreņē nebija skolas, bet darbojās 11 krogi. Tauta slīga nabadzībā un tumsonībā. 1896. gadā muižas īpašnieks grāfs Plāters-Zībergs un pagasta vecākais Bleive organizēja skolas celtniecību, un 1897. gadā sāka darboties Bebreņes pirmā tautskola. 1918. gadā skola nodega, un tās rīcībā 1922. gadā tika nodota pils ēka, kur tā darbojas joprojām. Kopš 1955. gada tai ir vidusskolas statuss.

1927. gadā no Asares uz Bebreņi tika pārcelta lauksaimniecības skola. 1944. gadā tika nodibināts Bebreņes lauksaimniecības tehnikums. Sākumā tajā vidējo izglītību ieguva agronomi, no 1946. gada — veterinārfeldšeri, 90. gadu sākumā sāka mācīties arī topošās lauku māju saimnieces, grāmatveži, galdnieki, ēdināšanas speciālisti u. c. 2002. gadā tehnikumu pārdēvēja par Bebreņes profesionālo vidusskolu (9).

No Bebreņes nāk Latvijas Republikas izglītības ministrs J. Čamanis (1934); tautsaimnieks, diplomāts K. Freimanis; Lāčplēša Kara ordeņa kavalieri A. Dunsķis, J. Muižnieks; garīdznieks, «Rīgas Vēstneša» izdevējs J. Pudāns; vēstures zinātni doktors, LU profesors A. Varšlavāns; dzejniece V. A. Aizupe.

7

9

8

5

Ilūkste ir viens no Sēlijas centriem, no kura dažādos virzienos stiepjas lielceļi — uz Sēlijas vidieni, Lietuvu, Baltkrieviju, Daugavpili. Pilsēta atrodas augstas morēnu pauguraines pakājē, Ilūkstes upes (1), kas tek cauri visai pilsētai, senlejas nogāzē. No upes, ko senāk sauca par Luksti, jo tā iztek Lietuvā un likumo cauri lukstu pļavām, varētu būt cēlies arī pilsētas nosaukums.

Pāris kilometru attālumā no pilsētas centra atrodas Rāmas pilskalns un senpilsētas vieta. Senā pilsēta iznīcināta krustnešu uzbrukumos 13. gadsimtā. Tagadējā vietā Ilūkste sākusi veidoties 16. gs. sākumā kā tirgus vieta uz Pilskalnes (Šlosbergas) muižas zemes. Rakstos pirmoreiz minēta 1559. gadā kā mazs miestīņš Ilūkstes upes labajā pusē uz grāfa Kaspara Ziberga zemes. 1567. gadā Ilūkstes miestā pēc landtāga lēmuma uzcēla luterāņu baznīcu. Kad Pilskalnes muižas īpašnieki pārgāja katoļticībā, tie luterāņu baznīcu pārvietoja par katoļu baznīcu. 1770. gadā grāfs

Plāters-Zibergs uzcēla Ilūkstē katoļiem jaunu — tolaik lielāko un skaistāko baznīcu Baltijā — katedrāli ar diviem torņiem. 1786. gadā pie tās iekārtoja jezuītu klosteri. Šo vareno baznīcu nopostīja Pirmā pasaules kara laikā, jezuītu klosteris daļēji tika atjaunots. Tagadējo Ilūkstes Sv. Jaunavas Marijas Vārda Romas katoļu baznīcu (2) par Katrīnas Zibergas līdzekļiem uzcēla 1816. gadā. Baznīca bijusi atdota uniātiem, 1861. gadā — pareizticīgajiem, bet 1920. gadā, pateicoties Franča Trasuna pūlēm, to atguva katoļi. Dievnams ir mūra ēka ar vienu vidēji augstu torni, apkārt tam plašs dārzs un blakus klosteris. Krāšņās iekštelpas rotā bareljefu sērija par Kristus nāvi. Luterāņu baznīca (3), kas uzcelta 1865. gadā, abos pasaules karos pamatīgi cietusi. Padomju laikā luterāņu baznīcā atradās kultūras nams, kinoteātris un sporta skola. Draudze atguva baznīcu Trešās atmodas laikā. Dievnamu atjaunošana pilnīgi pabeigta tikai 2002. gadā. Iekšējo apdari veikuši Rīgas Amatniecības skolas audzēkņi. Baznīcas tornī — Hāderslēvas (Dānija) draudzes locekļu dāvināts zvans.

Interesanta un savdabīga, jo sabūvēta kopā ar dzīvojamo māju, ir 1880. gadā celtā Ilūkstes Dievmātes Piedzimšanas pareizticīgo baznīca (4), kurā atrodas 13.—14. gs. ikonas. Pēc gada te atvērts arī sieviešu klosteris ar patversmi un skolu garīdznieku bērniem — bāreņiem. Padomju gados baznīcu un klosteri slēdza. Tagad tie atkal atdzimst, 2001. gadā sākti dievnama atjaunošanas darbi. Nelielā sarkano ķieģeļu nama ārsienas klāj gleznojumi.

No 1892. gada līdz Pirmajam pasaules karam Ilūkste pastāvēja kā miests ar ierobežotām pilsētas tiesībām. 1917. gadā tā ieguva pilsētas tiesības. Tā kā karā pilsētiņa tika nopostīta, pēc kara tā praktiski tika uzcelta no jauna. Laika posmā no 1795. līdz 1949. gadam Ilūkste bija apriņķa centrs.

Ilūkste ir nozīmīga Sēlijas sastāvdaļa, multikonfesionāla un multikulturāla. Tai ir sena izglītības vēsture. Pirmā — latīņu skola — tika atklāta jau tālajā 1596. gadā. Šeit darbojies Krievu skolotāju institūts, kas vēlāk pārcelts uz Jaroslavu. Ilūkstē atradušās vairākas skolas un bibliotēkas, visā apriņķī kopskaitā — 15. Tagadējo Ilūkstes 1. vidusskolu (5) atklāja 1927. gadā tālaika izglītības ministrs Rainis. Skolas ēkas arhitekts I. Blankenburgs. Skolas priekšā 1990. gadā uzstādīts tēlnieka I. Folkmaņa pieminēklis Rainim (6). Daudzas sabiedriskās ēkas būvētas 30. gadiem raksturīgajā funkcionālisma stilā: pasts, domes nams (7), policijas iecirkņa ēka (8). No 2003. gada Ilūkste ir Ilūkstes novada centrs. Novadā apvienojušās Ilūkstes pilsēta, Pilskalnes, Šēderes, Bebreņu pašvaldības — Sēlijas teritorijas ar interesantu vēsturi, kas atspoguļojas kultūrvēsturiskajos objektos. Tās ir bagātas arī skaistām ainavām un dabas pieminekļiem.

Divu kilometru attālumā no Ilūkstes uz Subates pusi ir dabas liegums «Pilskalnes Siguldīņa», kas atrodas ledāju kušanas ūdeņu veidotā subglaciālā gultnē ar vairākiem ezeriņiem (9), ko savieno Dubupīte. Pilskalnes apkārtnē ir bijusi biezi apdzīvota jau sensenos laikos, par ko liecina daudzie

pilskalni. Tas atspoguļojas arī pagasta nosaukumā. Ielejas krastā slejas 30 metru augstais Rāmavas pilskalns (Melnais kalns), tālāk uz Subates pusi — Lapsu kalns. Ilūkstes pauguraines malā atrodas vairāki kalni un pilskalni: Bezdelīgu kalns, Sidrabiņu pilskalns (Šantas kalns), Rūrānu Batarejas kalns, Dvietes pilskalns, Kamenes kalns, Zamečkas kalns un Palazdiņu pilskalns. Bronzas novads laikmetā bija biežāk apdzīvots nekā akmens laikmetā, to apdzīvoja baltu ciltis.

«Pilskalnes Siguldiņu» (10) 59,3 ha plašā kalnainā apvidū 1994. gadā sāka veidot biologs, Daugavpils Pedagoģiskās universitātes rektors Bruno Jansons ar saviem studentiem. Vēlāk darbus pārņēma Pilskalnes pagasta pašvaldība. Meža ainavu parks atrodas krāšņā ielejā, kuru izgrauzuši ledāju kušanas ūdeņi un kuras krasti bagātīgi noauguši ar platlapu kokiem. Tajā ir 1,6 km garā «Sprīdīša taka» bērniem ar A. Brigaderes pasaku lugas «Sprīdītis» tēliem: veco vīriņu, Sprīdīti, Meža māti, Lutausi un daudzām citām 36 ozolkoka figūriņām, kuras veidojuši tautas lietišķās mākslas studiju «Dzīne» un «Cēre» amatnieki B. Strautmanes vadībā. Meža ainavu mācību taka — dendroloģiskais un ģeoloģiskais maršruts 3,8 kilometru garumā vijas pa ieleju, kas miniatūrā atgādina Siguldas apkārtnes ainavas, ved gar Pastariša ezeru un

Dubezeru. Te var iepazīties ar 28 dendroloģiskiem, desmit ģeoloģiskiem un kultūrvēsturiskiem objektiem. Taka «Vēstures liecinieki» vēsta par Pirmā pasaules kara atstāto mantojumu, vācu armijas aizsargbūvēm — blindāžām. «Purva taka» ar dēļu laipām ved pāri nelielam dzērveņu purviņam. «Augšzemes ainavu taka» priecē ar krāšņām Augšzemes lauku un mežu ainavām — tā ved gar sešiem ezeriem, avotiem, peldvietām, atpūtas un ugunsgrūdu vietām. Ziemā te ir lieliski slēpošanas maršruti.

Pilskalnes centrā aplūkojami grāfu Plāteru-Zibergu muižas vārti (1918), turpat blakus Pirmā pasaules kara vācu karavīru kapi, bet interesantākais ir Pilskalnes (Šlosbergas) muižas parkā grāfienes sunim uzstādītais piemineklis ar uzrakstu franču valodā: «Šeit dus mans dārgais draugs suns Foljē. Draugs sešus gadus. No 1892. līdz 1898. gadam.» Līdz mūsdienām nav saglabājies suņa galvas attēls marmorā, pašlaik pieminekli rotā kokgriezēja A. Belkovska veidojums.

Šēdere

Šēdere ietilpst Ilūkstes novadā. Lai arī Šēderes pagasts tikai 1991. gadā kļuva par administratīvu vienību, šai teritorijai ir sena vēsture. 1889. gadā ar zemnieku lietu komisāra barona Kroma rīkojumu septiņas atsevišķas muižas zemes tika apvienotas vienā pagastā ar centru Lašu muižā, bet Šēderes muižas barons Seks piedāvāja uz savas muižas zemes vietu pagasta valdei, tā panākdams centra pārcelšanos no Lašiem uz Šēderi. Pirmā pasaules kara laikā 1914. gadā pašvaldība evakuējās uz Krieviju, bet lielinieku valdīšanas laikā gāja zudībā pašvaldības arhīvs, nauda un vērtspapīri. No 1915. līdz 1918. gadam ilga vācu okupācija. 1919. gada augustā pagastu okupēja Lietuvas armija un noorganizēja savu pašvaldību. Pēc 1920. gada notikumiem un Latvijas—Lietuvas šķirētiesas lēmuma 1921. gada martā tika sakārtots robežas jautājums un Latvija atguva Ilūkstes apriņķi, kuram piederīgs arī Šēderes pagasts. Pēc Otrā pasaules kara, 1945. gadā, tika izveidotas divas pašvaldības — Lašu pagasts ar centru Šēderē un Eglaines pagasts — ar centru Eglainē. Līdz 1991. gadam notika dažādas administratīvi teritoriālās pārmaiņas, līdz Lašu pagasts tika pārdēvēts par Šēderes pagastu ar centru Šēderē. 1910. gada laikā Grendzē Sv. Pētera godam celtā Romas katoļu baznīca Pirmā pasaules karā tika izpostīta, to atjaunoja 1933. gadā.

Pagastam cauri tek Ilūkstes upe pieteka Šēdere, Šēderes centrā atrodas dzirnavezers (1). *Natura 2000* teritorijas ir Bardinska ezers, tā apkārtnē (4,8 ha) un Skujines ezers, kur atrodas vienas no nedaudzajām Latvijā zināmajām sūnu Lapzemes āķītes atradnēm, kā arī dabas liegums «Pašulienes mežs». Tās iekļaujas Augšzemes aizsargājamo ainavu apvidū, kurā ietilpst vēl arī liela daļa Sventes un Medumu (kopējā platība 1000 ha).

Šēderē atrodas Karošu muzejs, kur eksponēta Arvīda Sietkovska privātkolekcija. Kolekcijā ir izstrādājumi no 70 koku un krūmu sugām. Var apskatīt arī tā saukto «Eiropas karoti» — 1,86 m garu un vairāk nekā 5 kg smagu bērza koka karoti. Pie pamatīgās Šēderes kultūras nama no laukakmeņiem būvētās ēkas (2) pašvaldības izveidots rotaļu laukums «Pasaka» (3), kurā koka vides objekti (4) priecē gan bērnus (5), gan pārējos ciema iedzīvotājus un viesus.

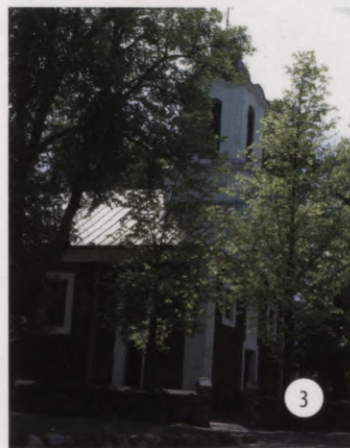

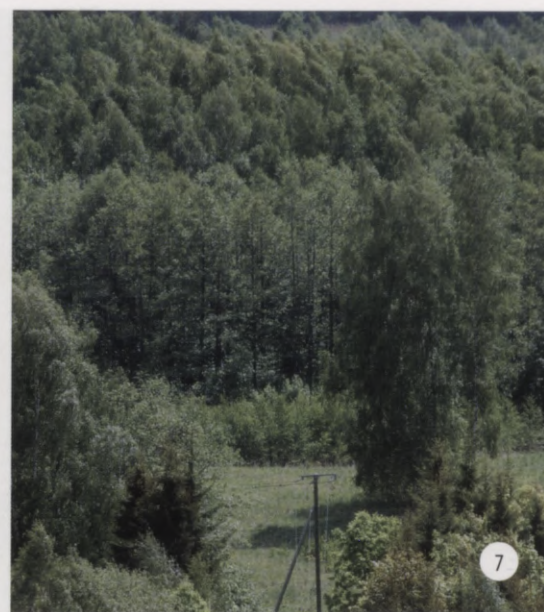
Svente

Svente bijusi apdzīvota jau senatnē, par ko liecina arheoloģiskie pieminekļi — pieci pilskalni: Sudmaļu, Kaķišu, Timšānu, Arāju un Āpšukalns un divi senkapi. 1435. gadā pie Sventes notika cīņas, kurās lietuviešu karaspēks uzveica Bruņinieku ordeņa karapulku. 18. gs. sākumā Sventē saimniekoja jezuiti. Pagasta pašvaldību nodibināja 1864. gadā. 1869. gadā valde sāka darboties pagastnamā Sventes ciemā. Pirmā pasaules kara laikā pagasta valde pārcēlās uz Daugavpili, bet arhīvu evakuēja uz Sebežu. No 1915. līdz 1918. gadam Svente bija vācu okupācijas varā, bet 1919. gadā to pārņēma lielinieki, kurus 1920. gadā padzina Latvijas armija. No 1920. gada 14. oktobra pastāvēja izpildu komiteja un padome Vladislava Timšāna vadībā.

1912. gadā tika uzbūvēta grāfa Mihaila Plātera-Ziberga Jaunsventes muiža — ar nelielu, bet mākslinieciski izteiksmīgu kungu namu vēlinā baroka un agrīnā klasicisma stilā (1). Ēka ir vienkārša ar mansarda jumtu. Galvenās fasādes centrā ir plašs lievenis ar balkonu. Ēkas otrā pusē ir neliels pusapļa rizalīts. Virs tā — mazs balkoniņš. Pagalma pusē trīsstūra frontons, otrā — pusapaļš frontons, ar viegli uzlocītiem galiem. Muižas ansamblī ap tainstūra pagalmu grupēja virkne ēku — pretējā pusē vareni ieejas vārti, abās pusēs saimniecības ēkas, kurās mūsdienās atrodas pagasta padome, Tautas nams, bibliotēka un citas iestādes. Muižas parkā aug divas dižliepas. Muiža ar Daugavpils uzņēmēju pūlēm un piesaistot ES PHARE programmas naudu, ir atjaunota un tagad tajā atrodas atpūtas centrs — viesu nams, restorāns un populārais kara tehnikas muzejs (2). Daugavpils privātā auto, kara tehnikas un ieroču muzeja «Retro auto» direktors Andrejs Bogdanovs laikrakstā «Latgales Laiks» stāsta, kā viņš, pārliecinot muzeja īpašniekus, ka jāveido kara tehnikas muzejs, esot izvēlēties ļoti tēlainu argumentāciju — kara laikā tanks bija jauns lauvu, bet tagad, kad tas palicis ārpus karadarbības, tanks kļuvis par vecu lauvu, kuram vajadzīga skatītāja uzmanība. Muzeja īpašnieki pirms trim gadiem uzzinājuši, ka Latvijā privātpersonu kolekcijās atrodami divi tanki. Daugavpīlieši, kādu laiciņu padomājuši un nopirkuši abus tankus, pēc tam tos atjaunojuši kara tehnikas darbnīcā, kas atrodas Aglonas pievārtē. Interesanti, ka vienu no šiem tankiem T-34 izcēlušies no purva, kur tas atradies 60 gadus. Kad to trīs dienas apžāvējuši, tad ar tanku varēja braukt. Krievijas Federācijas Aizsardzības ministrija vēlējusies nopirkt šo tanku, lai pasaulei parādītu, cik unikāla ir padomju kara tehnika — to nevarot sabojāt nedz laiks, nedz purva rāva. Šveices Bruņotie spēki muzejam uzdāvināja tanku. Pavisam nesen muzejs iegādājies vēl vienu retu smago tanku IS-3. Šis tanks tika raidīts cīņā tad, kad vajadzēja ātri salauzt pretinieka aizsardzību. Padomju armijā tanku IS-3 dēvēja par «līdaku», varbūt tāpēc, ka tas varējās tikpat labi manevrēt kā šī zivs. Kara tehnikas muzejā Sventē apmeklētāji varēsot apbrīnot desmit tankus. Kolekcionāri neiegādājas tankus, kuri atrasti kopā ar bojā gājušu ekipāžu. Tāds tanks paliek zemē vai purvā kā kapa vieta. Muzejā var aplūkot arī bruņu desantizlūkmašīnas BRDM-1 un BRDM-2, vieglo auto GAZ-67 un amerikāņu «Willys» džipu. Tā kā visi muzeja eksponāti pieder uzņēmējam Eduardam Zavadskim, tad

nieks, prāvests Pēteris Smelters. Viņa savāktās 5000 dziesmas iekļautas «Latvju Dainu» 1. sējumā.

Daudzveidīga un gleznaina ir Sventes daba — Augšzemes augstienes paugurainais masīvs ar jaukto platlapju un skujkoku mežu nogabaliem kopā ar nelielām lauku apdzīvotām vietām un ezeru spoguļiem veido neatkarīgas un krāšņas ainavas (4).

Dabas liegums «Sasaļu mežs» (202 ha) izveidots, lai saglabātu ainaviski vērtīgās priežu mežaudzes. Tā teritorijā atrodas Sasaļu ezers (27,4 ha). Liegumā dzīvo aizsargājamas putnu sugas — niedru lija, mežzirbe, baltmuguras dzenis, melnā un pelēkā dzilna u. c.

Augšzemes aizsargājamo ainavu apvidū atrodas Augšzemes augstienes lielākais (738,8 ha) un viens no dziļākajiem (38 m), dzidrākajiem un tīrākajiem un ainaviskākajiem ezeriem Latvijā — Sventes ezers (5). Ezers un tā apkārtnē veido Sventes dabas parku (1600 ha), kurā kā botāniskais liegums iekļautas trīs Sventes ezera salas (6) ar platlapju (melnalkšņu, bērzu, apšu) — egļu mežu un retām augu sugām (lielā raganzāļīte, lēzeļa lipare, smaillapu glīvene, spalvainais ancītis). Lielākā ir Višķu sala (1,7 ha). Īpaši skaista ir Kirsankas pussala.

Augšzemes augstienes augstākā virsotne ir Eglukalns (220,1 m vjl). Ap to plešas liels meža masīvs (7) 1040 ha platībā, kurā atrodas biologa, Daugavpils Pedagoģiskās universitātes profesora Bruno Jansona vadībā izveidotā 1,2 km garā «Eglukalna» izziņas taka ar vairākiem skatu punktiem un atpūtas vietām un 2004. gadā, sadarbojoties «Latvijas valsts mežiem» un vietējai pašvaldībai, tapušais skatu tornis. Tas ir nozīmīgs objekts gan no tūrisma, gan apkārtējo mežu drošības viedokļa, jo ugunsbīstamajā periodā atbildīgie dienesti torni izmanto meža novērošanai. Skatu tornis ir uzcelts bijušā triangulācijas torņa vietā. Apkārtnē ir sakopta un izveidota par veiksmīgu atpūtas centru ar slēpošanas trasi. Skatu torņa augstums ir 26,5 metri, un uz tā platformas vienlaikus var atrasties astoņi cilvēki. No tās paveras skats uz 14 km netālu esošo Daugavpili (8), saulainās dienās no torņa var redzēt pat tuvākos Lietuvas rajonus.

Visas Daugavpils rajona vietējās pašvaldības, izņemot Ilūkstes novadu, pieņēmušas lēmumu par iespējamo apvienošanu Daugavpils novadā.

viņš reizi pa reizei atļaujot saviem draugiem pavizināties ar tanku. Ir ideja izveidot speciālu laukumu apmeklētājiem, kur būs iespēja pārģērbties īstā tankistu apģērbā. Tur tiks ierīkota arī neliela kafejnīca, lai atpūstos pēc aizrautīgās vizināšanās ar tanku. Darbosies arī tanku remontdarbnīca.

Ievērojams Valsts nozīmes arhitektūras piemineklis ir grāfa Kazimira Zīberga 1800. gadā Sventē uzceltā Romas katoļu baznīca (3), veltīta Vissvētākās Trīsvienības godam. Celta no akmeņiem taisnstūra formā. Trīs koka altāri, gar sienu krusta ceļš ģipša veidojumā. Presbiterijas labajā stūrī koka statuja «ECCE HOMA». Kora telpas balstās uz diviem vareniem mūra pilāriem, kur atrodas ērģeles. Apkārt baznīcas dārzam akmens mūra žogs. Baznīcas dārzā aug veci lapu koki, arī liela liepa (4 m apkārtmērā). Pagasta teritorijā ir vēl trīs dižkoki: Sventes ozols (apkārtmērs 6,6 m), Auzuņu ozols (apkārtmērs 4,5 m), Sudmaļu ozols (apkārtmērs 4,3 m).

Sventes draudzē kalpoja (1933—1949) un kapos apbedīts dedzīgs tautasdziesmu krājējs, Latgales atmodas darbi-

Kalkūne

Kalkūne (Kalkūni) atrodas pie Grīvas, kas savulaik bijusi patstāvīga pilsēta. Kalkūnes pagasts nodibināts 1864. gadā no četriem muižu pagastiem: Kalkūnes ar 74 saimniecībām, Klopmanšrodes ar 20 saimniecībām, Didrihšteinas ar 16 saimniecībām un Meduma ar 49 saimniecībām, kā arī Birķeneļu, Baltās, Aleksandrhofu, Randenes, Berkovu, Kaližu, Vasarišku, Neifeldas, Grenčbergas, Kleimansrodes, Liginišku un Gecenšteinas pusmuižas un četrām biezi apdzīvotām vietām — Grīvu, Nīderkuniem, Judovku un Liginiškiem ar apmēram 500 iedzīvotājiem.

1881. gadā barons fon Etingens Gecenšteinu pusmuižā ierīkoja un uzturēja skolu, kurā bija viens skolotājs no vietējiem zemturiem — Jāzeps Gabrēns. Viņš mācīja krievu un vācu valodā un galvenokārt sagatavoja bērnus Grīvas vācu skolai.

1915. gada augustā pagasta pašvaldība evakuējās uz Krieviju, Sebežu, kur gāja bojā pašvaldības arhīvs, nauda un vērtspapīri. Lielākā pagasta daļa iedzīvotāju (95%) kara laikā aizbēga uz Krieviju. 1919./20. gadā vācieši atstāja pagastu un to ieņēma lielinieki, pēc to padzišanas pagastu ieņēma poļi un lietuvieši. 1920. gadā pagastā pēc tā atbrīvošanas sāka darboties latviešu administratīvās iestādes.

8 km uz dienvidrietumiem no Daugavpils ir Berķenele — bijusī Birķeneļu (Berkenhāgenes) pusmuiža (1), valsts nozīmes vēstures piemineklis, kur savas bērnības gadus no 1872. gada līdz 1879. gadam pavadījis dzejnieks Rainis, kad viņa vecāki Krišjānis un Dārta Pliekšāni nomāja pusmuižu no grāfa A. Etingena. Šeit sākās nākamā dzejnieka skolas gaitas, viņš mācījās Vilkamiesta (Ēģiptes) pastorā-

tā (1874—1875) pie mācītāja Svensona, tad Grīvas vācu skolā (1875—1879) un Rīgas pilsētas ģimnāzijā (1880—1881). Šeit veidojās viņa personība, pasaules uzskats, tapa pirmie dzejoļi. Rainis šeit gūtos iespaidus rāda dzejoļu krājumu cikla «Dagdas piecas skiču burtnīcas» trešajā burtnīcā «Vienīgā aina», kas veltīta Berķenelei. No Berķeneles Pliekšānu ģimene pārcēlās uz Jasmuižu Daugavas otrā krastā. Kopš 1965. — Raiņa 100. jubilejas gada — šeit iekārtots Raiņa muzejs ar ekspozīciju par Pliekšānu dzimtu un Raiņa bērnības gadiem. Pagājuša gadsimta 90. gados ēka tika atjaunota un 1996. gadā svinīgi atklāta. Tajā darbojas Tautas skola. Iekārtotas arī telpas semināriem, konferencēm, iespējams pārnakšņot. Katru gadu muzejā norit Dzejas dienas, mākslas plenēri, kultūras pasākumi un mākslinieku darbu izstādes. Ap muzeju skaists augļu dārzs, kurā ap 100 metru no muzeja ēkas aug dižozols (5 m diametrā), arī liepa ar dobumu (2). Kalkūnos pie Labudu mājām aug vēl viens rets dižkoks — meža bumbiere (apkārtm. 2,7 m).

Birķineļos ir luterāņu kapi, kuros apglabāts Vidzemes landmaršals barons Hamilkārs fon Felkerzāms — Birķineļu pusmuižas pirmais īpašnieks. Pie viņa kapa uzraksts: «Cilvēka vērtību nenosaka tiesības, ko viņš manto, bet gan pienākumi, ko viņš uzņemas». Kapos atdusas arī Raiņa vācu valodas skolotājs Bāzeners, kas strādāja Grīvas vācu ģimnāzijā. Kapos atrodas 1783. gadā celtā un 1830. gadā atjaunotā, bet Otrā pasaules karā atkal saposītā Birķineļu luterāņu baznīca (3). Baznīcu par saviem līdzekļiem cēlis

grāfs Frīdrihs fon Klopmans. Tās torņa smaili rotā dekoratīvs vējrādis (1649). Kopš padomju vara baznīcu atņēma draudzei, tā pamazām pārvērsās drupās. Baznīcas zvans atrodas pie Raiņa muzeja ieejas (4).

Ar Raiņa vārdu saistīta vēl kāda vieta Kalkūnē. Tā ir Randene pie Grīvas lidlauka. Randene atradās lielceļa malā pašā Daugavas krastā, netālu no tirdzniecības un augošās rūpniecības pilsētas Daugavpils. Kalkūnes muižas īpašnieks fon Etingens no 1869. līdz 1881. gadam Randeni iznomāja Krišjānim Pliekšānam, Raiņa tēvam. Tur Rainis (Jānis Pliekšāns) pavadīja trīs savas bērnības gadus. Mazā Žaniņa, kā Raini bērnībā sauc ģimenes lokā, rotaļu biedri ir «upe, smilts, zāle, saule, vējš». Tuvējie lauki, pļavas, birzis un ūdeņi, un, protams, mūžam mainīgā Daugava, viņam kļūst par neizsmejamu iespaidu avotu. Randenē dzejnieku savaldzina dažādu tautu — lietuviešu, krievu, baltkrievu un poļu melodiju skaistums, ko zēns dzird no laukos strādājošiem algādžiem un plostniekiem, kas kurināja ugunskurus Daugavas krastā. Savas agrīnās bērnības atmiņas par pirmajiem septiņiem Tadenavā un Randenē pavadītiem gadiem Rainis pauž 1925. gadā sarakstītajā liriskajā poēmā «Saules gadi», kam devis žanra apzīmējumu «bērnības eps». «Saules gadu» otrajā dziesmā «Daugavas klēpis» atainota Randene:

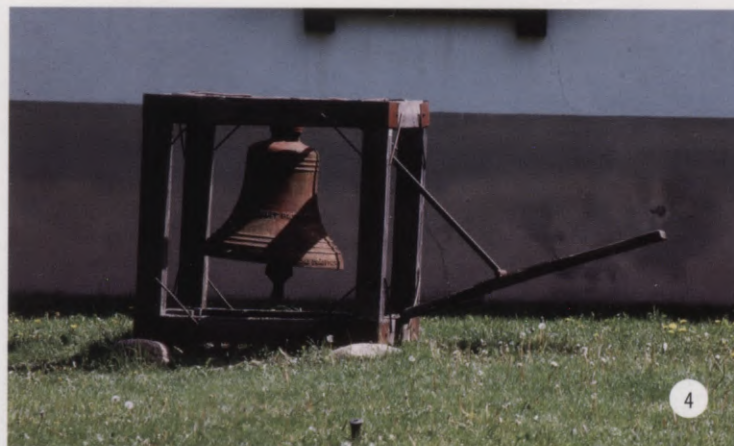
«Randene — tā raksti saka,
 Ļaudis Mihnovku to dēvē,
 Nikauku vai Mikanauku,
 Kā nu kuram mēle veļas.
 Klusa maīga vientulība,
 Plaša tāle, līdz lauki,
 Kalni apkārt lokus lika,
 Daugaviņa klēpi ņēma.»

Arī vēlākajā dzīvē Rainis vairākkārt ciemojies Randenē, jo šeit mitis viņa draugs Vilis Siliņš. Te viņš viesojas 1905. gadā pirms došanās trimdā uz Šveici.

Mājas, kurās Rainis dzīvojis no 1869. līdz 1872. gadam, nodegušas Otrajā pasaules karā. To vietā prāvs koku puduris un tēlnieka I. Dobičina veidota piemiņas zīme.

Kalkūnes muižas pils celta grāfu Etingenu dzimtai 1890.—1892. gadā pēc arhitekta V. Neimaņa projekta. Pils arhitektūra atspoguļo viduslaiku būvniecības stilu — ēka ir asimetriska un ar saviem torniem, tornīšiem un jumta izbūvēm atstāj visai gleznainu iespaidu. Sākotnēji ēku rotāja ordeņa mestra Valtera fon Pletenberga figūra. Muižā bijis spirta brūzis. Pilī pēc 1926. gada pārbūves bijis zīdaiņu nams. Kopš pagājušā gadsimta 80. gadiem darbojas bērnu sociālās aprūpes centrs «Kalkūni».

Par Baltkāju pilskalnu nostāsti vēsta, ka to ar savām cepurēm sabēruši Napoleona armijas kareivji, lai izveidotu novērošanas punktu. Tā pie «Baltkāju» mājām esot radies 12 m augstais Kalkūnes Napoleona kalns.

Medumi

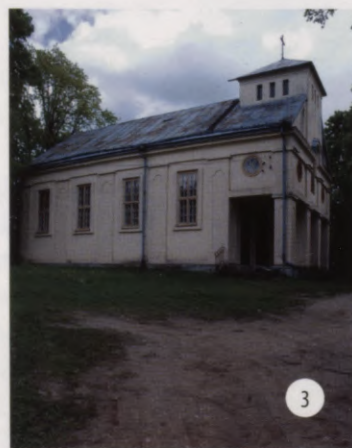

Medumos (Medums) var atrast pazudušo Ēģipti, kas 16. gadsimtā bijusi liela apmetne (Vilkumiests) ar luterāņu baznīcu centrā. Interesantā vietvārda izcelsmi precīzi neviens nespēj izskaidrot, zināms tik, ka Ēģipte piederēja Medumu muižas īpašniekam grāfam Vilhelmam fon Firstenbergam, bet uz Ēģiptes — Birkīneļu luterāņu draudžu baznīcas zīmoga bijusi attēlota Ēģiptes Heopsa piramīda. Ēģiptiešu simbolus var saskatīt arī uz pasaules karos izpostītā dievnama (1) ārsienām. Tas celts 1823.—1825. gadā, pēc tam, kad iepriekšējo baznīcu nopostīja franču karaspēks. Atjaunots 1863. gadā un vēlāk 1935. gadā, atrodas pašā Lietuvas pierobežā, Smelīnes ezera (2) krastā. Pa ezera vidu iet Latvijas—Lietuvas robeža. Pie baznīcas Pirmā pasaules karā kritušo krievu un vācu karavīru apbedījumi, arī Raiņa skolotāja — Ēģiptes luterāņu pastorāta mācītāja Oskara Svensona (1822—1884) un viņa dzimtas kapi.

Vienlaikus uz Kalkūnes muižas zemes pastāvēja vēl viena apmetne ar eksotisku nosaukumu — Jeruzaleme. Kad tikuši būvēti nocietinājumi, apmetne pārvietota pie Laucesas upes ietekas Daugavā, un uz tās bāzes izveidojās Grīvas apmetne. Vietējie iedzīvotāji joprojām bijušās apmetnes vietu sauc par Jeruzalemi.

Medumu Sv. Jāņa Kristītāja Romas katoļu baznīca (3) atrodas Vasariškos, netālu no Meduma ezera. Tās būvdarbi pēc arhitekta P. Pavlova projekta sākti jau 1933. gadā, bet pabeigti tikai 1969. gadā, kad ar betonu apdarināja baznīcas fasādi. Interesanti, ka Pavlovs ir arī Rīgas Centrāltirgus un Aknīstes katoļu baznīcas projekta autors. Viņa arhitektūrai raksturīgas funkcionālisma taisnstūra ģeometriskās formas. Dievnams ir neliels 15 x 10 x 7 m, ar lieveni, kuru balsta četri betona pīlāri. Baznīcā novietotas Svētā Modesta relikvijas. Pie baznīcas kapsēta (4), kurā blakus atrodas dažādu tautību karavīru — latviešu, lietuviešu, poļu, krievu, vāciešu — apbedījumi.

Medumu ciematā atrodas vecticībnieku lūgšanu nams (19. gs. beigās—20. gs.

sāk.), interesants ar atsevišķu zvanu torni. Kādus 5 km aiz Kščevas, pie Liepkalniem nodegušās Pušces katoļu baznīciņas drupas (5).

Medumi lepojas ar dabas ainavām un dabas bagātībām. Te atrodas Augšzemes augstienes tipiskākais ezeraino pauguraiņu komplekss — dabas parks «Medumu ezeraine» (6), kurā ietilpst Meduma ezers, Lielais Ilgas ezers, Mazais Ilgas ezers un Šķirstiņu ezers, kas kopā ar apkārtnes pauguriem veido gleznainas ainavas (7). Dabas parks ietilpst Augšzemes aizsargājamo ainavu apvidū un «Natura 2000» teritorijā, kur sastopami dažādi meža tipi, kas neveido lielus masīvus, kā arī nelieli pārejas purviņi pie ezeriem, kuros konstatēta ar ES direktīvu aizsargāta suga — lēzeļa lipare. Ezeri ir lieliska barošanās vieta vairākām retām sikspārņu sugām. Te sastopami daudzi reti un aizsargājami augi, sūnas un ķērpji. Meduma ezera salas ir dabas liegums, kas izveidots, lai aizsargātu vecos platlapju mežus, kuros dominē liepa, apse un āra bērzs, kā arī ozols un osis.

Meduma ezera austrumu pussalā izvietojies 20. gs. sākumā Pēterburgas Botāniskā dārza pārziņa Lacka veidotais ainavu parks 30 ha platībā, kurā var aplūkot dižkokus: liepu (4,4 m), ozolu (5,2 m) (8), Eiropas segliņu (3,1 m), vietējo un svešzemju augu (ap 30) sugu stādījumus: asinsarkano grimonu, Daugavas krustābeli, balzama dižegles, Eiropas lapegles, Kolorado aso egli. Medumu parks ir dabas piemineklis. Ap vidusskolu parks ir sakopts un pēdējos gados Meduma ezera krastā izveidota atpūtas bāze «Saulsstarti» (9).

Medumu ciemata attīstība nav bijusi iedomājama bez Ziemassvētku kauju daļībnieka ģenerāļa Andreja Auzāna (1871—1953) dalības. Viņš bijis Veco latviešu strēlnieku biedrības priekšsēdētājs, Medumu sešgadīgās pamatskolas un pagastmājas celtniecības iniciators, kā arī ierosinājis sapostītās baznīcas atjaunošanu. 2001. gadā pie Medumu pamatskolas A. Auzānam uzstādīta memoriālā plāksne.

Laucesas pagasts atrodas Daugavpils rajona dienvidu daļā Daugavas krastā. Tās nes Daugavas kreisā krasta pietekas Laucesas (1) vārdu. Upes senleja vietām veido ļoti stāvus krastus un pagasta teritorijā stiepjas 13 km garumā. Vieta laika gaitā bieži mainījusi nosaukumu — 1864. gadā, apvienojot četru muižu pagastus: Kalkūnes, Lopmanstrodes, Didrihšteinas un Meduma pagastu, nodibināts Kalkūnes pagasts, no kura vēlāk atdalīts un 1977. gadā reģistrēts Laucesas pagasts (2). 1953. gadā Laucesas pagastu dēvēja par Maltas pagastu. No 1954. gada līdz 1977. gadam to sauca par Skrudalienas pagastu. Agrāk Laucesas pagastā bija četras skolas. Dzejnieks Rainis dzīvojis Randenes muižā, kas arī atradās Laucesas pagastā.

1935. gads ir pagasta straujas attīstības gads, tika uzcelti veikali, skolas, dzīvokļi skolotājiem un internātskola. Laucesas centrs ir Mirnijā (3) — vietā ar nelatvisku vārdu, kas veidojusies padomju varas un kolektīvās saimniekošanas laikā kā vietējais centrs.

Ievēriņas ciņīga un skaista ir Laucesas Sv. Pētera un Pāvila Romas katoļu baznīca (4), kas tika uzbūvēta 1921. — 1923. gadā, 1797. gada celtās, bet 1920. gadā nodegušās koka baznīcas vietā. Pirmā Laucesas koka baznīca minēta jau 1701. gada 4. februārī procesa aktā par Teodora Volfa iecelšanu par bīskapu. Tā bija viena no vecākajām Zemgales baznīcām, muižnieku Ludinghauzenu-Volfu īpašums. Volfu dzimta Livonijā bija iespaidīga — viņiem piederēja lieli īpašumi Latgalē un Kurzemē.

1724. gadā priesteris Laucesu atstāja, jo tur nepietika līdzekļu uzturam. Tad Laucesas īpašnieks Kčevskis nodeva baznīcu jezuītiem, kas svētdienās un svētku dienās sūtīja vienu misionāru uz Laucesu noturēt dievkalpojumu. Tikai 1752. gadā Laucesu pārņēma laicīgie priesteri, lai gan jezuītu misija Laucesā turpinājās vēl līdz 1783. gadam. Pie baznīcas atrodas Laucesas kapi, kuros ir Latvijas Brīvības

cīņās (1919—1920) kritušo poļu karavīru apbedījumi (5).
Ceļa Laucesa — Daugavpils malā piemiņas zīme — balts krusts par Latviju kritušajiem poļiem.

Par savdabīgu vecticībnieku kapu pieminekļu muzeju var uzskatīt Volodinas kapsētu, kas atrodas Mirnija ciematā. Šī kapsēta pastāv jau vairāk nekā 300 gadus, tāpēc te vērojama visa vecticībnieku akmens kapu pieminekļu evolūcija — no vienkāršām kaļķakmens plāksnēm, skaistām masīvām stēlām, līdz grezniem divmetriem pulēta granīta krustiem. Pie kapsētas Volodinas lūgšanu nams (6) — viens no senākajiem Pomoras vecticībnieku kopienas namiem Latvijā, celts 17. gs. beigās. Krievijā ar 1685. gada likumu vecticībniekus izsludināja ārpus likuma un pret viņiem vērsās represīvo iestāžu bardzība. Vajātie bēga uz Latgali, kas tolaik ietilpa Polijas sastāvā, arī Kurzemes un Zemgales hercogs atļāva viņiem apmesties tagadējās Augšzemes teritorijā. Vecticībnieki apmetās mežos, kur veidoja sādžas.

Īpatnēja ēka ir bijusī Didrihšteinas muiža, kas pagājušā gadsimta kolhozu ēras laikā pārveidota par Laucesas pamatskolu — senajai sarkano ķieģeļu ēkai piebūvēts spārns no baltiem ķieģeļiem, un ēka ieguvusi pagalam samočītu izskatu. Pašlaik tā atstāta laikazoba varā.

Laucesas pagasta Jāzepa un Nadeždas Baranovsku saimniecība «Balvas 1» ir vienīgā gan Daugavpils rajonā, gan Sēlijā, gan Latgalē, kas tulpes un tulpju sīpolus audzē lielos laukos zem klajas debess.

Laucesas pagastā ir ļoti skaisti un veci dižkoki — spēka un virišķības simboli — ozoli (4,52; 4,88 m), priede (3,78 m), liepa (4,80 m) un osis (5,73 m).

3

6

5

2

Demene

Demenes pagasts atrodas Daugavpils rajona dienviddaļā. Tas ir vistālākais pagasts Latvijas dienvidos, tur arī Latvijas galējais dienvidu punkts. 1998.—1999. gadā par godu Latvijas neatkarības pasludināšanas 80. gadadienai tēlnieks Vilnis Tītāns izveidoja skulpturālu grupu «Latvija Saules zīmē» un pēc Bruno Jansona ieceres četros Latvijas vistālākajos ģeogrāfiskajos punktos izvietoja simboliskas akmens zīmes. Katrai zīmei dots savs nosaukums. Meikšānu ciemā atrodas viena no četrām zīmēm «Austras koks», jo Pasienu pagasts vistālāk valsts austrumos pirmais sveic rīta sauli. Nīcas Bernātos atrodas Latvijas Republikas galējais rietumu punkts «Zaļais stars». Ipiķos — galējā ziemeļu punktā «Baltās nakts», bet Demenē, pie robežpārejas punkta (1), kā jau dienvidos, — «Saules puķe» (2).

Demenes pagasts dibināts ap 1885. gadu, apvienojot piecas muižas ar Demenes mācītājmuižu. Demenes agrākais nosaukums ir Paržeka.

Demenes* Evaņģēliski luteriskā baznīca (3) celta 1567. gadā pēc Kurzemes hercoga Gotharda Ketlera pavēles. Jau no 16. gadsimta vidus dievkalpojumi notikuši tikai latviešu valodā, tā sargājot latviešus no saplūšanas ar citām tautām. Abu pasaules karu laikā dievnams tika sapostīts un bija tik sliktā stāvoklī, ka dievkalpojumi nenotika. Pie baznīcas uzstādīts pieminēklis Otrajā pasaules karā kritušajiem demeniešiem, simbolizēdams kara sašķelto pasauli.(4).

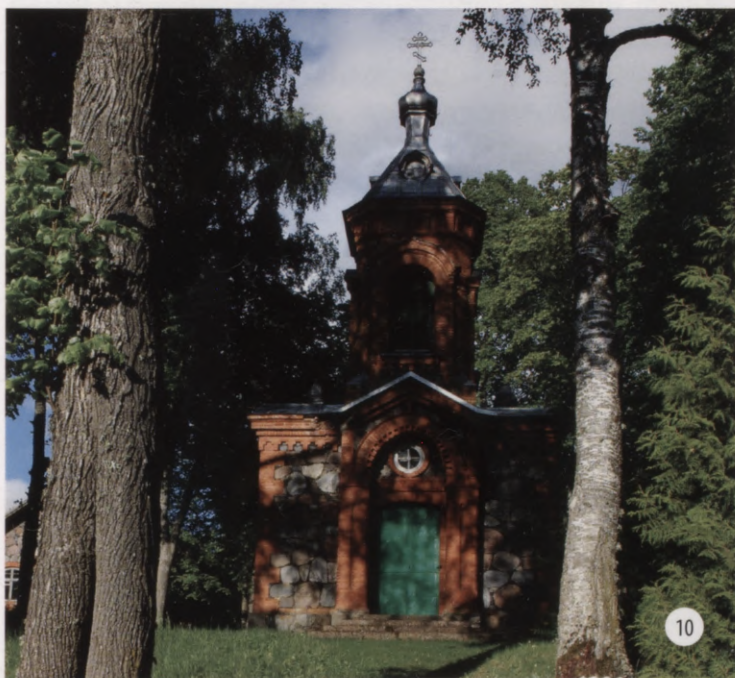
Demenes Vissvētākās Jēzus Sirds Romas katoļu baznīca (5) ir samērā jauna — tās celtniecība tika uzsākta 1932. gadā 18. septembrī prāvesta M. Voitekunas vadībā. Otrais pasaules karš celtniecību pārtrauca. Padomju laikā baznīcā atradās izklaides vieta. Savu sakrālo nozīmi baznīca atguva 20. gs. 80. gados, bet pabeigta un iesvētīta tika 1992. gada 30. augustā. Tās frontālajā ārīenā — divas svēto (6) figūras.

Demēnē ir vēl viens robežpārejas punkts — «Zemgale», kas atrodas pāris kilometrus aiz Zemgales stacijas. Lai attīstītu šī reģiona saimniecību, 1924. gadā

izveidoja, robežpārejas punktu un uzcēla stacijas ēku. Tagad, kad šī dzelzceļa līnija ir slēgta, stacijas ēka ir atjautīgi pārbūvēta dievnamā. Tur mājvietu atradusi Zemgales Romas katoļu baznīca (7). Demenē ir skaista un majestātiska vidusskolas ēka (8), kas atklāta 1934. gadā. Tagad tajā darbojas Zemgales koledža. Cauri Zemgales ezeriņam, gar Zemgales staciju tek Laucesas pieteka Kumpota (9). Jāņuciemā var apskatīt Jāņuciema (Fabijanovas) Lielmocekļa Georgija Uzvaras Nesēja pareizticīgo baznīcu (10), kas celta 1877. gadā. Līdzās atrodas draudzes svētdienas skolas ēka.

levēriību pelna Turmontes kalns (159 m virs jūras līmeņa). Nosaukums *Turmont* cēlies no *Tur* (muižnieka vārds) un *mont*, kas franciski nozīmē «kalns». Šajā kalnā atradās muižnieka Tura muiža. 19. gs. 50. gados tika būvēta dzelzceļa līnija Pēterburga—Varšava. Šajā līnijā bija arī Turmontes stacija, kuras tagadējais nosaukums ir «Turmantas», un tā atrodas Lietuvas Republikas teritorijā. Turmontes kalns ir interesants tūrisma objekts, jo no tā paveras skats ne tikai uz Demeņi, bet arī uz kaimiņvalsti Lietuvu — var saskatīt Ignalinas atomelektrostacijas torņus. Lieliska ir pastaiga pa brīnišķīgo 370 metrus garo simtgadīgo liepu aleju. Uz Latvijas robežas ar Baltkrieviju atrodas gleznainais Riču ezers, kas ietilpst Silenes dabas parkā. Tā kopējā platība 12,86 kv/km, Latvijā — 5,88 kv/km. Visas piecas ezera salas atrodas batkrievu pusē, arī «lielākie dziļumi» (līdz 52 m).

2

1

10

7

5

Skrudalienas pagasts atrodas Latvijas dienvidaustrumos un ir bagāts ar dabas un kultūrvēstures objektiem. Silenes un Skrudalienas ciemu dibināšanas laiks precīzi nav zināms. Skrudalienas pareizticīgo baznīca (1) celta 1862. — 1872. gadā pēc arhitekta R. A. Pflūga projekta kā Červonkas Sv. Nikolaja baznīcas filiāle muižnieka Folkerzāma zemes īpašumā, kas nozīmē, ka ciemats tolaik jau sāka veidoties. Baznīcā atrodas valsts nozīmes mākslas piemineklis — cara vārti.

Skrudalienas pamatskolas ēka (2) ir vietējas nozīmes arhitektūras piemineklis. Celta 1938. gadā ar Valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa rīkojumu. K. Ulmanis un Z. Meierovics apmeklēja pagastu un apskatīja šo celtni. Skrudalienas ciemā aug valsts nozīmes dižkoks — parastā vīksna.

Pie Abiteļu ezera, meža malā atrodas Viļķeļu vecticībnieku lūgšanu nams (3), bet pie Bruņu ezera leņķī slejas Voitišku vecticībnieku kopienas lūgšanu nams (4).

Sila ezera (5) krastā atrodas Silenes Sv. Jaunavas Marijas Debesīs uzņemšanas Romas katoļu baznīca (6). Tā uzbūvēta 1913. gadā un ir viena no lielākajām koka baznīcām Rīgas Metropolijā un vislielākā Jelgavas diacēzē. Valsts nozīmes arhitektūras piemineklis. Baznīca celta krusta veidā, ļoti īpatnēji un skaisti. Dievnama garums 24 m, platums 14 m un augstums 12 m. Baznīcā ir trīs altāri. Lielākajā ozolkoka altārī ir ar Bitkova glezna «Kristus krustā sists». Dievnamam ir viens liels smails tornis un vairāki mazi tornīši.

Mūsdienās Silenes ciematam Skrudalienas pagastā ir noteicošā loma. Pie Sila ezera uzbūvēts sporta laukums, iekārtota pludmale, pie daudzdzīvokļu mājām bērnu šūpoles, rotaļu laukumi, katru gadu ciemtas kļūst azivien zaļāks.

Silenes ciems 20. gs. sākumā izskatījās kā neliels ciematiņš, kur dzīvoja ļoti daudz ebreju. Otrā pasaules kara laikā nacisti nogalināja gandrīz visus ciemata ebrejus. Pie Smilģiņa ezera kapos atklāta piemiņas plāksne.

Pagasta teritorijā atrodas dabas parks «Silene» ar diviem dabas liegumiem: «Ilgas» un Glušonkas purvu. Dabas parkā ir konstatētas 4734 augu un dzīvnieku sugas, no tām — augu (stāvlapu dzegužpirstīte, parastais plakanstaipeknis, gada staipeknis, vālišu staipeknis, purvāja vienlape, palkšu dzegužpuķe, iesārtā glīvene u. c.) un putnu (mazais ērglis, baltmuguras dzenis, melnā dzilna, pelēkā dzilna, lapsēnu klijāns, melnais stārķis) 101 suga Latvijā ir īpaši aizsargājama.

«Silenes» teritorijā atrodas Ilgas muižas pils (7), kas pēc arhitekta Vilhelma Neimaņa projekta celta 19. gs. 90. gados kā medību pils. Divstāvu būve veidota klasicisma stilā. Jumta dzega un logu aillas rotātas izteiksmīgāk nekā pārējā

ēka. Jumtu tur četras kolonnas, kas rada klasiska tempļa iespaidu. Pašlaik Ilgas muižas pili par mācību bāzi izmanto Daugavpils universitāte, jo šeit novērojama izcila augu un dzīvnieku sugu daudzveidība. Pie muižas izveidots «Ilgas meža biodaudzveidības lauks». Projekta autors ir Arvīds Barševskis, vaboļu pētnieku biedrības prezidents. Netālu atrodas gleznainie Riču un Sitas ezeri.

levērojams arhitektūras piemineklis pie Šengeidas ezera (8) ir arī Šengeidas (Šenheidās) muižas kungu māja (9), kas celta ap 1870. gadu barona Eigena fon Engelhartā laikā. Šīs dzimtas īpašumā muiža bijusi jau no 1749. gada. Pils ir viens no spilgtākajiem ķieģeļu stila pieminekļiem Augšzemē, kurš saglabājies līdz mūsdienām. Ēkas fasāde vienkārša, asimetriska, otro stāvu rotā smailloka logu ailas, vietām izceltas dzegas, nelielas dekoratīvu arku rindas, nišas, lievenis ar koka un metāla apdari. Perfekti nostrādātas detaļas. Pašlaik ēka nolaista. Muižas īpašnieks ar dzīvesbiedri apbedīts netālajos dzimtas kapos, kurus pagājušā gadsimta 90. gados ar rajona pašvaldības atbalstu sakopis baronu mazdēls barons Sigvards fon Engelhards.

Bruņu ezera krastā līdz mūsu dienām saglabājusies Bruņu (Bruņenes) (10) muiža, kas ir aptuveni 300 gadu veca. Tā piederējusi baronu Līvenu dzimtai. Muižas apbūvē ir staļļi, divas laukakmeņu mūra saimniecības ēkas un kungu māja. Kungu mājas apdarē manāmi neogotikas arhitektūras elementi, bet tā ir nolaista. Ezera un muižas nosaukums varētu būt cēlies no vācu «*brunnen*» — latviski «aka». Ar šādu nosaukumu Latvijā ir daudz muižiņu.

Netālu no Skrudalienas ir Skrudalienas kalns — augstākais Skrudalienas paguraines kalns — 201 m v.j.l., viens no augstākajiem visā Augšzemes augstienē. Skrudalienas luterāņu draudze 20. gs. 30.gados gribējusi celt uz tā baznīcu, bet iecere netikusi realizēta.

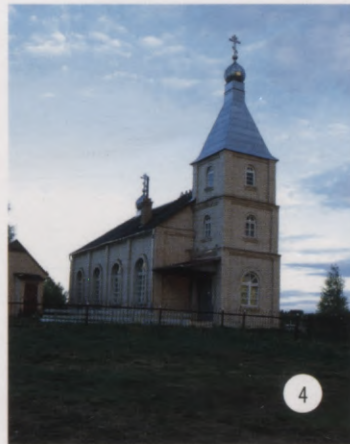
9

8

3

4

6

Tabores pagasts tika izveidots 1950. gadā. Līdz tam tas bija daļa no Skrudalienas pagasta, kurš dibināts 1889. gadā, apvienojot septiņus pagastus — Bruņas, Taboras, Jaunsalienas, Elnes, Lasenbergas un Māres. Tabores pagasta lielākā daļa atrodas Augšzemes augstienes Skrudalienas paugurainē, bet Daugavas loka ieskaitā pagasta Z daļa — Latgales augstienes Augšdaugavas pazeminājumā. Skrudalienas paugurainei raksturīgas grēdas, vaļņi, pauguri. Augstākais paugurs (187,6 m vjl.) atrodas pie Orešņikiem.

Taborē sākas Augšdaugavas aizsargājamo ainavu apvidus, kurš stiepjas uz augšu gar Daugavu līdz pat Robeždaugavai Kaplavā. 1990. gadā 120 kv/km platībā Salienu, Tabores, Vecsalienu, Kaplavas pagastos nodibināts dabas parks «Daugavas loki», lai saglabātu unikālo un savdabīgo Daugavas vidusteces senielejas ainavu, tās dabas kompleksus, augu un dzīvnieku sugu daudzveidību un kultūrvēsturiskos pieminekļus. Raksturīgākā dabas parka iezīme ir lielle Daugavas līkumi, kuru garums sasniedz 4—6 kilometrus, un to krastos izveidojušās kraujas. Taborē atrodas pirmā Daugavas loka — Elnes loka — iekšpusē un Butišķu loka ārmalā. Dodoties no Daugavpils (1) Kaplavas virzienā, pirms Elnes ceļa kreisajā pusē pāri Daugavai var saskatīt neuzceltā Daugavpils HES būvbedri, bet aiz Elnes kreisajā pusē redzams milzīgs ap 20 m augsts no būvbedrē izraktās grants izveidots uzkalns. Daugavpils HES būvniecība tika uzsākta 1979. gadā, bet, pateicoties Latvijas inteliģences inspirētam sabiedrības spiedienam, 1987. gadā tika pieņemts lēmums būvdarbus pārtraukt. Tomēr kaitējums dabai tika nodarīts — lielos apmēros izcirsti meži, mainīts reljefs.

Acis veldzē skaista, balta, majestātiska mūra celtnē ar koši sarkanu jumtu — Elnes Kunga Jēzus Debesskāpšanas Romas katoļu baznīca (2), valsts nozīmes arhitektūras piemineklis. Pirmo luterāņu baznīcu Elnē 1567. gadā būvēja Godhards Ketlers. Esošo dievnamu 1650. gadā kā luterāņu baznīcu uzbūvēja luterānis

3

1

Heinrihs Tinens. Tā arhitektūra gan apjomos, gan detaļās sasaucas ar citām šai laikā Kurzemes un Zemgales hercogistes teritorijā celtām baznīcām. Luterāņiem tā kalpojusi līdz 1761. gadam, kad baznīca nodota katoļiem, apmainot to pret Siķeles katoļu baznīcu, ko atdeva luterāņiem. Par šo darījumu vēsta akmens plāksne ar uzrakstu dievnama grīdā. Baznīca būvēta gotu stilā ar vienu torni. No ārpuses abos sānos baznīcas sienas atbalsta trīs piloni. Altāri ir trīs, visi darināti kokā. Lielais altāris celts 1879. gadā. Vīrs altāra koka krucifikss. Sānu altāris labajā pusē celts 1878. gadā svētā Jura godam. Kreisajos sānos altāris ar cilni «Marijas pasludināšana», kas ir valsts nozīmes mākslas piemineklis. Starp kolonnām Jēzus Sirds glezna. Senāk bijusi arī svētbilde

«Kristus pēdējās vakariņas», kas tagad nodota muzejam. Krusta ceļa svētbildes baznīcā ievietotas pēc bīskapa Peresneviča ierosinājuma. Baznīcas tornī divi 20 un 12 pudu smagi zvani, kas iegādāti 1927. gadā. Apkārt baznīcas dārzam akmeņu mūra žogs, ar ķieģeļu stabiem pie ieejas vārtiem. Vārti kalti no dzelzs. Zem baznīcas atrodas pagrabi, kuros līdz 1968. gadam bija apbedīti baznīcas dibinātāji un labdari. Tos pārāpbedīja baznīcas dārzā, kur atdusas arī trīs prāvesti: Leščinskis (1800—1867), Matejs Čuževičs (1851—1891), Jāzeps Kupinskis (1893—1948), viņa kapa piemineklis ir Dievmātes statuja (4). Blakus baznīcai atrodas prāvesta māja (5).

Tabores muiža celta 1875. gadā baronu fon Engelhartu dzimtai. Tagad te darbojas Tabores pamatskola.

Taborē ir divi valsts nozīmes arheoloģiskie pieminekļi: Elnes — Āboltiņu apmetne un Lasiņu (Lasenbekas, Lasenbergas) pilskalns, kā arī trīs dižkoki: kļava (apkārtmērs 3,59 m), liepa (4,4 m) un ozols (4,5 m).

4

1

2

3

Liela Vecsalienas pagasta daļa apmēram 1900 ha platībā ietilpst dabas parkā «Daugavas loki», kur aci priecē gleznaini skati (1). Vecsalienai ir divi — Rozališķu un Ververu — loki. Tur atrodas iespaidīgā 270 m garā un 43 m augstā Daugavas pamatkrasta Ververu krauja, kas kopā ar augstāk esošo Slutišķu krauju Daugavas otrā krastā veido tā sauktos «Daugavas vārtus», kur upes ielejas platums ir tikai ap 500 m. Šis ir ainaviskākais Daugavas posms dabas parkā, kurā skatāms dabas radīto ģeoloģisko objektu brīvdabas muzejs ar 1,7 tūkstošiem avotu, dižakmeņiem, pamatiežu un interglaciālās kūdras atsegumiem, kā arī karengravām un termokarsta ieplakām. Kraujas veidojušās ilgā laika periodā, palu ūdeņiem izskalojot upes ielejas nogāzi. Krasts pakāpeniski atkāpies, kamēr sasniedzis ielejas pamatkrastu. No kraujas paveras skaistas, tālas Daugavas ielejas ainavas (2). «Daugavas vārti» iekļauti desmit valsts nozīmīgāko dabas objektu sarakstā «Latvijas zaļās pērles».

Rozališķu loks ievērojams ar vēstures pieminekli Daugavas krastā — Rozališķu muižu, kuru 19. gs. otrajā pusē cēlis Vecsalienas muižnieks fon Hāns savai meitai. Rozališķu akmens virsmā iekalts krusts un uzraksts «Mežmuiža 1936».

Vecsalienas lepnums ir Vecsalienas (Červonkas) muižas pils (3), valsts arhitektūras un vēstures piemineklis. Pasaku pilij līdzīgo kungu māju neogotikas stilā 1870. gadā uzcēlis barons fon Hāns. Arhitekts nezināms. Varbūt pils otrajam nosaukumam ir sakars ar sarkanās krāsas apzīmējumu poļu valodā, jo tā celta no sarkaniem ķieģeļiem, kuri apdedzināti vietējā ceplī, bet kaļķi dedzināti no Daugavas krastos iegūtā dolomīta. Tā ir visai gleznaina ēka ar dinamisku un sarežģītu apjoma kompozīciju. Ēka segta ar stāvu divslipju jumtu. Tās plastiku vairo rīzalīti, mezonīni un tornis. Perfekti izstrādātas detaļas. Tās ir daudzveidīgas un veiksmīgi papildina apjoma telpiskā risinājuma izteiksmību. Piemēram, logu aillas ir smailloka, segmentveida, taisnstūra un apaļas. Dažāda ir arī to dekoratīvā apdare un izkārtojums fasādē. Saglabājusies barona kabineta krāsainā loga vitrāža, kurā redzams fon Hānu dzimtas ģerbonis ar gaiļa attēlu, un pirmā stāva lielā zāle ar grezniem griestiem. Saglabājies arī sienas seifs pārvaldnieka kabinetā. Pa vecām vītņveida kāpnēm, kādu pili ir 62, var uzkāpt pils tornī, aptuveni četrstāvu mājas augstumā, no kurienes paveras brīnišķīgs skats uz Vecsalienas parku ar laukakmeni iegravētu parka nosaukumu (4), kurš ir 3 ha liels 19. gs. beigās veidots brīvā plānojuma parks ar 14 eksotisku augu sugu veidiem. Tajā aug veci koki, pils priekš-

4

pusē izveidots plašs zāliens. Labi saglabājusies arī pārējā muižas apbūve — divas kūtis, klēts un kalpu māja. Pili apsaimnieko Vecsalienu pagasta padome.

Vienlaikus ar pili tika uzcelta kapliča tagadējos Vecsalienu kapos.

Vecsalienu Tartakā atrodas Sv. Jāņa Kristītāja Vecsalienu pareizticīgo baznīca (5), uzbūvēta 1894. gadā par Pēterburgas lieltirgotāja A. Gruzdeva līdzekļiem uz muižnieku fon Nīmanu zemes. Dievnams celts no skaldītiem laukakmeņiem, apšūts ar sarkaniem ķieģeļiem. Iekšpusē vienkārša ikonostass. Baznīcā atrodas ap 30 valsts un vietējās nozīmes mākslas pieminekļi — ikonas un baznīcas piederumi.

Taborē un Vecsalienu katoļu dievnama nav bijis, tikai luterāņu baznīca Elernē, tāpēc 1771. gadā koka baznīcu ar plošiem atveduši no Daugavas augšteces Valdaja augstienē un uzceļuši Muravkas (Siķeles) kapos stāvā kalnā meža ielokā.

Kad baznīcu veduši, vakara krēslā uz baržām iedegtas sveces un, to redzot, cilvēki saukuši: «Brīnums, brīnums!» Tauta šo baznīcu uzskatīja par Dieva sūtību, kas «atpeldēja pa Daugavu». Tā bija svētceļojumu vieta. Tomēr izrādījās, ka Muravkā baznīcas apkārtnē galvenokārt dzīvoja luterticīgie, bet Elernē pie luterāņu baznīcas — katoļticīgie.

Kad Elernes muiža nonāca katoļticīga muižnieka īpašumā, viņš apmainīja baznīcas: luterāņiem nodeva Muravkas katoļu koka baznīcu, bet katoļiem Elernes luterāņu mūra baznīcu. Tomēr katoļi turpināja apmeklēt savu dievnamu — kad tā bija aizslēgta, sīta arī logus un kāpa iekšā lūgties savā «Dieva sūtītajā baznīcā».

Luterāņiem tas nepatika, viņi baznīcu nojauca un tās vietā 1819. gadā uzcēla tagadējo Siķeles mūra baznīcu (6). Kapos blakus baznīcai apbedīti baznīcā kalpojušie mācītāji, aplūkojami seni un savdabīgi kapu pieminekļi (7).

No Siķeles ciema pēc Otrā pasaules kara palicis vairs tikai dievnams, kas stipri cietis abos pasaules karos, bet ir atjaunots un tajā notiek dievkalpojumi. Netālu aug Siķeles dižozols (8), kas apkārtmērā sasniedzis 5,28 metrus un augstumā — 26 metrus.

5

6

7

8

4

1

1897. gadā Salonājas muiža apvienojās ar apkārtējām muižām — Lielbornes, Červonkas, Siķeles-Rozališku, Joehaninas, Heronomovas un Šlapaku un izveidoja Solonajas pagastu. Pirmais pagasta vecākais bija Andrejs Jansons. Pēc muižu apvienošanās daļa Jaunbornes pagasta bija Kaplavas pagasta teritorija, bet 1919. gada beigās tika pievienota Salonājas pagastam. 1920. gada rudenī nodibinājās pirmā pagasta pašvaldība, kura darbojās Salonājas muižas dzīvojamajā ēkā. Pēc padomju varas nodibināšanas Latvijā 1944. gadā Ilūkstes apriņķī darbību sāka Salienas pagasta Izpildu komiteja. 1950. gadā tika mainīts administratīvi teritoriālais dalījums, un Salienas pagasta Izpildu komiteja pārtauca savu darbību un ciema padomes kļuva par patstāvīgām struktūrām. 1991. gadā Salienas ciema padome tika pārveidota par Salienas pagasta padomi.

Pēc Otrā pasaules kara Daugavpils rajonā daudzās vietās, īpaši Daugavas labajā krastā — Salienā, Vecsalienā, Skrudalienā, represēja visus latviešus neatkarīgi no viņu turības. Izveda tāpēc, ka bija latvieši, tāpēc luteriskās un daļēji arī katoliskās draudzes tika iznīcinātas. Vietā nāca ieceļotāji no Baltkrievijas.

Salienā darbojas viens dievnams — Jaunbornes Sv. Krusta atrašanas Romas katoļu baznīca (1). To 1859. gadā uzbūvējis Jaunbornes poļu muižnieks Juliuss Sivickis (1812—1877). Viņš un viņa dzimtas locekļi atdusas baznīcas dārzā (2). Tur apbedīts arī prāvests Teodors Kulikovskis (1874—1931). 1890. gadā dievnams pārbūvēts, bet 1921. gadā pēc Pirmā pasaules kara postījumiem atjaunots. Baltajai mūra celtnei (15 m x 7 m) ir viens tornis un mazs tornītis uz jumta. Baznīcas tornī divi zvani, pašā dievnamā — 17. gs. ērģeles un harmonijs, 19. gs. lustra un krusts. Virs ieejas durvīm uzraksts poļu valodā: «Dievs ir mūsu patvērumis un stiprums». Blakus baznīcai — sena lauku kapsēta, kurā centrālo vietu ieņem Sivicku ģimenes apbedījumi.

Pārsimts metru no katoļu baznīcas Jaunbornē ir enerģētiski spēcīga vieta (pēc rīkstnieku liecībām — āderu krustpunkts), kur 1907. gadā pēc muižnieces Sivickas rīkojuma, godinot poļu sacelšanās laikā pazdušo vīru, uzcelts Sv. Dievmātes pastāvīgās palīdzības krucifikss (3) ar uzrakstu poliski: «Zem tava patvēruma». Baltā kapela atrodas uz liela laukakmens (garums 3,6 m, platums 2,5 m un augstums 0,9 m). Akmens tiek uzskatīts par senču upurakmeni.

Turpat netālu aug divi dižkoki: Jaunbornes dižbērzs (apkārtmērs 3,15 m, aug-

3

2

stums — 30 m) un Ķīpoku dižviksna (4), kas sasniegusi 5,35 m apkārtmēru. Nedaudz tālāk Faļtopos aug dižkadiķis, kas saniedzis 8 m augstumu un 0,9 m apkārtmēru.

Jaunbornē daļēji saglabājušās 19. gs celtās Jaunbornes muižas saimniecības ēkas. Muižas dzīvojamā ēka pārbūvēta 1920.—1930. gadā.

Ap Jaunborni sākas, Jāņa Jaunsudrabiņa vārdiem runājot, Bornes zeme, jo te tek Bornes upīte, kuras skaidrajā ūdenī rakstnieks ķēris foreles. Tālāk ir Lielborne, Vecborne, Mazborne.

Daugavas krastā diezgan nožēlojamā stāvoklī atrodas baronu Freitāgu fon Loringhovu kādreizējais īpašums — Lielbornes muiža (5), kuras pili, kad tajā pirms Otrā pasaules kara atradās četrklašu pamatskola, bieži iegriezies J. Jaunsudrabiņš. Ar to saistīta arī ornitologa un rakstnieka Kārļa Griguļa (1884—1972) bērnība. K. Grigulis ir Lielbornes muižas rentnieka dēls, dzimis Salienu pagasta «Stumbru» mājās. Pie mājām bērnu grāmatu rakstniekam un putnu pētniekam 1994. gadā uzstādīts piemiņas akmens ar iekaltu pūci.

Lielbornes muižā saglabājusies muižas ēka un saimniecības ēkas. Kungu māja sastāv no trīs daļām: vecās pils, kas celta 18. gs., savienojošās daļas un jaunās pils. Tā būvēta 19. gs. pirmajā pusē, bet 19. un 20. gs. mijā pārbūvēta. Ēka celta klasicisma stilā, itāļu renesanses villu iespaidā — tā ir vasarnīcu stila arhitektūras piemineklis. Ēkas apdarē izmantotas mākslinieciski izstrādātas koka konstrukcijas. Muižas pagalmā aplūkojama 35 m dziļa aka — dziļākā Daugavpils rajonā. Lielbornes — Salienu ceļa malā atrodas Jankišku kapi, kuros apbedīti poļu leģionāri, kas krituši Latvijas brīvības cīņās 1919.—1920. gadā. Kritušo piemiņai uzstādīts piemineklis.

Salienu atrodas dabas parka «Daugavas loki», Daugavas Daugavsargu un Tartakas (6) ielokos. Te ir Daugavas kreisā krasta garākā pieteka Poguljankas upīte (24 km) ar vietējās nozīmes inženierbūves pieminekli — no šķeltiem laukakmeņiem būvētu arkveida tiltu. Tiltu arkas augstums 5,2 m, garums — 5,5 m, platums — 4,6 m. Upes ielejā sastopamas aizsargājamas augu sugas, upes smilšainākajos posmos dzīvo upes nēģi, krasta krūmājā paslēpies otrs lielākais akmens Daugavpils rajonā — Salienu dižakmens (garums 5 m, augstums 2,7 m, apkārtmērs 12,5 m). Salienu ciemam (7) cauri tek Poguljankas pieteka Tartaciņa, kas, likumus metot, veido romantisku saliņu Salienu centrā (8). Turpat 1938. gadā celtā baltā Salienu vidusskolas ēka (9), kurai vietu ceļa malā esot izraudzījis Valsts prezidents Kārlis Ulmanis.

1

5

2

Kaplava ir vienīgais Krāslavas rajona pagasts, kas atrodas Daugavas kreisajā krastā un ir piederīgs Sēlijai vai, kā šai pusē biežāk saka, — Augšzemei. Tā dienvidrietumu mala atrodas Augšzemes augstienes austrumu malā — Skrudalienes paugurainē, pārējā teritorija — Latgales augstienes Augšdaugavas pazeminājumā ar terasēto Daugavas ieleju, kura lejteces virzienā pakāpeniski pazeminās. Pagastā vairāki gleznaini ezeri ar ličainiem krastiem un pussalām: Šilovkas, Varnaviču, Krivoje un mazāki ezeriņi. 66 procentus teritorijas aizņem meži. Pagastā daudz mazu purviņu un upīšu. Visa pagasta teritorija ietilpst Augšdaugavas aizsargājamo ainavu apvidū, kurš dibināts 1990. gadā, daļa teritorijas — dabas parkā «Daugavas loki». Kaplava var lepoties ar diviem Daugavas lokiem: Zvejnieku un Adamovas. Nozīmīgs dabas piemineklis ir Vecbornes muižas parks ar tā īpatnējo augu valsti: te aug tūjas, mūžzaļie ciedru koki, Sibīrijas lapegles, savdabīga goba — «lietussargs». Varnavičos pie skolas aug viena no dižākajām priedēm Latvijā, kuras stumbra apkārtmērs — 4,2 m. Pie Sproģiem aug dižvītols (apkārtmērs 5,35 m, augstums — 20 m) un dižpriede (apkārtmērs — 4,03 m un augstums — 16 m).

17. gs. Vecās Kaplavas vietā bijusi apmetne, kas lielā mēra laikā esot iznīkusī. 18. gs. šajā vietā uz dzīvi apmetās baltkrievi. 19. gs. 60. gados Kaplavā bija 80 iedzīvotāji un 20 dzīvojamās mājas, to dēvēja par «slobodu» (amatnieku un zemnieku ciemu). 17. gs. miesta attīstību sekmēja Daugavas ūdensceļš. Sākot ar 19. gs. beigām, Kaplava ieguva arvien lielāku sabiedriskā centra nozīmi, jo no 1890. gada tur atradās Kaplavas pagasta pārvalde. Ar ārpusauli Kaplavu saistīja Grīvas — Priedaines lielceļš un Daugava, pa kuru 20. gs. sākumā sāka kursēt Dinaburgas tvaikonis, kas pieturēja arī Kaplavā. Pirmā pasaules kara laikā liela daļa Kaplavas apbūves aizgāja bojā. 20. gs. 20. gados pagasta namu pārvietoja uz Priedaini, kas līdz Otrajam pasaules karam bija Krāslavas vasarnīcu rajons, ko sauca arī par Pārdaugavu vai Pristaņu. Pēc kara 2 km attālumā izveidojās jauns kolhoza centrs — tagadējā Kaplava (sākotnēji Prauliņi), bet vecā Kaplava tagad tiek saukta par Veckaplavu. 1990. gadā Kaplavas pagasts tika atjaunots, tā robežas sakrīt ar pirmskara Kaplavas pagasta robežām. Iedzīvotāju nacionālais sastāvs: 24,2% latviešu, 26,0% baltkrievu, 24,7% krievu, poļi. Uztādīti septiņi krucifiksi, viens no tiem — pašā Kaplavas centrā.

Veckaplava piesaista ar savu senatnīgumu un romantisko ainavu. Te vēl saglabājusies 19. gs. beigu un 20. gs. sākuma apbūve, kas ir krievu namdaru — vecticībnieku — darbs (1). Ainavā iekļaujas Kaplavas Vissvētās Dievmātes patvēruma pareizticīgo baznīca (2). Kaplavā pirmo pareizticīgo baznīcu 1794. gadā uzcēla ienācēji — baltkrievi. Tā bija zema koka ēka, kurā Dievu pielūdza arī garām braucošie Daugavas plostnieki un strūdzinieki. Pēc Rīgas arhibīskapa Arsēnija lēmuma 1895. gadā vecās koka baznīciņas vietā uzcēla mūra baznīcu, kas darbojas vēl mūsdienās.

1892. gadā Kaplavā tika atvērta pareizticīgās baznīcas draudzes skola, kura no-dega pirms Pirmā pasaules kara. Vecbornes skola dibināta 1919. gadā un izvietota Vecbornes muižas kungu mājā (3), kura celta 19. gs. 80. gados. Šī ēka ir tā laika villu arhitektūras paraugs. Muiža kopš 1630. gada piederējusi muižnieku fon Engelhartu dzimtai. Ievēribas cienīga ir muižas zāles dekoratīvā apdare ar grezniem koka paneļiem, baltu podiņu krāsni un dekoratīviem griestiem. Tas ir valsts nozīmes 19. gs. mākslas piemineklis. Ēku ieskauj skaists parks ar tūjām, mūžzaļiem ciedru kokiem, Sibīrijas lapeglēm. Līdz 1940. gadam mācības skolā noritēja latviešu valodā, vēlāk tika atvērtas arī klases ar krievu mācību valodu, bet kopš 1948. gada mācības notiek tikai krievu valodā. Vecbornes pamatskolā ierīkota piemiņas vieta ērģelniekam un kordiriģentam Pēterim Paulam Jozuam (1873—1937), vairāku Dziesmu svētku virsdiriģentam. Pie skolas ēkas fasādes piemiņas zīme diriģentam (4), jo viņš mācījies šajā skolā. Pagājušā gadsimta 20., 30. gados

biežs viesis Vecbornes valsts sešklasu pamatskolā bijis rakstnieks Jānis Jaunsudrabiņš.

Tagadējās Borne Evanģēliski luteriskās baznīcas (5) vietā līdz 1936. gadam bija koka baznīca, kas 1937. gadā tika pārvesta uz Latvijas Etnogrāfisko brīvdabas muzeju, kur tā atrodas arī pašlaik. Pastāv atšķirīgi viedokļi par laiku, kad īsti šī baznīca celta. Arhīva dokumenti ļauj šo laiku izvēlēties starp 16. gs. sākumu un 1567. gadu — pirmo dokumentos fiksēto vizitāciju. Tagadējā Borne baznīca uzcelta 1939. gadā, tā atrodas netālu no Vecbornes pamatskolas.

Valsts nozīmes arheoloģijas pieminekļi Kaplavā ir Aizvējiņu pilskalns, Kaplavas (Vecbornes) pilskalns (Zamkovaja gora, Paņenkova gora), Podvinku, Varnaviču, Daugaviešu senkapi. Aizvējiņu pilskalns ir viens no pēdējiem Latvijā atrastajiem pilskalniem. Tas bijis apdzīvots no 1. g.t. pirms m. ē. līdz 1. g.t. mūsu ērā. Pieminot poļu karavīrus — novadniekus, kuri krituši kaujās par Latvijas atbrīvošanu (1919—1920), Latvijas poļu biedrība 1997. gadā uzstādīja krustus Varnaviču un Putramišku katoļu kapsētā.

«Lielais gleznainais vārds, kas pats šūpojas un līgojas savos trīs balsienos: DAU GA VA» — tā ir teicis rakstnieks un gleznotājs Jānis Jaunsudrabiņš, kurš bieži ciemojies pie savas radnieces Minnas Prauliņas un no 1935. līdz 1937. gadam pastāvīgi dzīvojis Kaplavas «Bragišķos» vai Prauliņu mājās, smeldamies iedvesmu šajā apkārtnē un cilvēkos. Apkārtnes skaistās vietas aprakstītas viņa stāstā «Ar plostu pa Daugavu». Te tapusi daļa romāna «Neskaties saulē». Tolaik te bieži viesojušies rakstnieki, gleznotāji un Daugavpils teātra aktieri. 1987. gadā J. Jaunsudrabiņa 110. gadskārtā «Bragišķos» uzstādīts piemiņas akmens (6) un divās istabīnās atvērts muzejs, kurā iekārtota ekspozīcija par rakstnieka dzīvi un darbu Kaplavā. Tā izveidē liels nopelns bijuši Kaplavas skolotājam Verai Mukānei.

Lauku mājas «Klajumi» Kaplavā piedāvā izjādes un izbraucienus ar zirgiem dabas parkā «Daugavas loki». Izveidota dabas izziņas taka ar iespēju iepazīt daudzus kultūrvēsturiskus objektus. Sakopta, skaista ainava.

Pēdējā lielākā apdzīvotā vieta Augšzemē pirms Robeždaugavas (7) — Varnaviču ciems (8). Pirmā katoļu baznīca Varnavičos tika uzcelta 1822. gadā no koka. 1929. gadā kanoniķis J. Borodzičs 3 km no vecās baznīcas uzcēla tagadējo Varnaviču Sv. Jaunavas Marijas Romas katoļu mūra baznīcu (9).

Ap 1920. gadu Varnavičos tika atvērta sešgadīgā pamatskola. Mācības notika trijās ēkās. Mācību valoda — latviešu. 1939. gadā skola uzsāka mācības jaunuzceltā divstāvu ēkā. Šajā laikā skolai piešķīra Ausekļa vārdu. 1941.—1944. gadā mācības notika arī baltkrievu valodā. Pēckara gados skola pārtapa par septiņgadīgo, 50. gados — par astoņgadīgo skolu, bet kopš 1980. gada tā ir sākumskola. Kopš pēckara gadiem skolā mācības notiek tikai krievu valodā.

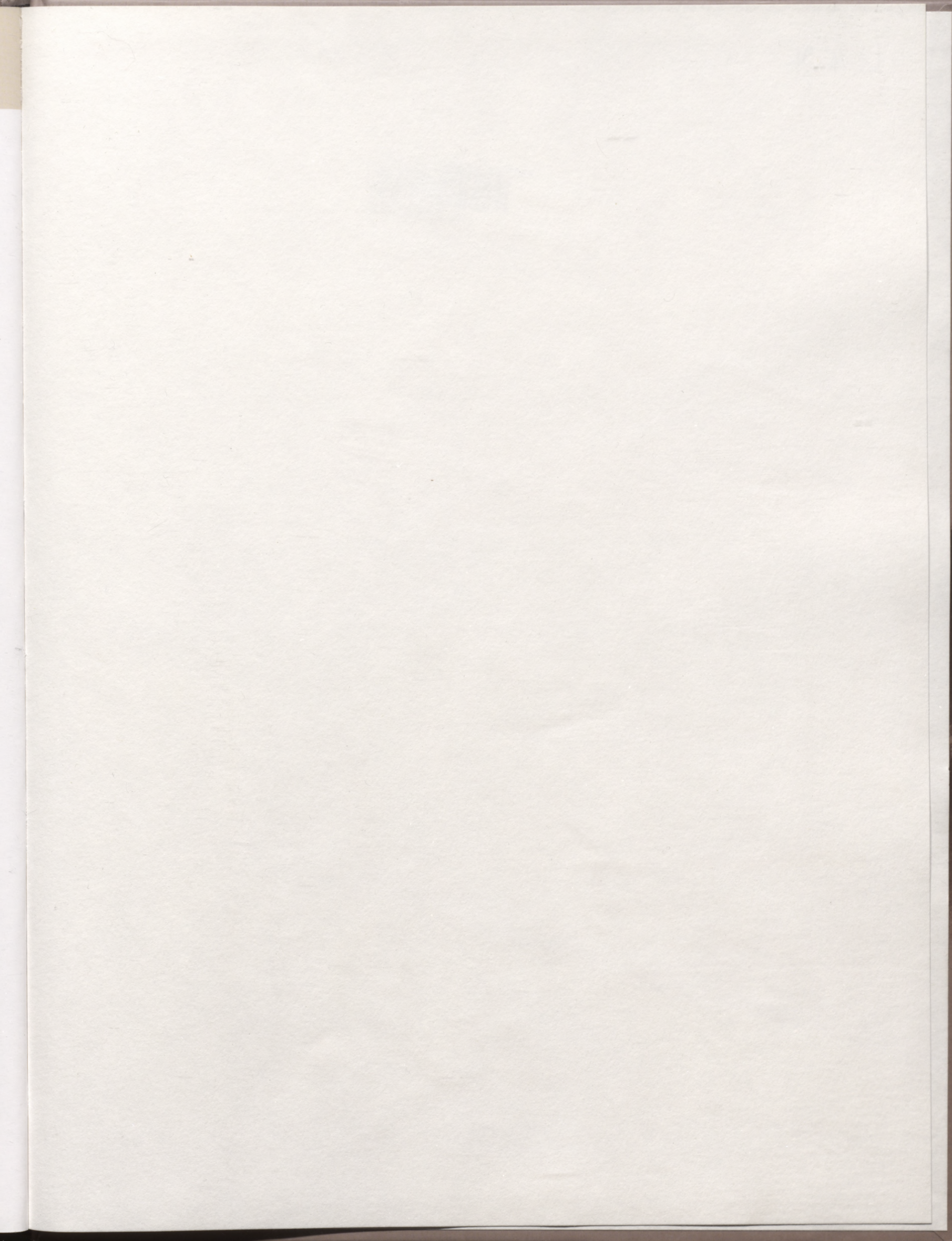
Varnavičos ir nozīmīgs ceļu vēstures piemineklis — Krievijas imperatora Pētera I ceļš, kurš tika izbūvēts un paredzēts viņa braucienam pa valsti 1805. gadā.

Un tad pie Robeždaugavas (Sauļeviča, Rudais) dižakmens ceļojumam pa Sēlijas novadu pienāk beigas. Akmens atrodas Daugavā pretīm Robeždaugavu mājām un līdz tam var aizbrīst, kad Daugavā ūdens zems. Dižakmens garums — 4,9 m, augstums — 3,3 m, tilpums ap 20 kubikmetriem. Tālāk ir Robežupe un Latvijas — Baltkrievijas robeža (10).

Ievads	4	Asare	54
Daugava	6	Rite	56
Jaunjelgava	8	Elkšņi	57
Sērene	10	Gārsene	58
Sece	12	Aknīste	61
Staburags	14	Subate	64
Sēlpils	18	Eglaine	66
Sala	22	Dviete	68
Ābeli	24	Bebrene	70
Jēkabpils	26	Ilūkste	72
Kalna	31	Šēdere	75
Daudzese	32	Svente	76
Zalve, Mazzalve	33	Kalkūne	78
Nereta	34	Medumi	80
Dignāja	37	Laucesa	82
Dunava	38	Demene	84
Sunākste, Vārnavā	40	Skrudaliena	86
Viesīte	42	Tabore	88
Sauka	46	Vecsaliena	90
Zasa	49	Saliena	92
Rubene	52	Kaplava	94

Ls. 16.91

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308098316

2008-7
- 23

ISBN 9984-26-366-3

9 789984 263663

